

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г. М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРПІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 06 від 25.03.2015 р. для «З.С.» №4 (історичні науки).

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

«Зовнішні справи», науковий журнал

2015, № 4. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 044 279 39 18

Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП «Політика і час»

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.

Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2015.

У рік 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні Україна, наслідуючи європейську практику, розпочинає нову традицію відзначення цієї вікопомної події 8-го і 9-го травня як днів перемоги. Пам'яті та Примирення. Це передбачено Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 22 листопада 2004 року. Українською емблемою цих днів стане червоний мак, як символ краси і крихкості життя.

Є даоська притча, що має назву «Коріння війни». У ній ідеться про мудреця Сюй Угуя, який завітав до свого царя У-хоу.

- Давно я хотів побачити Вас, Учителю, — сказав цар. — Я хочу любити свій народ і в ім'я справедливості покласти край війнам. Чи можливо це?

- Ні, — відповів Сюй Угуй. — У любові до людей — початок загибелі людей. У бажанні заради справедливості покласти кінець війнам — коріння війни. Якщо Ви, володарю, почнете так діяти, усе пропаде. Оскільки красиві слова — це знаряддя зла. Ви ратуватимете за людяність і обов'язок, а насправді сіятиме брехню. На будь-яку форму знайдеться інша форма, будь-який успіх породить ворожнечу, будь-який задум викличе протидію. Не виставляйте, володарю, ряди Ваших воїнів на галереях і вежах, не приводьте лучників і вершників до воріт палацу, не задумуйте зради заради набутків, не сподівайтесь хитрістю здолати інших, не намагайтеся перемогти людей ані розумом, ані зброєю. Убивати будь-кого, захоплювати чужі землі заради власної вигоди — кому від цього буде добре? Де є істинна перемога? Якщо Ви, володарю, будете плекати в собі щирість і жити за законами Неба та Землі, відкинувши думки про вбивства, не притісняючи інших, то хіба тоді матимете необхідність ратувати за припинення воєн?

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ «НВП „Ідея“, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма «Періодика» Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати в роздріб у редакції журналу «Зовнішні справи» за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання — 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 21 листопада 2013 р. №1609 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Історичні науки».

Вимоги до матеріалів — на сайті www.uaforeignaffairs.com

6

12

16

18

22

26

32

37

40

50

46

54

60

ПОЛІТИКА

5 «Нормандська четвірка» закликає до стабілізації ситуації

6 Андрій Грубінко. Взаємодія держав «Великої трійки» в системі зовнішньої політики та політики безпеки ЄС

10 Євген Марчук: «Росія була і буде надалі своєрідним викликом для України»

12 Людмила Чекаленко. Українсько-російські відносини: чи можлива співпраця із загарбником?

16 Данило Кубай. Військовий експорт України в умовах збройного конфлікту

18 Євгенія Філіпенко. Внесок Ради Європи і ОБСЄ в реалізацію «Східного партнерства»

ПРАВО

22 Валерій Горювий. Правові перспективи національного розвитку

ІСТОРІЯ

26 Сергій Троян. Отто фон Бісмарк – політик і дипломат

СУСПІЛЬСТВО

32 Monika Slezak. Ukrainians in Poland – a statistical outline ч.1

37 Ігор Горобець. Індія: нові внутрішньополітичні та зовнішньополітичні імперативи

40 Павло Ігнат'єв. Куба після закінчення «холодної війни»

46 Ігор Храбан. Зовнішня політика Португальської Республіки – виразний прояв геополітичної концепції політології

50 Олена Діль. Бренд країни та економічна дипломатія: іспанський досвід для України

52 Микола Мовчан. Концепція «м'якої сили» в американсько-китайських відносинах

ДИПЛОМАТІЯ

54 Вячеслав Ціватий. Єгипет – ворота на Близький Схід

КНИГИ

58 Сергій Троян. Політичні перехрестя Німеччини: від Веймарської республіки до «Третього рейху». Рецензія

59 Валерій Копійка. Зовнішньополітична парадигма України. Історія і сучасність. Рецензія

ГДІП

60 Буки – маленька гордість великої України

КУЛЬТУРА

62 Тоталітаризм – очима карикатуристів світу

«Нормандська четвірка» закликає до стабілізації ситуації

Глави міністерств закордонних справ країн «Нормандської четвірки» – України, Німеччини, Франції та Росії провели 14 квітня переговори в Берліні, підсумком яких стало прийняття заяви. У ній вони закликали контактну групу до відведення від лінії розмежування на Донбасі озброєння калібром менше 100 міліметрів.

«Ми закликаємо до відведення артилерії і важкого озброєння калібром менше 100 мм, а також усіх типів танків. Ми закликаємо тристоронню контактну групу в координації зі спеціальною моніторинговою місією ОБСЄ в Україні погодити відповідний графік», – ідеться в заяві.

Учасники зустрічі в Берліні зазначили, що ситуація на Донбасі залишається напруженою через численні порушення режиму припинення вогню, висловили стурбованість спалахом боїв, включаючи використання важких озброєнь у районі Широкиного і донецького аеропорту (11-12 квітня – прим. «З.С.»).

«Ми закликаємо всі сторони припинити бойові сутички та продемонструвати прихильність до повної реалізації припинення вогню та повного відведення важких озброєнь», – підкреслили міністри закордонних справ.

Дипломати закликали до співпраці зі спостерігачами. Вони звернулися до сторін конфлікту на Донбасі, щоб ті якомога швидше призначили своїх представників у робочі підгрупи в рамках тристоронньої контактної групи щодо України.

Глави МЗС «Норманд-

ської четвірки» заявили, що згодні з тим, щоб функціонування чотирьох робочих груп – щодо безпеки, політичного процесу, гуманітарних питань, економічних справ та реабілітації – розпочалося в найкоротші терміни. На їхню думку, негайне призначення сторонами учасників у робочі групи забезпечить швидкий початок їхньої діяльності.

Учасники берлінської зустрічі доручили своїм заступникам і політичним директорам продовжити стежити за виконанням Мінських угод з акцентом на швидкий запуск діяльності робочих груп, а також на поліпшення ситуації з безпекою.

Водночас переговори «Нормандської четвірки» в Берліні підтвердили невідповідності в позиціях Києва і Москви щодо кризи на сході України. Про це заявив глава МЗС ФРН Франк-Вальтер Штайнмаєр. За його словами, «зустріч підтвердила, наскільки все непросто». «Шлях буде довгим, проте, якщо ми не підемо ним, то ситуація може вийти з-під контролю», – сказав Франк-Вальтер Штайнмаєр.

Міністр закордонних справ України Павло Клімкін заявив про необхідність

забезпечити повний доступ СММ ОБСЄ до перевірки виведення важкого озброєння. За його словами, з цього питання точилися складні дискусії, адже потрібно, щоб СММ контролювала ситуацію і в Донецьку, і в Луганську. До останнього часу вони, на жаль, такої можливості не мали. РФ формально підтримує діяльність ОБСЄ, але її позиція полягає в тому, що Україна в усьому повинна домовлятися з Донецьком і Луганськом. У той же час існують десятки зафіксованих прикладів, коли представники Донецька і Луганська ховали важку зброю. ОБСЄ не має можливості це перевірити. Тому необхідно підсилити спостережну місію ОБСЄ, щоб вона стала більш дійовим інструментом для стабілізації та перевірки.

«Наша позиція дуже проста: ми хочемо принести мир, спокій, порядок і закон на території Донецька і Луганська, – зазначив міністр, коментуючи для мас-медіа ситуацію в цілому. – Але саме мешканці Донецька і Луганська повинні визначити своїх легітимних представників. Для цього нам потрібні реальні вибори згідно з критеріями ОБСЄ і реальний шлях уперед».

За словами Павла Клімкіна, учасники берлінської зустрічі «у принципі» готові говорити про різні можливості введення миротворців до окупованої частини сходу України. Міністр порушив цю тему під час зустрічі та чітко окреслив логіку такої місії: «Це має бути місія підтримки мінських домовленостей». За його словами, дійсно вдалося домовитися про відведення танків і важкої зброї калібром менше 100 міліметрів; щодо сприяння обміну заручниками. Але з інших питань – «процес, на жаль, дуже і дуже складний».

Коментуючи підсумки берлінської зустрічі, Павло Клімкін охарактеризував миротворчий контингент, про необхідність введення якого йшлося, як цивільно-військову місію. Її завданням є стабілізація ситуації, що передбачає здійснення роззброєння, забезпечення виведення нелегальних збройних формувань, поступове виконання українських законів і наведення порядку на всій території Донецької та Луганської областей.

Міністр підкреслив, що участь міжнародного співтовариства потрібна для того, щоб послідовно, крок за кроком іти до забезпечення стовідсоткового виконання Мінських домовленостей. За його словами, вони вибирають у себе єдину всеохопну логіку деескалації, припинення вогню та контроль за цим, гуманітарну допомогу, обмін заручниками і врешті відновлення Донбасу. «Ми це робимо. Зараз це мають робити Росія, Донецьк та Луганськ».

Взаємодія держав «Великої трійки» в системі зовнішньої політики та політики безпеки ЄС

УДК 327.7(061.1)

Понад два десятиріччя Європейський Союз, який первинно за своєю суттю є економічним міждержавним об'єднанням, проходить період становлення як потужний суб'єкт глобальних міжнародних політичних процесів і навіть намагається будувати власні оборонні структури, що об'єктивується у формуванні конкретних інституційно-функціональних механізмів, якими є Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗППБ) та її складова – Спільна політика безпеки і оборони (СПБО). Головною особливістю та проблемою розвитку політичної інтеграції Євроспільноти залишається її надмірна залежність від різних інтересів держав-учасниць. Тому варто звернути увагу на дослідження участі в СЗППБ ЄС трьох його історично провідних держав-членів – Великої Британії, Франції та Німеччини, які є ключовими суб'єктами європейської регіональної політики, впливовими учасниками міжнародних відносин, єдині в ЄС сприймаються як «глобальні гравці». Їхня позиція та рівень взаємодії історично є вагомими чинниками розвитку політичної інтеграції та міжнародного впливу Європейського Союзу.

Мета статті – аналіз головних тенденцій взаємодії Великої Британії, Франції та Німеччини в процесі розвитку СЗППБ ЄС, визначення характеру їхнього впливу на сучасні

процеси євроінтеграції у сфері зовнішньої політики і безпеки. Під час розгляду участі згаданих держав у процесі розвитку СЗППБ ЄС використано неофіційний термін «Велика трійка», який є широко вживаним у зарубіжній і вітчизняній науково-аналітичній літературі (є також варіанти «європейська трійка», «трійка ЄС»).

Проблематика участі держав «Великої трійки» у процесах євроінтеграції отримала широке висвітлення на сторінках наукових досліджень провідних зарубіжних і вітчизняних учених-європейців. Однак не так багато наукових публікацій, у яких подано концептуальний компаративний аналіз політики одразу трьох держав у їхній взаємодії та конкуренції з проекцією на сучасні процеси будівництва СЗППБ ЄС.

Упродовж історії європейської інтеграції другої половини ХХ – початку ХХІ ст. кожна з трьох найбільших держав Західної Європи своїм унікальним шляхом намагалася реалізувати лідерські амбіції в регіональній політиці, компенсувавши повоевну втрату глобального статусу. Саме у сфері політичної інтеграції знайшли максимальний вияв концептуальні підходи зовнішньої політики Великої Британії, Франції та Німеччини, які представляють три концепції зовнішньої політики – атлантичну, європоцентричну і євроатлантичну (проміжну) відпо-

Summary

In the article the main tendencies of co-operation the «big three» states (Great Britain, France and Germany) in process of becoming and development of European Union's Common Foreign and Security Policy are analysed. Character and features of their influence on the modern processes of Euro-integration in the field of foreign and security policy are determined.

Keywords: the «big three» states, EU, CFSP, CSDP, Great Britain, France, Germany.

відно. Ці концепції, сформовані в період «холодної війни», отримали можливість для максимальної реалізації в постбіполярний період – період формування Євроспільноти у форматі Європейського Союзу.

Унаслідок складної еволюції зовнішньополітичних підходів усі три держави прийшли до того, що їхній міжнародний статус і відновлення впливу у світі стали залежними від успіху європейської інтеграції. Втрата провідних позицій на міжнародній арені змусила три країни і три концепції зовнішньої політики шукати спільні точки дотику і будувати якісно новий формат взаємовідносин, новизна якого полягала в освоєнні нового рівня політики – політики наднаціонального рівня. Головна її риса – необхідність налагодження співробітництва через взаємозалежність і неможливість реалізувати лідерські амбіції монополю, без компромісів і політичних поступок партнерам-конкурентам. Упродовж усього шляху зародження і становлення СЗППБ ЄС Франція та Німеччина історично обстоювали європоцентричну позицію згідно з концепцією «Європи-потуги», виступаючи в ролі апологетів

політичної інтеграції, а проатлантично налаштована Велика Британія, пов'язана «особливими відносинами» з США і стереотипами глобального статусу – переважно в ролі антагоніста. Як наслідок процес інституційно-функціонального забезпечення СЗППБ постійно зводився до пошуку компромісу, що зумовило його незавершеність та інституційно-функціональну складність прийняття рішень.

Жодне вагоме рішення в ЄС у сфері СЗППБ не може бути прийняте без урахування позиції держав «Великої трійки». Для цього є об'єктивні підстави, адже на них припадає 60% військових витрат, 40% дипломатичного корпусу і найбільші мережі дипломатичних представництв серед держав Євросоюзу. Велика Британія, Франція та Німеччина є абсолютними лідерами за видатками на оборону в ЄС. Від погодження їхніх стратегічних підходів, інтересів, розроблення спільних ініціатив і матеріальної підтримки залежить рівень цієї співпраці/інтеграції. Така залежність об'єктивно зумовлена слабкістю військових можливостей більшості держав-членів ЄС, неготовністю об'єднання взяти

на себе відповідальність за власну безпеку і безпеку периферійних регіонів порівняно зі значними військово-політичними можливостями Великої Британії та Франції, що апriorі консервують міждержавний характер СЗППБ (особливо СПБО) Євросоюзу, залежність від НАТО і тісні взаємини із США. Як зазначає А. Мартинов, «ЄС становить конгломерат держав, у яких відсутня спільна політична воля».

Консенсус провідних держав Євросоюзу забезпечив можливість прийняття Європейської стратегії безпеки, домовленостей ЄС – НАТО «Берлін-плюс» 2003 р. і подальшого розвитку СЗППБ. Водночас усім трьом державам притаманне прагнення утворити мережу двостороннього співробітництва з європейськими партнерами на такому рівні, який давав би змогу здійснювати політичний вплив за межами інституційної структури ЄС. «Великі» держави у розвитку масштабних дипломатичних і військових проєктів надають перевагу міждержавним контактам, а на рівень Євросоюзу виходять переважно з погодженими позиціями. Невід'ємною особливістю їхніх взаємин стало намагання зменшити вплив партнера-конкурента за рахунок періодичного посилення відносин з іншим партнером-конкурентом на противагу третій стороні. Прикладами є періодична активізація францусько-британського і францусько-німецького військово-політичного співробітництва. Знаковими для розвитку системи європейської безпеки подіями британсько-фран-

цузької співпраці стало створення франко-британських об'єднаних сил швидкого реагування в Боснії та спільної військово-повітряної групи для проведення гуманітарних і миротворчих операцій у 1995 р. (після приєднання до неї Німеччини та Італії в 1998 р. утворення отримало назву «Європейська повітряна група»); заснування військово-морської бойової групи в 1996 р.; підписання Декларації Сен-Мало 1998 р.; рішення про створення оперативних бойових груп ЄС 2004 р. (за участі Німеччини); укладення комплексних Лондонських угод 2010 року. Саме Франція та Велика Британія стали в авангарді міжнародної військової операції НАТО в Лівії 2011 року. Однак між обома державами залишаються неподолані розходження у стратегічних поглядах на розвиток автономної військово-політичної організації ЄС, її взаємин із НАТО і США. Під час тієї ж лівійської кампанії британський уряд наклав вето на французькі пропозиції про передачу сил Євросоюзу можливості здійснювати оперативні дії та створення Європейського командного центру операції в рамках двостороннього міждержавного договору від 2 листопада 2010 р.,

надавши перевагу НАТО. Це підтверджує визначення Британії як «європейського партнера з атлантичною сутністю». Військово-політична кооперація Великої Британії з Францією за своїм рівнем і стратегічним значенням не може замінити аналогічних відносин із США. При цьому далеко не всі рішення мають пряме відношення до СЗППБ ЄС, а відіграють більше загальностратегічну роль для всієї системи безпеки Європи. Приклад – зміст британсько-французьких Лондонських договорів 2010 р., які не містять згадки про СЗППБ ЄС, однак розглядаються деякими експертами як такі, що передбачають вагомі перспективи для європейської військово-політичної інтеграції та розвитку механізму «постійної структурної співпраці». Окремі вчені, підкреслюючи значимість цих угод, назвали їх «новою Антантою».

Французько-німецька співпраця у вказаній сфері має дещо інші акценти, адже, попри розвиток військово-політичної кооперації (наприклад, прийняття спільної Концепції безпеки та оборони і створення міждержавного агентства з виробництва зброї), більше орієнтована на розвиток інституційних механізмів ЄС у сфері

зовнішньої політики і безпеки, розроблення спільних рішень і дій Співтовариства на міжнародній арені. Саме цей «тандем» став ініціатором підготовки більшості нормативно-правових новацій у сфері СЗППБ, зокрема, укладення Лісабонського договору ЄС. Велика Британія зазвичай займає помірковано-стримуючу позицію, адже створення «Європипотуги» для неї є неприйнятним і загрозливим для британсько-американських відносин. СЗППБ ЄС є саме тією сферою європейських інтеграційних процесів, де позиція Лондона чинить критичний вплив і знаходить максимальний прояв у сучасній нормативно-функціональній системі Євросоюзу. Тому зазначені підходи Великої Британії до СЗППБ дають змогу керівництву країни на різних історичних етапах, залежно від політичної кон'юнктури, чинити стримуючий або стимулюючий вплив на процеси інтеграції. Не варто забувати і про британсько-німецьку співпрацю, яка традиційно використовується сторонами для стримування французьких амбіцій і має спільні точки дотику у сфері військово-технічної кооперації, євроатлантичного співробітництва та відносин із США. Вплив останніх на зовнішню політику цих держав є постійним фактором взаємин у «трійці» і прийняття рішень у рамках загальноєвропейської політики.

Французько-німецькі та францусько-британські відносини ґрунтуються на концептуально відмінних засадах, мають різну функціональну спрямованість, адже всі три країни дотри-

муються різних поглядів щодо питання фінальних цілей і форм європейського інтеграційного об'єднання. Зокрема, між Францією та Німеччиною наявні відмінності у ставленні до розширення ЄС, політичної форми об'єднання і рівня повноважень євроінституцій. Якщо Париж обстоює конфедеративний устрій Євросоюзу зі збереженням основних повноважень за державами, ставиться негативно до розширення Співтовариства і надмірного посилення наднаціональних інституцій, то Берлін більш схильний до федералізації, сильних інституцій, виважено і позитивно ставиться до розширення інтеграції на Південний Схід Європи. Тому єдність французько-німецького «мотора» інтеграції не варто абсолютизувати. Якщо в питанні розширення євроінтеграції та завдань СПБО позиції Лондона історично більш близькі до позицій Берліна і відзначаються ще більшим рівнем прихильності до цього процесу (концепція «розширення замість поглиблення»), то в питанні її форми (устрою) значно ближчі до поглядів Парижа (британська концепція «парламентського суверенітету»).

Між державами «Великої трійки» не завжди є спільність позицій щодо актуальних питань зовнішньої політики. Наприклад, Німеччина відмовилася брати участь у військовій операції в Лівії 2011 р. на противагу французько-британським ініціативам. Її позиції підтримали держави Центрально-Східної Європи, зокрема, Польща, Чехія, Словаччина та

Угорщина, що вкотре засвідчило нереалістичність очікувань формування «Європи, яка говорить одним голосом» (гасло Європейського Союзу). Залишається на низькому рівні залучення німецьких військових до проведення операцій ЄС. Ці факти засвідчують збереження особливої позиції ФРН у проблемах застосування військової сили, навіть для захисту безпеки Європи на її найближчій периферії. Тому головними творцями та учасниками європейської військово-політичної співпраці залишаються стратегічні антагоністи і найбільш потужні у військовому плані в ЄС Велика Британія і Франція, а Німеччина робить ставку на дипломатичний вплив, підкріплений економічною потугою. Концептуальні відмінності в поглядах на євроінтеграцію не дають можливості трьом державам сформувати дієве стабільне «ядро» Європейського Союзу.

Окрім традиційних міждержавних двосторонніх контактів, на початку 2000-х років набули популярності тристоронні самі-

ти лідерів Великої Британії, Франції та Німеччини, які дали старт основним починанням у сфері СЗППБ ЄС, хоча такий усталений формат «закулісної дипломатії» викликав протести інших держав-членів Євросоюзу і керівництва інституцій. Як приклад пригадаємо скандал навколо Лондонської зустрічі лідерів трьох держав восени 2001 р. та ініціативи Т. Блера щодо створення Ради безпеки ЄС 2002 р. за участі «трійки» в обхід Єврокомісії. Загалом провідні держави-члени ЄС, насамперед Велика Британія, які зацікавлені у збереженні «status quo» в міжнародній політиці, через різницю «стратегічних культур» у сфері міжнародної безпеки, недостатній рівень взаємозалежності та усвідомлення перспектив реалізації власних стратегічних інтересів у європейській політиці, нехтують новими можливостями для поглибленої кооперації, наданими їм правом ЄС. Зокрема, нереалізованим залишається механізм «постійної структурної співпраці» в рамках

СПБО, оперативних бойових груп кризового реагування. Це послаблює міжнародний вплив об'єднання і вказаних держав.

Між трьома країнами продовжується історична конкуренція за сфери впливу в Європі через намагання поширити його на так звані малі держави ЄС, нові держави-члени і країн-сусідів Співтовариства. Німеччина активно і цілеспрямовано намагається розширити традиційний вплив на регіон Центральної та Південно-Східної Європи (насамперед Балкани), пострадянський простір, а Франція історичною зоною стратегічного зосередження вважає Середземномор'я. Чинне керівництво Великої Британії на чолі з консерватором Д. Кемероном, проводячи суперечливу євроскептичну політику, марнує лідерські можливості у сфері СЗППБ ЄС, сподіваючись на традиційні «особливі відносини» зі Сполученими Штатами і залишки впливу за межами Європи.

На думку С. Лена, у сучасних реаліях розвитку

СЗППБ Німеччина є «неохочим лідером» у цій сфері, усе ще дотримуючись позиції «конструктивної пасивності», а Франція та Велика Британія дуже залежні від їхнього національного суверенітету. При цьому глобальний вплив усіх трьох неухильно знижується. Тому, на думку дослідника, розвиток СЗППБ надалі залежатиме від здатності Німеччини перебрати на себе лідерство в цій сфері, можливості Франції проявити більш інтегрований підхід у зовнішній політиці та бажання Великої Британії залишитися в об'єднанні. Кожна з держав має свої мотиви обмеження зовнішньої політики і політики безпеки ЄС. Водночас вони можуть реально впливати на світові процеси лише в складі ширшого Союзу.

Криза системи європейської безпеки у зв'язку з агресією Росії проти України загострила проблему здатності ЄС і його провідних держав адекватно реагувати на нові міжнародні виклики. При досягненні єдності позиції щодо дій Москви на рівні Співтовариства, держави «Великої трійки» проявляють різну мотивацію дій у відносинах із Росією. Французько-німецький тандем зайняв провідні позиції у

дипломатичному врегулюванні конфлікту на рівні «Нормандської четвірки», що зумовлено особливим політико-економічним інтересом Франції та ФРН у відносинах із Росією та засвідчує реальне лідерство цих держав у політичних процесах у регіоні. Велика Британія традиційно зробила ставку на роль головного союзника США і «рупора» Вашингтона в Європі, що, на наш погляд, обмежує її міжнародний вплив. Відновлення «Східної загрози» в Європі вигідне Лондону в середньостроковій перспективі з огляду на його традиційні міжнародні інтереси:

- часткову європейську реорієнтацію НАТО і США;

- зміщення уваги європейців з проблем розвитку військово-політичних можливостей ЄС до традиційних атлантичних структур безпеки.

Отже, попри глобальне позиціонування і статус першого союзника США, Велика Британія не має реальних альтернатив збереженню місця повноправного члена ЄС та максимальної інтеграції в його структури. Сполучені Штати, в умовах потужних загроз їхньому глобальному впливові, що йдуть від Арабського

Сходу і Китаю, не виявляють готовності повністю обслуговувати європейську безпеку, вимагаючи у європейців збільшення витрат на військовий сектор. Державам об'єднаної Європи давно варто переглянути ставлення до власної безпеки. Лідерами в цьому процесі, на наш погляд, повинні стати країни «Великої трійки».

Список використаних джерел:

1. Lehn S. *The Big Three in EU Foreign Policy* / S. Lehn // *The Carnegie Papers*. – Washington, July 2012. – 32 p.
2. Журкин В.В. *Военная политика Евросоюза: монография* / В.В. Журкин. – М.: *Международные отношения; Институт Европы РАН*, 2014. – 256 с.
3. Романова О.В. *Зовнішньополітичні стратегії Франції, Німеччини і Великобританії у контексті розвитку й імплементації СЗПБ ЄС: дис. ... канд. іст. наук: 23.00.04* / О.В. Романова. – Одеса, 2008. – 185 с.
4. Бжезінський З. *Стратегічне бачення. Америка і криза глобальної влади* / З. Бжезінський; [пер. з англ. Г. Лелів]. – Львів: *Літопис*, 2012. – 167 с.
5. Parker G. *Cameron aims for pivotal European role* / G. Parker, J. Blitz // *The Financial Times*. – 2010. – November 1. Available to: <http://www.ft.com>
6. Яковенко Н.Л. *Велика Британія в міжнародних організаціях: [навчальний посібник]* / Н.Л. Яковенко. –

К.: *Київський університет*, 2011. – 400 с.

7. Тимофеев П.П. *Европейское направление внешней политики Франции после окончания «холодной войны»: автореф. дис. ... канд. полит. наук: спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений глобального и регионального развития»* / П.П. Тимофеев. – М., 2011. – 20 с.

8. Шаповалова О.І. *Європейська політика Франції за президентства Жака Ширака: автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку»* / О.І. Шаповалова. – К., 2009. – 22 с.

9. Кондратюк С.В. *Європейська політика об'єднаної Німеччини: монографія* / С.В. Кондратюк. – К.: Профі, 2008. – 264 с.

10. Мартинов А.Ю. *Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті рр. XX ст. – 10-ті рр. XX ст.)*. Погляд з України: монографія / А.Ю. Мартинов. – К.: *Інститут історії України НАН*, 2009. – 262 с.

11. Guzelyte S. *National Defence Data 2012 of the EDA participating Member States* / S. Guzelyte. – Brussels, February 2014. – 55 p.

Андрій ГРУБІНКО,
кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано головні тенденції взаємодії держав «Великої трійки» (Великої Британії, Франції та Німеччини) у процесі становлення і розвитку СЗППБ ЄС. Визначено характер та особливості їхнього впливу на сучасні процеси європейської інтеграції у сфері зовнішньої політики та політики безпеки.

Ключові слова: держави «Великої трійки», ЄС, СЗППБ, СПБО, Велика Британія, Франція, Німеччина.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы главные тенденции взаимодействия государств «Большой тройки» (Великобритании, Франции и Германии) в процессе становления и развития ОВПББ ЕС. Определен характер и особенности их влияния на современные процессы евроинтеграции в сфере внешней политики и политики безопасности.

Ключевые слова: государства «Большой тройки», ЕС, ОВПББ, ОПБО, Великобритания, Франция, Германия.

Євген Марчук: «Росія була і буде надалі своєрідним викликом для України»

У Дипломатичній академії при МЗС України відбулась зустріч слухачів з Євгеном Марчуком – політичним і громадським діячем, першим головою СБУ, экс-секретарем РНБО і экс-Міністром оборони України, экс-Прем'єр-міністром України. Ця лекція відкрила тематичний цикл, присвячений проблемам національної безпеки України, до якого кафедра зовнішньої політики і дипломатії за підтримки ректора Дипломатичної академії Миколи Кулініча залучила найавторитетніших практиків і теоретиків.

Євген Марчук нагадав слухачам Дипломатичної академії, що прийняття Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року відбувалося у період офіційного існування Радянського Союзу, тоді, коли вся правова та безпекова машина належала СРСР.

Зокрема, на території України було найбільше радянське військово-груповання, яке нараховувало до 1 млн. 200 тис. військових. Крім того, в Україні базувалася 43-я ракетна армія стратегічного призначення. Це свідчило про те, що тут знаходилося 1450 боеголовок.

З іншого боку – на той час розпочався процес розвалу СРСР і національно-визвольний рух ставав усе динамічнішим. Литва проголосила незалежність від СРСР 11 березня 1990 р., Латвія та Естонія активно готували аналогічний акт.

Таким чином, прийняття Декларації було надзвичайно ризикованим моментом в історії України і найбільші політичні фігури того часу добре розуміли всю небезпеку ситуації. Адже Москва мала реальні можливості зупинити рух УРСР до незалежності на самому його початку.

Тим більше, за словами Є. Марчука, Михайло Горбачов робив деякі кроки у цьому напрямі. Зокрема, він запросив британського Прем'єр-міністра Маргарет Тетчер, яка на той час мала величезний авторитет у Європі та світі, відвідати Україну в червні 1990 р. (у рамках офіційного візиту до СРСР). Відомо, що Тетчер однією з перших європейських політиків почала підтримувати позицію Горбачова. У ньому вона побачила політичну особистість, з якою можуть бути пов'язані зміни не лише в Радянському Союзі, а й у Європі та світі, перш за все, щодо питань ядерного роззброєння і завершення «холодної війни».

На запрошення М. Горбачова Україну з офіційним візитом 1 серпня 1991 р. відвідав Президент США Дж. Буш-старший. Під час своєї промови у Верховній Раді УРСР він заявив, що виступає проти

відділення України від Радянського Союзу і назвав прагнення українців до незалежності «самовбивчим націоналізмом». Цей його спіч увійшов в історію під назвою «котлета по-київськи» (chicken Kiev speech).

Однак Михайло Горбачов, який зміг заручитися підтримкою наймогутніших зовнішніх союзників, раптом отримав удар зсередини країни. Під звуки «Лебединого озера» 19 серпня населення СРСР дізналося про створення «Государственного комитета по чрезвычайному положению» (ГКЧП) і перебирання ним влади в країні. Проте, за словами Є. Марчука, урахувавши подальший розвиток подій, дуже важливо, що для України історичний період становлення як незалежної держави був мирним.

Важливими були й дії

тодішньої української влади. За ГКЧП національно-визвольний рух і революція в українському суспільстві вже набрали неабияких обертів. Тоді Голова Верховної Ради УРСР Леонід Кравчук, ще не усвідомлюючи, як буде розвиватися ситуація, дав вказівку – негайно всім головам місцевих рад вийти на контакт із місцевими військовими керівниками. Адже досить багато голів держадміністрацій по-життєвськи контактували з командувачами округів. Командири корпусів, дивізій ще більше були інтегровані в українське життя. І коли в деяких місцях треба було зняти напруження, глави обласних держадміністрацій розв'язували чимало важливих проблем.

Окремим пунктом історіографії тих часів є події у Криму. Так, за словами генерала, у 1992-1994 рр. усе розпочиналося за сценарієм, подібним до нещодавніх подій – анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим минулого року.

Євген Марчук, безпосередній учасник тих подій, розповів слухачам Дипломатичної академії України при МЗС України, як вдалося утримати Крим: «Почалося тоді все з фестивалю кубанських козаків у Сімферополі в

1993 році: всі козаки молоді, підстрижені і слухаються старшого. Місцеві політичні партії були задіяні для підйому антиукраїнських настроїв. Підключився і Чорноморський флот РФ, який мав свої засоби масової інформації, військову розвідку та контррозвідку. Потім відбулося захоплення телерадіокомпанії і розпуск Верховної Ради Криму. Президентом став Юрій Мешков. Мало хто знає, що Євген Сабуров тоді прибув до Криму з Росії аби очолити кримський уряд. А одним із його найближчих помічників був співробітник російських спецслужб Мінін. Коли вони почали готувати захоплення СБУ, ми встигли десантуватися в Криму. Покійний генерал Губенко, який тоді був начальником прикордонних військ України, допоміг нам непомітно на малій висоті на вертольотах дістатися півострова. Очолював операцію мій заступник Валерій Маліков. Нам вдалося на ніч раніше зайняти будівлю. Це було

для всіх несподіванкою, навіть для начальника кримського СБУ: коли він прийшов на роботу, його вже зустріла київська «Альфа». У той час нам вдалося зупинити військовий розвиток цих подій. Тоді спрацювала низка політичних факторів: активну участь брала Верховна Рада, депутатський корпус, президент».

На думку Євгена Марчука, втрата Криму в березні 2014 р. стала наслідком паралічу державної влади наприкінці лютого того ж 2014-го. Минулорічні події у Криму вимагали своєчасного і відчайдушного прийняття рішень для блокування російського військового контингенту. З іншого боку, спецоперація з анексії Криму готувалася давно, і особливо ретельно за часів президентства Віктора Януковича. Москвич Дмитро Саламатін у 2010 р. став членом «Партії регіонів» і негайно був призначений керівником «Укрспецекспорту», у 2011 р. – керівником держконцерну «Укроборон-

пром», а ще за рік – Міністром оборони України. Повернувшись до Москви, Саламатін став радником Путіна. Його «справу» продовжив уродженець Краснодарського краю, кримський бізнесмен Павло Лебедев, призначений Віктором Януковичем Міністром оборони України у грудні 2012 року. Після розстрілу Небесної сотні, 21 лютого 2014 р., він утік із Києва до Севастополя і ще шість днів залишався у статусі міністра з усіма повноваженнями. У цей час, із 23 по 27 лютого, сталася насильницька зміна влади у Севастополі, розпочалася видима частина спецоперації Росії з анексії Криму.

Улітку 2012 р. Янукович призначив командувачем ВМС України колишнього командира окремої бригади морської піхоти Юрія Ільїна і через рік присвоїв йому звання адмірала. А 19 лютого 2014 р., за день до розстрілу Небесної сотні на Майдані, Янукович зробив його начальником Генерального штабу –

Головнокомандувачем Збройних сил України. Це його підпис стоїть під планом забезпечення надзвичайного стану в країні. Ільїн також утік до Криму і до 28 лютого у статусі Головнокомандувача ЗСУ перебував у Севастополі. Так звані Харківські угоди 2010 р., на переконання генерала Марчука, також були складовою цього диявольського плану.

Тому, озираючись на багаторічний шлях становлення нашої держави, політик висловив переконання в тому, що історія не тільки повторюється, а й навчає. Тож потрібно пам'ятати її уроки. Першопричиною всіх бід в історії нашої країни Євген Марчук вбачає споконвічного сусіда України – Росію, яка й досі продовжує експансіоністську політику Радянського Союзу. Російська Федерація як фактор довгий час залишатиметься своєрідним викликом для України. Тому, на переконання Євгена Кириловича, нам потрібно не тільки вивчати свою історію, а й історію Росії, аби мати змогу передбачити розвиток подій і запобігти його небезпечним поворотам.

Центр дослідження Росії, який нещодавно було створено у Києві, має на меті на фаховому рівні дослідити суспільно-політичні процеси, що відбуваються в Російській Федерації. Експертні висновки мають допомогти вітчизняним і світовим політикам зрозуміти, яким чином Україні та іншим державам світу безпечніше та вигідніше будувати відносини з РФ на двосторонньому, регіональному та глобальному рівнях.

Инф. «З.С.»

Українсько-російські відносини: чи можлива співпраця із загарбником?

УДК 94:327 (477)

Російська Федерація, подолавши на початку 2000-х кризи, спричинену, з одного боку, катастрофічним для російської економіки дефолтом 1998 р., падінням ціни на нафту – основної «стратегічної» російської зброї, каспійською проблемою (розподілом багатств Каспію), а з іншого боку – війною в Чечні та зростанням проблем, пов'язаних із посиленням суверенітетів усіх російських федеративних республік, – відчула необхідність звернути більш пильну увагу на посилення своїх, певною мірою втрачених, позицій на просторі нових незалежних держав (ННД). Цьому покликана була сприяти нова стратегія РФ про право застосування превентивного удару в разі будь-якої загрози ззовні, у яку легко вписуються короткострокові завдання домінування на цьому просторі і більш масштабні – домінування за його межами [1]. Нагадаємо, що у військовій доктрині (1993 р.) Росія не підтвердила деклароване раніше Радянським Союзом зобов'язання першою не застосовувати ядерну зброю. Таке зобов'язання, на переконання Москви, суперечить головній тезі, відповідно до якої ця зброя розглядається не як засіб ведення війни, а як засіб стримування можливого агресора. У зовнішньополітичній концепції (2003 р.) заявлено про право застосування превентивного удару без попередження і згоди міжна-

родних структур. До завдань на перспективу – у Стратегію національної безпеки Російської Федерації до 2020 року від 15 травня 2009 р. [2] включено пункт про можливість використання енергоресурсів як шантажу інших країн задля досягнення стратегічних цілей Росії.

РФ не допускати на простір «своїх» інтересів інші держави і протидіяти посиленню їхнього впливу на пострадянському просторі. Це – по-перше. І по-друге, намагатиметься взяти під свій контроль усю територію колишнього СРСР. Російське розуміння національної безпеки можна охарактеризувати як великодержавницьку (імперіалістичну) модель панування або, у нашому варіанті, визначити як російськоцентризм.

Національно-державна безпека всіх країн забезпечується на глобальному, трансрегіональному і регіональному рівнях. Беручи участь у формуванні різних регіональних і позарегіональних структур, граючи на балансі сил (за часів СРСР) і балансі загроз (сучасна Росія), Москва тим самим забезпечує свою національну безпеку і робить внесок у структурування і підтримку світового балансу силових центрів.

Росія різко змінила власну стратегію рівновіддаленості або рівнонаближеності до нинішніх основних центрів сили, що передбачало виключення конфронтації з будь-яким із цих центрів, а також

Summary

The article analyzes the state of Ukrainian - Russian relations today. Considered direction and scope of this process. Author determined aggressive, expansionist policy of Russia.

Keywords: contract system, diplomatic recognition, interdependence, turnover, Ukraine, Russian Federation is aggressor and invader.

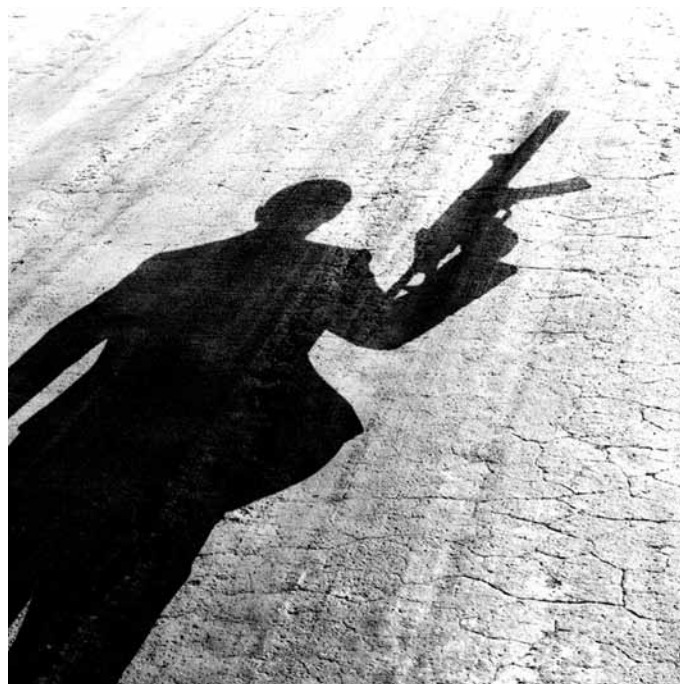
залежність від них. Сьогодні Росія агресивними діями заявила світові про своє бачення власного місця і ролі не тільки в євразійському просторі та Європі, а й у світі.

Історія відносин

В історії двосторонніх відносин України – Росії спостерігаємо різні етапи охолодження й активізації, однак владний бомонд нашої держави не міг навіть припустити, що так званий стратегічний партнер України, яким ця країна себе називала, розпочне агресивну війну. Зрозуміло, що така політика не сформувалася водночас, а була ретельно виплекана всім ходом історії та взаємозалежності. Хоча вітчиз-

няні дипломати постійно звертали увагу керівництва країни на глибокі негаразди у виконанні двосторонніх домовленостей російською стороною, на російську тему накладалося жорстке табу: Росію не можна було критикувати, аналізувати її дії та піддавати сумніву. Українське керівництво запліщувало очі на постійні територіальні зазіхання з боку Російської Федерації, проникнення на вітчизняний ринок, захоплення стратегічних об'єктів і цілих галузей. При чому не тільки не звертало уваги, а й сприяло розгортанню зазначеного процесу, отримуючи натомість відповідні дивіденди.

Нагадаємо, що 31 травня

1997 р. в Києві з великими труднощами Україні вдалося підписати з Росією політичний Договір про дружбу, співробітництво і партнерство. Російська сторона пручалася укладанню зазначеного договору, оскільки він закріплював визнання сторонами суверенітету одна одної. Чи не найважливішим аспектом цього документа є юридичне визнання сторонами територіальної цілісності та непорушності існуючих між двома суверенними країнами кордонів. Верховна Рада України ратифікувала документ 14 січня 1998 р., Державна дума – 25 грудня 1998 р., а Рада Федерації Федеральних Зборів РФ (вища палата російського парламенту) – 17 лютого 1999 року. Пригадується, як під час ратифікації цього документа в Москві спецслужби Росії влаштували яскраве театральне шоу: привезли людей похилого віку з церковними хоругвами переважно московського патріархату, які співали під стінами російського парламенту псалми, читали молитви і хапали російських можновладців за фалди одягу із закликами: «Не віддавайте наш Крим!»

Зволікання з ратифікацією важливого договору, на якому за міжнародними нормами мав ґрунтуватися комплекс двосторонніх відносин, російська сторона пов'язувала з необхідністю утвердження українським парламентом – Верховною Радою України угод щодо Чорноморського флоту.

Основоположними документами з питань ЧФ, що заслуговують на особливу увагу, була офіційно закріплена низка домовле-

ностей. Найважливіші з них – Угода між Російською Федерацією і Україною про принципи формування ВМФ Росії і ВМС України на базі Чорноморського флоту колишнього СРСР від 3 серпня 1992 року, м. Ялта (так звана Дагомиська угода), у якій ідеться про поділ флоту порівну, тобто 50% на 50% (стаття 5 угоди); Угода між Російською Федерацією і Україною про поетапне врегулювання проблем Чорноморського флоту від 15 квітня 1994 року (Л. Кравчук), у якій сторони посиляються на Дагомиську угоду від 23 червня 1992 р. та інші домовленості, у тому числі про те, що Україна отримає вже меншу частку морського флоту – 15-20% кораблів і суден ЧФ. Заслугує на увагу також Угода між Російською Федерацією і Україною щодо Чорноморського флоту від 9 червня 1995 року, підписана в м. Сочі (Л. Кучма), у ст. 1 якої визначено, що Чорноморський флот Російської Федерації і Військово-Морські сили України базуються окремо, а в ст. 3 цього документа записано, що буде розділено майно ЧФ (колишнього радянського) відповідно 50% на 50%. Водночас ст. 4 ствер-

джує, що Російській Федерації передається 81,7%, а Україні – 18,3% кораблів і суден. Щодо розподілу техніки і засобів забезпечення флоту сторони посилялися на стан речей, що склався на 3 серпня 1992 р. [1].

Водночас, попередні домовленості не вдовольнили російську сторону і представники РФ почали відверто тиснути на українське керівництво, у якості шантажу використовуючи ідею відмови від Великого договору, фактично шантажуючи нашу державу, домагаючись перегляду згаданих домовленостей. У результаті було підписано (Л. Кучма) 28 травня 1997 р. три угоди по ЧФ. Це – Угода між Російською Федерацією і Україною про параметри поділу Чорноморського флоту від 28 травня 1997 року, Угода між Російською Федерацією і Україною про статус і умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року, Угода між Урядом Російської Федерації і Урядом України про взаєморозрахунки, пов'язані з розділом Чорноморського флоту і перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на

території України також від 28 травня 1997 року.

За цими угодами база ЧФ РФ у м. Севастополі була надана у 1997 р. в оренду Росії на двадцять років, тобто до 2017 року. Орендна плата Росії за перебування її військового флоту в Севастополі йшла на пряму на погашення заборгованості України перед РФ за енергоносії (борг початку 90-х років), загальний обсяг якої сягав близько 4 млрд. доларів. Таким чином, тільки прийняття українським парламентом закону про ратифікацію згаданих документів 24 березня 1999 р. відкрило шлях для набуття чинності Великого договору.

Недотримання положень базового міждержавного договору було і є відвертим і агресивним викликом не тільки Україні, а й усьому цивілізованому світові.

Україна й Росія домовилися про демаркацію кордону

Зазначене питання є доволі важливим, оскільки без визнаних і закріплених відповідними міжнародними процедурами кордонів не може існувати повноцінна держава. Отже, 17 травня 2010 р. в Києві в рамках візиту в Україну Президента Росії було підписано угоду про демаркацію українсько-російського державного кордону, 8 липня її було ратифіковано Верховною Радою, а 22 липня 2010 р. тодішній Президент України схвалив ратифікацію угоди з РФ про демаркацію державного кордону. Документ набув чинності 29 липня 2010 року. Третього серпня МЗС України отримало повідомлення російської сторони про завер-

шення внутрішньодержавних процедур із ратифікації угоди. Україна й Росія сформували спільну демаркаційну комісію, яка розпочала практичну роботу з розмітки кордону на місцевості.

Договірно-правова основа

Співробітництво України і Російської Федерації спиралося на вагомий договірно-правову основу: на 2014 р. – 373 документи, що повинні були регулювати широке коло питань двостороннього співробітництва, включаючи торгово-економічну, науково-технічну, гуманітарну, правоохоронну та інші сфери.

Поступово договірно-правову базу було розширено, згадаймо зокрема Договір про економічне співробітництво на 1998-2007 рр. від 27 лютого 1998 р., три угоди щодо Чорноморського флоту від 28 травня 1997 р., Договір про державний кордон від 28 січня 2003 р., Договір про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки від 24 грудня 2003 р., Угоду з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21 квітня 2010 р. тощо. Верховна Рада України 27 квітня 2010 р. ратифікувала угоду про продовження на 25 років перебування в Криму військового Чорноморського флоту РФ (№ 0165), хоча референдуму з цього питання проведено не було. За ухвалення відповідного рішення проголосували 236 народних депутатів правлячої Партії регіонів, а 212 депутатів бойкотували голосування. Тодішній голова Комітету Верховної Ради у закор-

донних справах посол Олег Білорус зауважив, що угода про продовження на 25 років перебування в Криму військового Чорноморського флоту РФ (№ 0165) є антиконституційною і профільний комітет ухвалив рішення рекомендувати парламентові не ратифікувати цей документ [3]. У 2014 р. рішення Верховної Ради України щодо перебування ЧФ РФ було піддано перегляду і скасуванню.

Дипломатичні установи

Із 1991 р. було розбудовано дипломатичні й консульські представництва в обох державах на підставі двостороннього визнання (5 грудня 1991 р.) і встановлення дипломатичних відносин (14 лютого 1992 р.). Генеральні консульства України діяли в Єкатеринбурзі, Нижньому Новгороді, Санкт-Петербурзі, Ростові-на-Дону та Новосибірську. Росія відкрила генеральні консульства у Львові, Харкові, Почесне консульство Росії в м. Чернігові. Діяли генконсульства РФ також у Донецьку, Одесі та Сімферополі. При цьому нагадаємо, що у складі посольств у столицях – Києві і Москві – діяли Консульські відділи Посольств України та Росії. Протягом усіх років регулярними були зустрічі президентів, керівників урядів, спікерів парламен-

тів, лідерів політичних партій і рухів.

Економічна співпраця

Частка Російської Федерації в торгівлі з Україною впродовж тривалого часу коливалась у межах 30-40%, наша країна посідала перше місце за обсягами товарообігу з РФ серед усіх країн СНД. Такі високі показники, як підтверджує аналіз статистичних даних, були пов'язані зі зростанням цін на енергоносії, що постійно запроваджувала російська сторона. Отже, товарооборот у грошовому еквіваленті з негативним для України торговельним сальдо зростав не за рахунок поглиблення співпраці, а в результаті збільшення цін на український імпорт енергоносіїв. Баланс торгівлі складався не на користь України: у 2009 р. експорт товарів у Росію становив 8,49 млрд. дол., а імпорт – 13,23 млрд. дол., сальдо негативне: -4,7 млрд. дол. За січень-квітень 2014 р. обсяги зовнішньої торгівлі становили 10823,3 млн. дол. і зменшилися порівняно з таким періодом 2013 р. на 3134,3 млн. дол., або на 22,5%. Обсяг прямих інвестицій з України в Російську Федерацію на 1 квітня 2014 р. становив 392,6 млн. дол., або 5,9% загального обсягу інвестицій України.

Зазначимо, що у структурі зовнішньої торгівлі

Росії на країни Європейського Союзу (за даними Федеральної митної служби РФ) за січень-вересень 2012 р. припадало 48,8% товарообороту (відповідно, 2011 р. – 47,9%). Водночас, на країни СНД у той же період 2012 р. припадало 14,1% російського товарообороту (відповідно у 2011 р. – 15,4%). Отже, Росія постійно нарощувала товарооборот із ЄС і скорочувала – з країнами СНД.

Україна є також важливим партнером для Росії у пріоритетних галузях, від розвитку яких також залежить рівень відносин Росії з ЄС. При цьому енергетична залежність України і Росії є взаємною: територією України прокладено транзитні шляхи в Європу, якими РФ постачає енергоресурси до європейських країн.

Російські представники влади і бізнесу з перших самостійних кроків нашої держави на світовому ринку жорстко контролювали дії українських підприємців, перехоплюючи привабливі контракти з третіми країнами. Так, наприклад, було з проектом інтеграції української енергомережі в єдину енергосистему Євросоюзу, що викликало з боку Росії однозначну негативну реакцію; з низкою контрактів, пов'язаних із військовою технікою тощо. Росія інтенсивно створює альтернативні шляхи для експорту енергоресурсів з метою максимального скорочення їх транзиту через Україну. Не так давно українською ГТС проходило 90% усього газового експорту РФ у Європу, що забезпечувало Україні транзитну монополію в цій галузі. Нині цей показник

значно зменшився, оскільки деякі альтернативні трубопроводи – як Північний потік – уже запрацювали, а інші терміново прокладаються в обхід України.

Ураховуючи те, що атомна енергетика забезпечує понад половину українських потреб у енергоресурсах, державні органи особливу увагу надають забезпеченню цієї галузі всім необхідним. Вітчизняна промисловість задовольняє лише 15% потреб ядерно-енергетичного комплексу України, а оснащення, матеріали, прилади постачаються з інших країн, зокрема з РФ. Так, АТ «Концерн ТВЕЛ» щорічно постачав в Україну ядерні матеріали на загальну суму 200-250 млн. доларів. Водночас 20% уранової сировини, що надходить у Росію, добувається в Україні (45% у Казахстані, 10% в Узбекистані), і після збагачення, знову повертаються в Україну як паливо [1].

Навесні 2013 р. країни уклали Дорожню карту з реалізації чотирирічної Програми українсько-російського співробітництва у сфері дослідження та використання космічного простору у мирних цілях, Меморандум про взаєморозуміння між Державним космічним агентством України та Федеральним космічним агентством РФ щодо співробітництва у використанні національних космічних засобів дистанційного зондування Землі цивільного призначення, а також План дій з інвестиційного, фінансового і галузевого співробітництва України та РФ. Нині наша країна переорієнтовується на інші ринки та виробників

– постачальників технічних засобів.

Традиційно Україна і Росія співпрацювали у військовій сфері: основними напрямками були ракетно-космічна та авіабудівна галузі, де країни виступали не конкурентами, а партнерами. Двосторонні зв'язки наближалися тут до 40%, а в деяких вузьких галузях – до 60%. Зазначимо, що стратегією національної безпеки РФ передбачено поступовий перехід країни на самодостатність і унезалежнення від імпортованих складових. У сфері військового будівництва Росія розробила і реалізувала широкий комплекс заходів, покликаних призупинити процес скорочення свого військово-промислового потенціалу та занепаду власної могутності. Усвідомлюючи, що оборонна міць будь-якої держави в сучасних умовах визначається не стільки чисельністю збройних сил, скільки їхньою високою боєздатністю і технічною оснащеністю, РФ упритул підійшла до питання про створення професійної армії.

Замість висновку. Міждержавні відносини України з Росією охоплювали низку питань політичного та економічного співробітництва, що спиралося на розгалужену договірно-правову основу. Водночас досі серед наболілих і важко розв'язуваних проблем залишаються закріплення державного кордону України, тобто розмежування з російською територією; розподілу радянської спадщини, зокрема закордонної власності, на частку якої має законне право і український народ, що створював ці багатства; захист прав власних гро-

мадян на території іншої держави; миротворча діяльність, що охоплює також гарячі проблеми в Грузії, Придністров'ї, Нагірному Карабаху; науково-технічні розробки і ускладнення в галузі ВПК: боротьба за ринки третіх країн, за «ноу-хау», промисловий шпіднаж з боку Росії тощо. До зазначеного додається низка проблем у галузі культури і освіти: переслідування носіїв українства в РФ, закриття україномовних видань, бібліотек, нищення всього українського на противагу розквіттові російськомовних і російського в Україні тощо.

Двосторонні відносини України і Росії, що були доволі розгалуженими, повинні відповідати таким вимогам: припинення військових дій проти України, повернення захопленої території, відшкодування матеріальних і моральних збитків, визнання суверенних засад, невтручання у внутрішні справи; повага до вибору партнера (стосовно третіх країн); визнання зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної орієнтації; паритетність у прийнятті рішень тощо.

Водночас, у нових умовах українсько-російських відносин, війни РФ проти України, загарбання Криму [4], ведення Росією

військових дій на Сході України тощо постає логічне запитання: чи є можливою співпраця із загарбником?

У разі продовження з боку РФ ескалації воєнних дій наша держава змушена шукати різноманітні засоби протистояння і впроваджувати відповідні механізми покарання агресора.

Список використаних джерел:

1. Чекаленко Людмила. *Зовнішня політика України: підручник для ВНЗ*. – К., 2011. – 290 с.
2. *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 г. № 537*. – Режим доступу: <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>.
3. *Верховна Рада ратифікувала угоду про ЧФ РФ*. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/351943-verhovna-rada-ratifikovala-ugodu-pro-chf-rf.html>.
4. *Президент Словаччини: анексія Криму – це грубе порушення принципів міжнародного права*. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/news/2015/04/05/prezydent-slovachchyny-aneksiya-krymu-tse-grube-porushennya-pryntsyviv-mizhnarodnogo-prava-578595>.

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
професор, завідувач
кафедри зовнішньої політики
і дипломатії Дипломатичної
академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано стан українсько-російських відносин на сучасному етапі, договірно-правову основу двостороннього співробітництва. Охарактеризовано агресивну, загарбницьку політику Росії.

Ключові слова: договірна система, дипломатичне визнання, взаємозалежність, торговельний оборот, Україна, Російська Федерація як агресор і загарбник.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано состояние украинско-российских отношений на современном этапе, договорно-правовая основа двухстороннего сотрудничества. Охарактеризована агрессивная, захватническая политика России.

Ключевые слова: договорная система, дипломатическое признание, взаимозависимость, торговый оборот, Украина, Российская Федерация как агрессор и захватчик.

Військовий експорт України в умовах збройного конфлікту

УДК 94:327

Окупація АР Крим і проведення антитерористичної операції на сході України довели необхідність внесення коректив у систему життєдіяльності вітчизняного ВПК. З економічної точки зору військово-промисловий комплекс належить до найбільш важливих сфер зовнішньоекономічної діяльності нашої країни. Експорт продукції ВПК є надзвичайно важливим джерелом валютних надходжень до державного бюджету, що в умовах важкого фінансового становища набуває особливої актуальності. З політичної точки зору військово-технічне співробітництво слугує зміцненню позицій України у світі, підвищенню рівня відносин з іншими державами, посиленню співпраці в галузі безпеки та оборони. Згідно з даними щорічника Стокгольмського інституту досліджень проблем миру за результатами 2009-2014 р. Україна посіла 8 місце в рейтингу світових експортерів озброєння, її частка за цей період становила 3% [1]. На жаль, очевидно, що внаслідок значного падіння рівня експорту наша країна може втратити такі позиції.

Про значну роль вітчизняного ВПК свідчить також широка географія ринків збуту, зокрема не тільки азіатські та африканські країни, а й країни ЄС та Північної Америки. У 2013 р. (останній повний рік до анексії

Криму та проведення АТО) найбільші партії бронетехніки були відправлені Україною до Судану та Ефіопії (танки); Іраку, Таїланду, Азербайджану (бойові броньовані машини). Основним імпортером української легкої зброї у 2013 р. стали США, якими було передано 30 тис. гвинтівок і карабінів, 4 тис. пістолетів і револьверів. Крім того, значні партії зброї були спрямовані до Сполученого Королівства, Німеччини, Канади, Чехії, Австрії та Ефіопії [2].

Експорт оборонної промисловості зазнав негативного впливу від початку конфлікту з Росією. Першою досить небезпечною ситуацією могла стати передача малого десантного корабля (МДК) на повітряній подушці «Бізон» КНР. У 2009 р. «Укрспецекспорт» уклав з Міністерством оборони КНР контракт на 4 МДК проекту 958 «Бізон». Згідно з умовами контракту Україна виготовляла 2 кораблі на власних промислових потужностях на феодосійській

Summary
Occupation of Crimea and anti-terroristic operation in the Eastern Ukraine changed structure of military-industrial complex of Ukraine. In this situation, Government should strike a balance between internal needs and export obligations.
Keywords: Ukraine, military-industrial complex, ATO, Crimea, export.

суднобудівній компанії «Море», ще 2 кораблі мали бути побудовані за ліцензією у КНР. Підтримка зв'язків такого роду між Україною та КНР є сприятливою для посилення політичних та економічних відносин. Перший корабель було побудовано та передано китайській стороні у 2013 р., тоді як передача другого корабля збіглася з подіями лютого-березня 2014 р. в Криму. Враховуючи ситуацію, що склалася навколо стратегічних об'єктів півострова, цілком можливою могла стати спроба завадити Україні виконати свої зобов'язання. Однак 17 лютого 2014 р. компанія-виробник передала корабель «Укрспецекспорту», який, у свою чергу, 21 лютого передав судно Міністерству оборони КНР. «Укрспецекспорт» 26 березня отримав від Китаю 12,94 млн. дол. за виготовлене судно [3].

Важливим фактором,

що вплинув на військово-промисловий комплекс України, стала втрата контролю над АР Крим і частиною Донецької та Луганської областей, адже на цій території розташована частина оборонної промисловості. На території Криму розміщено 13 підприємств «Укроборонпрому». Серед них — Феодосійська суднобудівна компанія «Море», ДП «Євпаторійський авіаційний ремонтний завод», ДП «Севастопольське авіаційне підприємство», а також низка науково-дослідних установ. На території Луганської та Донецької областей розташовано 12 підприємств ВПК. Слід зауважити, що Луганська область є важливим центром хімічної промисловості. Той факт, що ці підприємства наразі фактично не підконтрольні владі, безумовно, впливає на роботу ВПК [4].

В умовах збройного конфлікту підприємства військово-промислового комплексу переорієнтовуються на внутрішні замовлення. Однак це не означає, що Україна повинна повністю відмовитися від експорту продукції ВПК. Торгівля озброєнням та обслуговуванням військової техніки завжди була важливою статтею наповнення бюджету. Невиконання сьогодні контрактних зобов'язань

перед іншими державами може поставити Україну в доволі скрутне становище.

Нині «Укроборонпром» продає техніку на внутрішньому ринку практично за собівартістю, при цьому ця частка сягає 97 % усього виробництва [5]. Зрозуміло, що за такої економічної та воєнополітичної ситуації вкрай важко нарощувати потужності. Однак не можна повністю відмовитися від передачі продукції ВПК за кордон. На експорт повинні йти лише ті товари та послуги, якими внутрішні потреби України забезпечені повністю, зокрема, автомати, що залишилися з часів СРСР.

Грунтуючись на пріоритетності вітчизняних потреб, наразі діє спеціальна погоджувальна процедура, згідно з якою «Укрспецекспорт», перш ніж передати будь-яку продукцію за кордон, повинен переконатися, що в ній не мають потреби вітчизняні силові органи й отримати відповідний дозвіл. Щоб отримати цей дозвіл, уповноважене підприємство звертається до Державної служби експортного контролю, яка після вивчення ситуації передає його до Міністерства оборони України, яке спільно з Генеральним штабом ухвалює рішення щодо контракту [6]. Нині міністерство здебільшого блокує експортні контракти.

Однак це не означає, що необхідна техніка буде отримана вітчизняними збройними силами, оскільки вона залишається у власності підприємства-виробника. Міноборони може лише виступи-

ти з пропозицією щодо купівлі необхідної техніки. Проблема полягає в тому, що експортна ціна значно перевищує ціну на внутрішньому ринку, адже вона вираховується за іншими параметрами. У такому разі підприємству не вигідно продавати продукцію.

Вирішенням цієї проблеми можуть стати зобов'язання виробника перераховувати вартість продукції заблокованих контрактів на ціни внутрішнього ринку. Це дасть змогу уникнути ситуацій, коли готова продукція залишатиметься на складах. Зараз погодження питання щодо цін між МОУ та «Укрспецекспортом» відбуваються практично в ручному режимі. Саме тому було б доцільно розробити на рівні Кабінету Міністрів більш чітку процедуру регулювання відносин між МОУ та підприємствами-виробниками.

Міністерство закордонних справ спільно з Міністерством оборони працюють з іноземними компаніями, аби мінімізувати затримки постачання озброєння за кордон та їх наслідки, що можуть призвести до втрати клієнтів.

У цій ситуації саме від роботи українських закордонних дипломатичних місій, спрямованої на роз'яснення зарубіжним партнерам причин затримки виконання контрактних зобов'язань, а також популяризації української продукції на міжнародних виставках озброєння залежить збереження відносин та високого рівня довіри зарубіжних партнерів.

Список використаних джерел:

1. SIPRI Yearbook 2014. Summary. // Stockholm International Peace Research Institute. – 2014. – С. 11.
2. Литвиненко М. Г. Інформація про обсяги міжнародних передач окремих категорій озброєнь, здійснених Україною у 2013 році [Електронний ресурс] / М. Г. Литвиненко // Державна служба експортного контролю України – Режим доступу

до ресурсу: http://www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=48051&cat_id=48050.

3. «Укрспецекспорту» приде-
тється виплатити \$ 8 млн
заводу, которий «націоналі-
зували» в Криму
[Електронний ресурс] //
Зеркало недели. Украина. –
2014. – Режим доступу до
ресурсу: <http://zn.ua/ECOSMICS/ukrspeksportu-pridetsya-vyplatit-8-zavodu-kotoryu-nacionalizirovali-v-krimu-153530.html>.

4. Склад концерну
[Електронний ресурс] //
Державний концерн
«Укроборонпром» – Режим
доступу до ресурсу: <http://www.ukroboronprom.com.ua/requirements>.

5. Выражение «Все для
фронта» наполнилось
конкретным содержанием -
Укроборонпром
[Електронний ресурс] //
Укрінформ. – 2014. – Режим
доступу до ресурсу: http://www.ukrinform.ua/rus/news/viragennie_vse_dlya_fronta_napolnilos_konkretnim_soderzaniem_ukroboronprom_1693315.

6. Волович О. Український
ОПК в умовах «гібридної
війни» з Росією [Електронний
ресурс] / Олексій Волович //
Аналітичний центр
«Борисфен Інтел». – 2014. –
Режим доступу до ресурсу:
<http://bintel.com.ua/uk/article/opk1/>.

Данило КУБАЙ,
Інститут міжнародних
відносин Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

АНОТАЦІЯ

Окупація Криму та проведення АТО на сході України суттєво змінили структуру військово-промислового комплексу України. У цій ситуації уряд повинен знайти оптимальне співвідношення між внутрішніми потребами та експортними зобов'язаннями.

Ключові слова: Україна, військово-промисловий комплекс, АТО, Крим, експорт.

АННОТАЦІЯ

Оккупация Крыма и проведение АТО на востоке Украины существенно изменили структуру военно-промышленного комплекса Украины. В этой ситуации правительство должно найти оптимальное соотношение между внутренними нуждами и экспортными обязательствами.

Ключевые слова: Украина, военно-промышленный комплекс, АТО, Крым, экспорт.

Внесок Ради Європи і ОБСЄ в реалізацію «Східного партнерства»

УДК 327.7

Програма «Східне партнерство» Європейського Союзу передбачає надання державам-партнерам підтримки у здійсненні реформ і перетворень в усіх сферах життя. Одним із ключових напрямів таких реформ для ЄС є просування демократії та захист прав людини відповідно до тих основоположних цінностей, на яких був створений і продовжує розвиватися цей єдиний простір.

Таким чином, від країн-партнерів, у тому числі й України, очікують здійснення відповідних кроків для досягнення високих європейських стандартів у забезпеченні належного врядування, що будується на принципах верховенства права і поваги до прав людини. Зокрема, програма «Східного партнерства» передбачає обмін інформацією та досвідом країн-партнерів у контексті здійснення реформ і перетворень у рамках тематичних платформ І «Демократія, належне врядування та стабільність» і ІV «Міжлюдські контакти» [1].

На сьогодні на європейському континенті діє одна загальноєвропейська організація, що здійснює розроблення стандартів у сферах зміцнення демократії, верховенства права та захисту прав людини. Основними функціями заснованої у 1949 р. Ради Європи є захист прав людини і парламентської демократії, забезпечення принципу верховенства закону, прийняття угод, що

сприяють єдності європейських країн, їх економічному та соціальному прогресу, спільної політики в соціальній і правовій сферах, забезпечують міжнародну співпрацю в організації колективної безпеки, ліквідації регіональних конфліктів. На сьогодні стандарти Ради Європи у сферах захисту прав людини вважаються більш розвиненими і вищими за стандарти в законодавчому полі ЄС.

Таким чином, Раду Європи можна вважати природним і логічним партнером для ЄС щодо втілення необхідних реформ як усередині Євросоюзу, так і в країнах «Східного партнерства».

Співробітництво між Радою Європи та ЄС розпочалося в 1993 р. з розроблення окремого механізму взаємодії, що отримав назву «спільні програми». За 15 років функціонування цього механізму було здійснено близько 180 спільних програм співробітництва, у тому числі з країнами-партнерами «Східного партнерства» – Україною (з 1995 р.), Молдовою (з 1997 р.), Грузією та Азербайджаном (з 1999 р.). Більшість цих програм тривала 24 місяці, окремі – до 36 місяців.

Спільні програми ЄС і Ради Європи були створені для підтримки участі країн регіону Західних Балкан, Південного Кавказу та Східної Європи у процесах стабілізації та асоціації з ЄС, а також – сприяння процесам зближення, більшої асоціації

Summary

The Council of Europe and the OSCE actively support Ukraine in its political, legal and constitutional reform through implementation of joint projects, a large number whereof is financed by the European Union. Efficient and effective use of the potential of joint project activities with the Council of Europe and OSCE will contribute to the successful implementation of democratic reforms as well as to the fulfilment of our international obligations as a member of the Council of Europe, an OSCE participating State and an Eastern Partnership country. Keywords: international organizations, Council of Europe, OSCE, Eastern Partnership, European Union

та інтеграції з Євросоюзом.

Важливо, що завдяки спільним програмам низка країн-членів Ради Європи значно просунулися у своїх відносинах із Європейським Союзом, деякі з них подали заявку на членство (Чорногорія, Республіка Македонія, Сербія), а інші згодом стали його повноправними членами (Болгарія, Хорватія, Естонія, Литва, Латвія).

Більшість спільних програм є так званими країновими, тобто розробленими з урахуванням потреб окремо взятої країни. Водночас існує низка регіональних і багатосторонніх тематичних спільних програм, присвячених таким темам, як національні меншини, боротьба з організованою злочинністю та корупцією, просування Європейської соціальної хартії, зміцнення демократії та конституційного розвитку спільно з Комісією за демократію через право (Венеціанською комісією).

З підписанням у 2001 р. Спільної декларації про співробітництво та партнерство між ЄС і Радою Європи [2] запроваджено більш системний підхід до визначення пріоритетів і реалізації програм. Подальшого поштовху до активізації взаємодії між двома інститутами надало

укладення у 2007 р. Меморандуму про взаєморозуміння [3], у якому викладено принципи і тематичні напрями співробітництва.

Механізм розроблення країнових програм зі спільним фінансуванням з боку Європейської Комісії передбачає наявність програмного документа співробітництва Ради Європи з окремою державою. При цьому Європейська Комісія обирає проекти і визначає рівень фінансової участі в кожній Спільній програмі відповідно до своїх політичних пріоритетів.

Спільні програми складаються з низки заходів, погоджених між Європейською Комісією і Радою Європи в консультаціях із відповідними країнами і, як правило, стосуються сприяння у здійсненні правових та інституційних реформ. Вони включають навчальні курси, експертні доповіді та рекомендації урядам, конференції, семінари, круглі столи та різноманітні публікації, фактично обмежуючись навчальними та консультативними послугами.

Європейська комісія і Рада Європи забезпечують співфінансування програм. Водночас за реалізацію проектів відповідає РЄ. Інколи співфінансування розподіляється між партнерами 50 на 50, або

Єврокомісія надає більше фінансових ресурсів, а подекуди повністю фінансує проект.

Низку проектів Рада Європи реалізовує за допомогою фондів Європейського інструменту з демократії і прав людини. Як приклад можна навести проект щодо поліпшення умов проживання ромів та їхня інтеграція, який здійснювався Радою Європи у 2010-2011 рр. на території України та Молдови (бюджет 200 тис. євро) [5]. Конкретним результатом цього проекту стало створення в Україні групи з 20 соціально-медичних посередників між державними структурами та ромськими громадами, так званих медіаторів, яких навчали досвідчені спеціалісти з Румунії. У рамках цього проекту в Молдові також створено групу медіаторів і спеціальних помічників-асистентів учителів для ромів у школах.

Окрім країнових програм, у 2011 р. було запроваджено спільну програму співробітництва між РЄ та ЄС у рамках «Східного партнерства», так званий Спільний Інструмент РЄ та СП [6]. Зазначена програма була націлена на реалізацію проектів Плат-

форми І СП «Демократія, належне врядування і стабільність» у шести країнах-учасниках «Східного партнерства» – Вірменії, Азербайджані, Білорусі, Грузії, Молдові та Україні, тим самим прискорюючи їхню політичну асоціацію та економічну інтеграцію з метою наближення до стандартів РЄ та ЄС. Методологія проектної діяльності в рамках цієї програми передбачала багатосторонній підхід, зокрема при здійсненні експертного аналізу, обміні досвідом на регіональному рівні, здійсненні регіональних оглядів і рекомендацій, а також оцінці реформ у країнах-учасниках на основі порівняльного аналізу.

У рамках цієї програми протягом 2011-2014 рр. реалізовано чотири проекти (загальною вартістю 4,8 млн. євро): щодо підтримки виборчих стандартів, особливо в передвиборчий період; покращення системи правосуддя; заходи підтримки у протидії серйозним формам кіберзлочинності; належне врядування та боротьба з корупцією.

Позитивну оцінку учасників проектної діяльності отримали проекти, що стосувалися реформи правосуддя, належного вряду-

вання та боротьби з корупцією і кіберзлочинністю. Зокрема, було здійснено всеохопний аналіз законодавства і практики функціонування незалежної, професійної та ефективної системи правосуддя, їхньої відповідності європейським стандартам. Створено також регіональну мережу спеціалістів у сфері юстиції і права, яка сприятиме обміну інформацією між професіоналами. Окрім того, надані експертами Ради Європи рекомендації сприяли створенню спеціалізованих департаментів з питань боротьби з кіберзлочинністю, внесенню відповідних змін до чинного законодавства, розробленню навчальних курсів. Усі зазначені заходи сприяли вдосконаленню роботи на національному рівні, а також встановленню корисних контактів між країнами, які є надзвичайно важливими у сфері забезпечення кібербезпеки.

З огляду на позитивні результати спільної програмної діяльності у квітні 2014 р. було розроблено стратегічні рамки співробітництва між Радою Європи та Європейською Комісією, які передбачають суттєве збільшення у фінансуванні ЄС проектів Ради Європи (за відповідною угодою у 2015-2017 рр. на здійснення спільних програм виділяються кошти на загальну суму 33,8 млн. євро) [7].

У рамках цієї угоди планується реалізація проектів спільно з Конгресом місцевої та регіональної влади Ради Європи зі зміцнення інституційних рамок місцевого врядування. Метою є підтримка реформи місцевого само-

врядування та поліпшення системи управління людськими та фінансовими ресурсами на рівні місцевих адміністрацій на основі кращих європейських стандартів і практик. Реформи у цих сферах повинні сприяти підвищенню якості надання публічних послуг населенню, зміні на краще інвестиційного клімату та економічного зростання на місцевому рівні.

У цілому з 2002 р. Радою Європи спільно з ЄС в Україні було реалізовано близько 42 програм на загальну суму близько 25 млн. євро.

Заслугує особливої уваги той факт, що спільні програми ЄС і Ради Європи також включено до проектної діяльності останньої в Україні, яка здійснюється в рамках ухвалених Планів дій РЄ для України.

Таким чином, Європейський Союз фактично виступає донором у фінансуванні проектів Ради Європи, передбачених Планами дій РЄ для України. Водночас, ті ж самі проекти зараховуються як спільна програмна діяльність РЄ та Європейського Союзу.

Попри так звану подвійну бухгалтерію, ключовим аспектом спільної програмної діяльності РЄ та ЄС в Україні залишається той факт, що проекти, здійснювані в рамках Плану дій РЄ для України за фінансової підтримки Європейського Союзу, не є нав'язаними ззовні, а реалізуються на підставі погоджених з українською стороною планів співробітництва, спільно з українськими партнерами і з урахуванням реальних потреб країни.

Окремо хотілося б зупинитися на проектній діяльності ОБСЄ та Ради Європи у 2015 р., яка здійснюється в Україні на підставі ратифікованих Верховною Радою Меморандумів про взаєморозуміння між Урядом України та вказаними організаціями і спільно розроблених програмних документів.

Проектна діяльність по лінії РЄ здійснюється на основі ухваленого 21 січня 2015 р. на засіданні Комітету Міністрів Ради Європи Плану дій РЄ для України на 2015-2017 роки [8]. Це третій в історії проектної співпраці спільний документ, основною відмінністю якого від попередніх є його рамковий характер та концептуальна основа, розроблені з урахуванням пріоритетних для України напрямів реформ, а також стану виконання обов'язків і зобов'язань нашої держави, пов'язаних із членством у Раді Європи.

Документом визначено основні пріоритетні напрями, у рамках яких РЄ надаватиме Україні підтримку у сферах конституційної реформи та функціонування демократичних інституцій; у реформі судової системи, кримінальної юстиції та правоохоронних органів; у зміцненні демократичного управління та реформі місцевого самоврядування, у тому числі, децентралізації; у боротьбі з економічними злочинами та корупцією, а також з усього спектра правозахисних питань.

У рамках визначених у згаданому документі стратегічних пріоритетів співпраці України та Ради Європи розроблюватимуться конкретні проекти, орієнтовані на досягнення

реальних результатів у вищезгаданих сферах. Робота над проектами здійснюється Секретаріатом Ради Європи спільно з органами влади України.

Особлива увага при розробленні пропозицій до проектів приділяється українською стороною відповідності їх змісту пріоритетам реформ, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», програмою діяльності Уряду, Коаліційною Угодою, Порядком денним асоціації Україна – ЄС. Крім органів виконавчої влади, партнерами РЄ в рамках Плану дій є органи судової влади, прокуратури та адвокатури, профільні комітети Верховної Ради України, громадське суспільство. Загальний бюджет нового Плану дій становитиме 45 млн. євро.

Проектна діяльність по лінії ОБСЄ здійснюється Координатором проектів ОБСЄ в Україні (КПОУ), який адмініструє і забезпечує їхнє фінансування. Ці проекти розробляються та реалізуються українськими державними установами і неурядовими структурами спільно з ОБСЄ [9]. Мандат КПОУ продовжується консенсусним рішенням Постійної Ради ОБСЄ кожні шість місяців.

Проектна діяльність КПОУ реалізується на основі погоджених з українською стороною та ухвалених консенсусом 57-ма державами-учасниками ОБСЄ програмних пріоритетів. Щороку по лінії КПОУ в Україні здійснюється близько 20 проектів, фінансування яких забезпечується як зі Зведеного бюджету ОБСЄ (щорічно близько 3 млн. євро), так і

з позабюджетних коштів, які надають держави-учасниці ОБСЄ.

Протягом останніх років проектна діяльність ОБСЄ в Україні відбувалася за трьома напрямками: «Демократизація та належне врядування», «Верховенство права та права людини», «Економіко-довкілля та військово-політична сфера». На 2015 р. для реалізації проектів по лінії ОБСЄ виділено 2 млн. 993 тис. євро зі Зведеного бюджету ОБСЄ та передбачено орієнтовно 9 млн. євро позабюджетних надходжень на проектну діяльність протягом 2015-2017 років.

При попередньому аналізі планованої проектною діяльністю Ради Європи і ОБСЄ в Україні за 2015 р. можна побачити елементи взаємного дублювання зусиль, що здатне потенційно призвести до своєрідної «конкуренції», яка не лише розмиває функції цих організацій, а й поглинає значні ресурси.

Зокрема, проектна діяльність у таких сферах, як виборче законодавство, конституційна реформа, реформа системи судочинства, освіта в галузі прав людини, кібербезпека,

боротьба з корупцією та відмивання грошей, підтримка діяльності Омбудсмена, боротьба з торгівлею людьми, протидія домашньому насильству, зміцнення свободи слова – реалізується як Радою Європи, так і ОБСЄ. Це може вказувати на актуальність тієї чи іншої теми для кожної організації та на недостатню скоординованість дій українських партнерів, а саме на відсутність програмного і системного підходу до використання зовнішньої допомоги.

Таким чином, спільна проектна діяльність потребує подальшого вдосконалення як з організаційно-адміністративної точки зору, так і щодо змістового наповнення, з метою уникнення дублювання зусиль міжнародних організацій та отримання реальних результатів.

За підсумками здійсненого аналізу можна рекомендувати такі принципові підходи до вдосконалення проектною діяльністю, які здійснюються в Україні по лінії Ради Європи і ОБСЄ, у тому числі за фінансового сприяння ЄС:

1. Проектна діяльність за сприяння міжнародних

організацій органами виконавчої влади та органами державної влади повинна бути спрямована на підтримку цілей і завдань, визначених керівництвом держави, а також міжнародних зобов'язань України. Таким чином, ініціатива щодо здійснення спільної проектної діяльності повинна йти від української сторони відповідно до інтересів, потреб і пріоритетів держави, а не нав'язуватися ззовні.

2. Важливо усвідомлювати, що, попри значні фінансові ресурси, які вкладають іноземні партнери в проектну діяльність по лінії Ради Європи та ОБСЄ, Україна також має фінансові зобов'язання, сплачуючи щорічні внески до бюджету цих організацій, частина з яких використовується для фінансування проектів, що здійснюються українськими відомствами.

3. Проектна діяльність повинна здійснюватися, виходячи з критеріїв доданої вартості та уникнення дублювання зусиль інших міжнародних партнерів. Відтак проекти, що реалізуються в нашій державі за сприяння міжнародних організацій, повинні узгоджуватися з мандатом відповідної організації. Наприклад, урахуваючи, що проблематика верховенства права і прав людини є лише одним із трьох елементів мандату ОБСЄ, проектна діяльність цієї Організації в даній сфері повинна здійснюватися з урахуванням роботи по лінії Ради Європи організації, яка має переважну компетенцію в цій сфері.

4. Необхідною умовою забезпечення ефективності міжнародної допомоги,

надаваної Україні, є досягнення конкретних результатів, спрямованих на використання українськими партнерами. Неприпустимою є ситуація, коли розроблений у рамках спільних проектів продукт «залишається на полицях».

5. Актуальним є питання дотримання фінансової дисципліни при розробленні та виконанні проектів. Зокрема, це стосується контролю з боку державних установ України, що здійснюють спільні з міжнародними організаціями проекти за цільовим використанням коштів; надання як міжнародними організаціями, так і українськими партнерами звітів за результатами реалізації проектів. Такий підхід стане найкращим прикладом взаємодії у сфері недопущення корупції, що визначена як пріоритетна у взаємодії України з Радою Європи, ОБСЄ та Європейським Союзом.

У цілому, проаналізувавши проектну діяльність, здійснювану Радою Європи, ОБСЄ, у тому числі за підтримки Європейською Союзом, можна дійти висновку про існування тенденції відходу від політизації цих інструментів та переведення їх у площину практичного співробітництва з державами-членами. Це дає змогу забезпечити більш конструктивну, відкриту та ефективну взаємодію, спрямовану на досягнення конкретних результатів.

Активна діяльність України в рамках реалізації проектів РЄ та ОБСЄ в країні сприяє досягненню двох важливих цілей. По-перше, за фінансової підтримки РЄ, ОБСЄ та

Європейського Союзу тривають життєво необхідні для нашої держави реформи; по-друге, українська сторона доводить прихильність виконанню своїх зобов'язань як члена Ради Європи, як учасника ОБСЄ, а також як надійного і передбачуваного партнера Європейського Союзу в рамках «Східного партнерства».

Список використаних джерел:

1. Урядовий портал Європейська інтеграція Відносини Україна - ЄС Східне партнерство [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248068721&cat_id=223345569
2. Joint Declaration on Cooperation and Partnership between the Council of Europe and the European Commission [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.coe.int/t/der/docs/MoU_compndium_en.pdf
3. Memorandum of Understanding between the Council of Europe and the European Union [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ec.europa.eu/justice/international-relations/files/mou_2007_en.pdf
4. Joint Programmes between the Council of Europe and the

European Union [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.jp.coe.int/Default.asp>

5. European Commission, Democracy and Human Rights. Improving living conditions and integration of Roma [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.eidhr.eu/38B48FA0-7630-11E0-90041ABD71320ACE>

6. Eastern Partnership Facility [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.coe.int/t/dgap/eap-facility/>

7. CoE/EU Eastern Partnership Programmatic Co operation Framework (PCF) 2015 2017 [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/EAP/Terms-of-Ref_en.pdf

8. GR-DEM(2015)2E 09 January 2015 Action Plan for Ukraine 2015 – 2017 [Електронний ресурс] Режим доступу: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=GR-DEM\(2015\)2&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBCDF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogg ed=FDC864](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=GR-DEM(2015)2&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBCDF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogg ed=FDC864)

9. OSCE Project Coordinator in Ukraine [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.osce.org/ukraine>

Євгенія ФІЛІПЕНКО,
аспірант Дипломатичної
академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Рада Європи і ОБСЄ надають підтримку Україні в її політичних, законодавчих, конституційних реформах шляхом реалізації спільних проектів, значна частина яких фінансується Європейським Союзом. Ефективне використання потенціалу спільної проектної діяльності з Радою Європи та ОБСЄ сприятиме успішному втіленню в Україні демократичних реформ, а також виконанню наших міжнародних зобов'язань як члена Ради Європи, учасника ОБСЄ та країни-партнера «Східного партнерства».

Ключові слова: міжнародні організації, Рада Європи, ОБСЄ, «Східне партнерство», Європейський Союз.

АННОТАЦИЯ

Совет Европы и ОБСЕ оказывают поддержку Украине в ее политических, законодательных и конституционных реформах путем реализации совместных проектов, значительная часть которых финансируется Европейским Союзом. Эффективное использование потенциала совместной проектной деятельности с Советом Европы и ОБСЕ будет содействовать успешному внедрению в Украине демократических реформ, а также выполнению наших международных обязательств как члена Совета Европы, участника ОБСЕ и государства-партнера «Восточного партнерства».

Ключевые слова: международные организации, Совет Европы, ОБСЕ, «Восточное партнерство», Европейский Союз.

Правові перспективи національного розвитку

Бурхливий розвиток науково-технічного прогресу ХХІ ст. обумовлює зростаюче ускладнення внутрішньосупільних інформаційних обмінів. Особливо суперечливо це проявляється на рівні загальнодержавному. Останнє є важливим, зважаючи на особливе значення держави в сучасному глобалізованому світі. Адже лише держава має реальні інструменти для протистояння негативним проявам глобалізації, пов'язаним із насадженням в усіх регіонах світу тотальної уніфікації. Вона має або захистити право нації на самобутній розвиток і таким чином забезпечити багатоваріантність реагування нашої цивілізації на виклики сучасності, зміцнюючи таким чином її стійкість і життєздатність, або зникнути, гарантувавши цим самим зростаючу вразливість національного розвитку.

Така альтернатива жодним чином не є якоюсь абстрактною, умоглядною логічною побудовою. Адже з проникненням сучасної науки в глибини пізнання ми отримуємо підстави для ліквідації останніх залишків геліоцентричного самозаспокоєння, для формування дедалі складніших уявлень про ті процеси, що відбуваються в ньому, про глибину їх впливу на наше життя та розвиток. Що дуже важливо, ми фіксуємо також постійні зміни в навколишньому світі, вплив яких на цивілізацію навіть зі зростаючим проникнен-

ням людської свідомості в глибини Всесвіту не може бути повністю прогнозованим. Як справедливо зазначає з цього приводу І. Валлерстайн, «ньютонівська визначеність має місце лише в дуже обмежених і простих системах... Всесвіт демонструє еволюційне наростання складності, і переважна більшість ситуацій не може бути пояснена, виходячи із тез про лінійну рівновагу і оборотність часу».

У разі оптимістичного розвитку процесу самоорганізації сучасної цивілізації, збереження в її внутрішній структурі інституту держави, як гаранта національного розвитку, здатність до адекватного реагування на виклики сучасності для людства збільшується. Так, М. Ходорковський стверджує, що «в розвинутих суспільствах спостерігається виникнення якісно нової нерівності – між здатними і не здатними до творчої праці людьми...», починає створюватися біологічний бар'єр, подолання якого, на відміну від соціального, майже неможливе». Він спостерігає наявні «... все сильніші

ознаки наближення принаймні практичної громадської думки до расистської, по суті справи, сприйняття представників різних цивілізацій як таких, що не можуть претендувати на загальний, єдиний для всіх обсяг прав». Як стверджує згадуваний вище І. Валлерстайн, «... прогрес, всупереч усім настановам віку просвітництва, зовсім не неминучий... Але я не вважаю, що, виходячи із цієї причини, він неможливий. За кілька тисячоліть світ не став більш моральним, але він міг стати таким. Ми здатні рухатися в напрямі того, що Макс Вебер називав «сутнісною раціональністю», тобто до раціональних цінностей і раціональних цілей, що досягаються

з допомогою колективних і розумних дій».

Можна погодитися, що явище, визначене як «сутнісна раціональність», тобто опосередкований загальний вектор трансформаційних процесів, на сьогодні все-таки є ще позитивним. Свідчення цьому — хоча б те, що до цього часу внутрішньосупільні інформаційні процеси не призвели до розвалу інституту державності, проте ослабили значною мірою її суверенні можливості, насамперед щодо контролю інформаційних потоків. Однак, створюючи сукупність, ці процеси виявляють у суспільному розвитку як позитивну, так і негативну роль, відображаючи реальний стан суспільної свідомості й рівня розвитку.

Відповідно, держава як гарант відображення інтересів суспільного розвитку, що в перспективному вимірі не може бути відокремлений від розвитку національного, в інтересах суспільства повинна виконувати в контексті розвитку загальноцивілізаційних інформаційних процесів низку внутрішніх і зовнішніх функцій, зокрема:

- організація використання і розвиток у національних інтересах інформаційних ресурсів загальноцивілізаційного значення;

- включення як на загальнодержавному рівні, так і на рівні організації підтримки суб'єктів національного інформаційного виробництва в активну

діяльність на міжнародних ринках інформації;

- організація протистояння зовнішнім загрозам для національних інформаційних ресурсів, у тому числі інформаційним агресіям, інформаційним війнам проти держави.

Серед функцій внутрішніх особливого значення набувають такі:

- забезпечення доступу до інформації всіх категорій громадян і соціальних структур;

- налагодження ефективного інформаційного обміну;

- сприяння національному інформаційному виробництву, підвищенню ефективності використання інформаційних ресурсів, а отже – зростанню інформаційного потенціалу суспільства;

- організація безпеки національних інформаційних ресурсів.

Глобалізаційні процеси при закономірному дотриманні спадкоємності в усіх аспектах суспільної діяльності обумовлюють суттєве зміщення акцентів у реалізації функцій сучасної держави в інформаційній сфері. Значною мірою в процесі розвитку інформаційного суспільства це стосується організації використання в інтересах національного розвитку інформаційних ресурсів загальноцивілізаційного значення.

Ця база створює можливість для творчого вибору способів змін у всіх сферах життя, у тому числі й виробничій сфері, у прогностичному передбаченні напрямів розвитку, у глибшому проникненні в навколишню дійсність. Вона зумовлює появу механізмів самоврівноважування різних форм соці-

ального життя.

Держава повинна сприяти використанню джерела готової до впровадження в суспільну практику інформації, що відповідає викликам сучасності. Така інформація має допомогти прискоренню національного інформаційного виробництва (але не заміні) у напрямках, що розробляються вітчизняною наукою, і заповнити лакуни в системі цього виробництва, що утворюються внаслідок об'єктивної неможливості охоплення в національних масштабах усіх напрямів сучасного інформаційного розвитку. Варто зазначити необхідність дотримання міждисциплінарної відповідності, тобто досягнення такого рівня адаптації зарубіжної інформації, коли вона, відображаючи загальноцивілізаційну тенденцію, не буде суперечити прогресові в суспільному розвитку, національним здобуткам у розвитку інфосфери. Слід зауважити, що доведення адаптаційних підходів до крайності, самоізоляції від загальноцивілізаційного інтелектуального потенціалу стає згубним для інтересу національного.

Із розвитком глобальних інформаційних процесів актуалізується завдання держави, пов'язане як зі створенням механізмів

упровадження в суспільну практику нової зарубіжної інформації, так і введення в загальносуспільний обіг продукрованої на території такої держави інформації, представлення власних інформаційних продуктів на міжнародних ринках інформації. При цьому державне сприяння повинно бути продуктивним не лише при просуванні на зовнішніх ринках продукції виробництва державних інформаційних центрів, а й для продукції громадських організацій та приватного виробництва.

Оскільки ці ресурси разом з тими, що використовуються, насамперед, в інтересах національного розвитку, як, скажімо, суверенні інформаційні ресурси, у сукупності належать до категорії суспільно значущих, організація їх виробництва також повинна бути стимульована державою.

Розвиток глобальних процесів на основі всеосяжної інформатизації створює широку різноманітність інформаційних загроз від витіснення на внутрішньому інформаційному ринку вітчизняних продуктів більш конкурентоспроможними в силу опори на передову матеріально-технічну й технологічну базу зарубіжними інформаційними

продуктами аж до ведення цілеспрямованих, із відчутнішою вражаючою силою в боротьбі за розум громадян, інформаційних воєн.

У зв'язку з цим держава зобов'язана для захисту свого інформаційного простору використовувати всі традиційні правові, правохоронні важелі, свій вплив на вертикальні інформаційні комунікації, засоби комплектації вітчизняними й зарубіжними ресурсами національних інформаційних баз, а також державну систему інформаційного виробництва. В інформаційних протистояннях на нинішньому етапі суспільного розвитку остання набуває дедалі більшого значення, оскільки здатна генерувати контрпропагандистські інформаційно-аналітичні продукти, з їхньою допомогою діяти на упередження під час організації ефективної прогностно-аналітичної роботи.

Внутрішні функції держави у сфері інформаційної діяльності також пов'язані з перспективами національного розвитку і залежать у тому числі від оптимальної організації використання основного ресурсу розвитку – інформаційного. У зв'язку з цим на рівні як міжнародному, так і внутрішньодержавному потребує постійної уваги проблема оптимізації та розвитку системи сучасних інформаційних комунікацій, інформаційно-аналітичних центрів, центрів збереження та організації використання суспільно значущих інформаційних ресурсів. За умови ефективної організації системи вертикальних соціальних комуніка-

цій держава на цьому етапі розвитку суспільства є основним інструментом його консолідації. Таким чином, соціальні інформаційні комунікації використовуються як важливий інструмент соціальної координації проявів самовираження людини як члена суспільства та члена тих чи інших соціальних структур. При цьому, як зауважував Г. Кардозо, «... ми бачимо присутність нового поняття простору, де фізичне і віртуальне впливає одне на одне, закладаючи підґрунтя для виникнення нових форм соціалізації, нових форм життя і нових форм соціальної організації».

Активний розвиток соціальних мереж як механізму горизонтальних інформаційних обмінів протягом останнього часу набув таких масштабів, що його можна кваліфікувати як новий етап у формуванні внутрішньосуспільної системи соціальної організації.

Сьогодні життя кожної людини вплетене в густу мережу найрізноманітніших соціальних зв'язків і дій. Кожен суспільний індивід стає учасником і одночасно їх творцем. У цій постійно ускладнюваній суспільній організації, що розвивається на постійно збагачуваній інформаційній основі, кожен дієздатний її член бере участь у наповненні такої кількості інформаційних баз – основи будь-якої діяльності, яка відповідає кількості виконуваних ним соціальних функцій. Із розвитком процесу творення громадянами за власною ініціативою нової розгалуженої системи соціальних комунікацій, наповнення її актуальним суспільно зна-

чущим змістом створюються нові умови для самовияву творчої ініціативи учасників спілкування, підвищення якості реалізації творчого потенціалу суспільства. Рівень формування та використання цього потенціалу буде визначальним для місця й ролі нації, держави в новій соціальній ієрархії сучасності. І держава повинна створити всі необхідні умови, дієві суспільні механізми для забезпечення розвитку суспільно значущої творчої ініціативи, ефективного функціонування необхідних соціальних ліфтів, які мають забезпечити реалізацію творчих можливостей членів суспільства в його інтересах.

Розвиток соцмереж не лише відкрив нові можливості для спілкування однодумців, самоорганізації членів людських спільностей за інтересами, що сприяє в цілому піднесенню творчого потенціалу суспільства, а й виявляє нові проблеми в справі його внутрішньої самоорганізації з урахуванням постійного прогресу техніко-технологічної бази інформаційних процесів, що також стають викликами сучасній державі.

Можливості технологій соціальних мереж носять нові корективи і в уявленні про інформаційну без-

пеку. Особисті дані користувачів, що містяться в загальному доступі, можуть використовуватися без дозволу з рекламною метою, з вини мережі може здійснюватися витік платіжних даних. Серйозні проблеми для користувача можуть бути пов'язані зі зломом акаунта і використанням усієї інформації на шкоду йому, у тому числі з метою політичного чи економічного шпигунства, дискредитації тощо. Дуже небезпечним є так званий фішинг, вірус, що непомітно для користувача краде його логін і пароль, а потім використовує їх для автоматичної розсилки спаму від імені користувача по всьому списку його контактів.

Серед різноманіття способів інформаційних впливів, що реалізуються в інформаційно-телекомунікаційних системах або через них, можна виділити такі: поширення спеціально підібраної інформації (дезінформації) у формі розсилки e-mail (електронних листів); організація новинних груп; створення сайтів з елементами інтерактивної взаємодії їх відвідувачів (чати, онлайн-голосування); розміщення інформації на приватних блогах, соціальних мережах.

Варто зауважити, що

діяльність сучасних кіберзлочинців стала дуже серйозним бізнесом: вони залучають зовнішніх співробітників (аутсорсерів) – талановитих програмістів, створюють програмні продукти і пропонують платні послуги, отримують прибутки. Соціальні мережі, на думку фахівців, – у числі найбільш уразливих для атак злочинців поряд з інтернет-платежами, інтернет-банкінгом; віддаленими сховищами даних і програмних застосунків; онлайн-іграми; онлайн-біржовими агенціями; сайтами за технологіями Web 2.0.

І, нарешті, соціальні мережі, попри те що в практику спілкування ввійшли лише протягом останніх 5-7 років, стали важливим інструментом активізації горизонтального спілкування як основи для організації соціальних протестів: таких, що сприяють удосконаленню суспільної організації, і тих, що через емоційний вплив і некритичне ставлення до реального життя за межами комп'ютерних спільнот проявляються у вигляді деструктивних виступів, використовуються внутрішніми й зарубіжними маніпуляторами для досягнення цілей, не пов'язаних із національним прогресом.

За даними спеціалістів і офіційних учасників подій, саме Twitter і Facebook відіграли головну роль у соціальних збуреннях, названих іще «революціями» в більшості країн арабського світу, а по-іншому – технологіями керованого, а насправді некерованого хаосу з непрогнозованими навіть для своїх авторів результатами.

Згідно з доповіддю Національної ради з розвідки США «Глобальні тенденції до 2015 року» інформаційні війни будуть домінуючим фактором у нинішньому столітті. Вони вестимуться на всіх рівнях соціальної структури людства між блоками держав включно. Американські дослідники першими звернули увагу на можливості застосування нових інформаційних технологій для досягнення поставленої мети. Аж до отримання перемоги в боротьбі за людський розум, за психіку основної маси людей у країнах-об'єктах впливу. Така перемога не лише забезпечує досягнення запланованого результату, а й гарантує тривале його збереження. З урахуванням таких підходів безпекова інформаційна функція держави в усіх регіонах світу набуває особливої важливості.

Найбільш актуальні засоби реалізації цих функцій в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства передбачають удосконалення організаційної структури національної інформаційної сфери відповідно до закономірностей розвитку інформаційного суспільства, необхідності протистояння негативним інформаційним впливам, забезпечення ефективного правотворення і відповідну нинішнім умовам правоохоронну діяльність.

У контексті посилення зарубіжних негативних впливів, що набувають ознак інформаційної війни, абсолютно необхідним кроком повинні стати впорядкування інформаційної діяльності в загальнодержавному вимірі, удосконалення її координації

аж до формування національного інформаційного комплексу. В умовах інформаційної війни лише така координація дає можливість оперативно реагувати на інформаційні диверсії, передбачати майбутні інформаційні загрози для національного інформаційного простору, знаходити шляхи їх нейтралізації, забезпечувати достовірною інформацією громадян власної країни, у тому числі й тих, хто сьогодні перебуває під чужими інформаційними впливами, а також інформувати про ситуацію в країні міжнародну спільноту. Така координація повинна одержати відповідну закріплену підтримку.

У межах національного інформаційного простору серйозна увага має бути приділена організації діяльності ЗМІ. В умовах інформаційної війни до них повинні жорстко застосовуватися правові акти, що стосуються інформаційної безпеки. Усі видання в умовах інформаційного протистояння, незалежно від права власності, мають надавати свою платформу для розміщення офіційної державної інформації, контрпропагандистських матері-

алів.

Оскільки в сучасній суспільній практиці наявне фактичне запізнення в реагуванні на зовнішні й внутрішні інформаційні виклики національному розвитку, що зростають і множаться під впливом інформатизації та інтенсифікації глобалізаційних проявів, підходи до здійснення правотворчої та правоохоронної діяльності в державі потребують принципового оновлення. У правотворчій роботі при цьому, насамперед, необхідно відмовитися від практики підготовки правових актів «за фактом» змін. Прискорення темпів суспільного життя робить таку правову реакцію на зміни запізнілою та неефективною.

Прогнозний підхід до організації правотворення повинен передбачати створення необхідних умов для еволюції сучасної соціальної структури суспільства, особливо зважаючи на розвиток її специфічних особливостей. При цьому доцільно мати на увазі те, що інформаційна насиченість сучасного життя, яке активно стимулює розширення громадських і міжособистісних контактів, визначає також розвиток

гуманістичної сфери в суспільстві, сприяє зародженню нових соціальних ініціатив, розвитку культурних процесів у соціумі тощо.

Із розвитком інформаційних технологій, можливостей для спілкування комп'ютеризованої частини суспільства, розвитком інтернет-економіки й політики повинно розвиватися відповідне інтернет-законодавство та структури, що забезпечують його дотримання. Сприяючи розвитку демократії, свободи слова в Інтернеті, такі структури мають забезпечити розумні рамки цього процесу, за якими повинно залишитися все, що заважає розвитку суспільства. Зміцненню соціального організму в умовах інформатизації повинен сприяти розвиток правової бази вдосконалення інформаційного спілкування влади з громадянами, розвиток електронного врядування. Зміцненню економічної бази системи інформаційної діяльності має служити правова база, спрямована на стимулювання економічних і політичних важелів розвитку інформаційного потенціалу нації та держави.

Таким чином, на появу нових інформаційних викликів сучасна держава, навіть не входячи до числа провідних глобалізаторів, може відповісти системою організаційно-правових заходів на новому рівні самоорганізації, відповісти структурною трансформацією, розвитком системи сучасних інформаційних комунікацій, що надаватиме цьому суспільному інституту нової життєздатності.

Валерій ГОРОВИЙ,
доктор історичних наук,
професор

Отто фон Бісмарк – політик і дипломат

УДК 94(477)

Першого квітня 2015 р. виповнилося 200 років від дня народження першого канцлера Німецької імперії князя Отто фон Бісмарка (1815-1898). У складний і драматичний період становлення єдиної німецької держави, її об'єднання «залізом і кров'ю» саме він визначив напрями розвитку нової Німеччини, характер її Realpolitik – основи внутрішньої та зовнішньої політики. Більше того, як талановитий дипломат Бісмарк справив вирішальний вплив на становлення та розвиток системи європейських міжнародних відносин другої половини XIX століття. Завдяки своєму талантові, здібностям і нестримній енергії перший німецький рейхсканцлер майже три десятиріччя залишався центральною фігурою політичного життя Німеччини та європейської зовнішньої політики.

Аналіз життя та діяльності рейхсканцлера Отто фон Бісмарка залишається актуальним і нині, коли проходить процес реформування незалежної Української держави в умовах небачених для неї викликів, зокрема відверто агресивної окупаційної політики з боку Російської Федерації. Розуміння ролі політичних лідерів у державному будівництві, захисті національних інтересів і реформуванні соціально-економічної системи суспільства має важливе значення для визначення місця окремих

особистостей як в історичному минулому, так і на сучасному етапі державотворення. Адже не секрет, що конкретний хід історії, інтенсивність і направленість розвитку тих або інших тенденцій, більша чи менша ціна, яку доводиться платити народам за економічний і соціальний прогрес, усі неповторні зигзаги історичного розвитку значною мірою визначаються політикою провідних політичних діячів-державників. Крім того, актуальність теми зумовлена необхідністю створення нової зовнішньополітичної доктрини України на основі прагматичного врахування переваг і ризиків геополітичного, гео економічного, інтеграційного і глобального характеру. Важливе значення при цьому має осмислення характеру нинішніх міжнародних відносин у Європі та історичних традицій зовнішньополітичної діяльності великих європейських держав, зокрема Німеччини, напрямів політики та дипломатії якої значною мірою були вироблені ще першим імперським канцлером.

Дипломатичні здібності Бісмарка виявилися не одразу, хоча мати ще в дитинстві визначила для нього саме цю кар'єрну лінію та й сам князь особливо не заперечував. На шляху до політичної та дипломатичної кар'єри існувала низка перешкод. У родині Бісмарка не було традиції дипломатичної

Summary
The paper analyzed the features of formation of Nation views, political and diplomatic aspects of the first German imperial counselor Otto von Bismarck. Special attention is paid to the eastern vector of its policy and the policy of "blood and iron".
Keywords: Otto von Bismarck, imperial counselor, diplomacy, southern politics, policy of "blood and iron".

служби. Його батько, Фердинанд Бісмарк, був типовим юнкером. Дипломатичні пости в Німеччині займали переважно іноземці, а пруським дворянам доводилося задовольнятися громадянською або провінційною службою. Найбільше цінувалося знання французької мови, і пізніше Бісмарк писав, що володіння цією мовою, хоча б на рівні знань оберкельнера давало значні переваги у просуванні на дипломатичній службі.

Сімейні традиції швидше могли підштовхнути молодого Бісмарка до думки про військову кар'єру. Протягом трьох століть його предки брали участь у війнах проти Франції. Його батько разом із шістьма іншими родичами відзначився в боях із Наполеоном. Пізніше Бісмарк неодноразово шкодував, що не вибрав військової кар'єри. Він звинувачував у цьому свою маму, яка вийшла з чиновницько-професорської сім'ї і не поділяла військових прагнень молодого юнкера, віддаючи перевагу успіхам свого сина на дипломатичній арені.

Ще однією несподіваною перешкодою у виборі дипломатичного шляху могла стати лінкуватість молодого Отто. Вона яскраво проявилася ще під

час навчання у Геттінгенському університеті: своїми знаннями він не дуже переймався, а лекції відвідував час від часу. Коли ж звернувся за рекомендацією до одного відомого ученого-юриста, той написав, що ніколи не бачив цього студента на лекціях. Один із потсдамських чиновників, де майбутній рейхсканцлер нетривалий час служив у місцевому управлінні, сказав: «Якщо фон Бісмарку вдасться перебороти свою особисту ліню, то він буде здібний до всіх високих державних посад».

Як представник поміщицького класу Бісмарк потрапив у 1847 р. до пруського сейму замість хворого депутата Брауміга. За його словами, він дотримувався ліберальних ідей, успадкованих від діда по материнській лінії, який був міністром. Бісмарк вважав своїм ідеалом монархію під контролем парламенту та преси, однак уже на початку парламентської кар'єри на практиці не дотримувався його. Російський публіцист Л. Полонський так характеризував Бісмарка на етапі його становлення як політика: «Ця людина спочатку говорила просто різким, навіть неприємним голосом, а часом заїкаючись, зупиняючись, відшуковуючи підходящий

вираз, причому в голосі її вчувалося щось подібне до ридання». Ці особливості можна було приписати сором'язливості Бісмарка, його невмінню говорити публічно. Досвіду публічних виступів і справді бракувало, але не було також сором'язливості. Головною рисою його викладу була точність, що доходила до різкості, самовпевненості й оригінальності не думки, а її вираження. У відповідь на бурхливу обструкцію, влаштовану опозицією під час першого виступу в Ландтазі, він спокійно кинув в обличчя своїм противникам знищувальну репліку: «У нечленороздільних звуках я не бачу аргументів». Після цього Бісмарк змушений був залишити трибуну. Пізніше у мемуарах він згадував: «Я хотів сказати більше, але внутрішнє

хвилювання не дало мені змоги продовжувати, я гірко заплакав і змушений був піти з трибуни».

Уже в період революції 1848 р. у Бісмарка повною мірою виявилися риси, які в подальшому стали характерними для його діяльності: впевненість у своїх силах, ненависть до демократичного руху, презирство до «парламентського базікання», уміння досить точно оцінити сили противника. Бісмарк мав достатньо сміливості, йому, як писав Л. Полонський, «не вистачало тільки терпіння. Він не міг сидіти нерухомо там, де відбувалася боротьба». У революційні місяці народився новий Бісмарк, який не просто дотримувався певних поглядів – він доводив їх до логічного завершення і висловлював із відвертістю, що шокувала навіть однодумців. Це

свідчило про появу в майбутньому діяча великого масштабу, вільного від паралізуючих волю хитань і нерішучості.

У лютому 1849 р. відбулися вибори обох палат ландтагу, на яких було висунуто з-поміж інших кандидатуру Бісмарка. Виступаючи на зборах виборців, він так виклав свою платформу: «Хто чесно ставиться до своєї вітчизни, той повинен тепер надати підтримку урядові на обраному ним шляху, аби побороти революцію, яка загрожує нам усім». При цьому він віддавав перевагу відкритій боротьбі перед компромісом. Бісмарк відчув смак у політиці. Подальша його доля була немислима без політичного життя, у якому він зайняв певне, чітко визначене місце і проявив себе, за влучною оцінкою В. Чубинського, «завзятим і твердолобим консерватором».

У липні 1851 р. Бісмарк був призначений представником Пруссії у Союзному сеймі. Очевидно, вважали, що ця «сильна людина» буде енергійно обстоювати у сеймі консервативні пруські інтереси. Виходячи з власного щоденного досвіду та зіткнувшись зі складним переплетінням відносин між окремими німецькими державами, Бісмарк зумів створити політичну концепцію, якій завжди залишався вірним і яку поклав в основу своєї діяльності. Він краще за інших політиків і дипломатів свого часу зрозумів об'єктивні завдання, які висував хід історичного розвитку, і, перш за все, неминучість об'єднання Німеччини. Спираючись на армію і всю систему пруського

мілітаризму, Бісмарк приступив до справи. Він вважав, що в ході боротьби за гегемонію над німецькими державами військове зіткнення між Пруссією і Австрією є неминучим. Зрозумівши це, політик став наполегливо і послідовно готуватися до війни, яка повинна була знаменувати один із суттєвих етапів на шляху об'єднання Німеччини на юнкерсько-династичній основі, під егідою Пруссії.

Поставивши перед собою це завдання, Бісмарк разом з тим зрозумів, яке значення для його вирішення має зовнішньополітична обстановка. На створення найсприятливіших міжнародних умов і була спрямована його діяльність як політика і дипломата. Це був період, коли склалися і повністю розкрилися основні риси бісмарківської дипломатії. Як дипломат Бісмарк пройшов хорошу школу. Протягом восьмирічного перебування у Франкфурті, у цій, за його словами, «лисячій норі союзного сейму», він мав можливість старанно вивчати «всі ходи і виходи», всі складні дипломатичні хитросплетіння, що виникли із суперечливих інтересів окремих німецьких держав. Пізніше, отримавши призначення на пост посланця в Петербург, Бісмарк вивчив досвід російської дипломатії. У сфері політики та дипломатії у нього був ще один зразок – Наполеон III. На посаді пруського посланця у Парижі в 1862 р. Бісмарк зміг багато чого запозичити з арсеналу французького бонапартизму. Методи Наполеона III імпонували пруському юнкеру, який поставив перед собою

мету: задовольнити національні інтереси буржуазії та юнкерства, підпорядкувавши німецькі держави інтересам мілітаристської Пруссії.

Бісмарк часто порівнювали також із французьким дипломатом початку XIX ст. Ш.-М. Талейраном. Обом сприяв успіх, вони добре вміли маскувати свої думки, використовувати у своїх інтересах суперечності в таборі противників. Однак вони все ж були людьми різного типу. Основні риси характеру Талейрана – зовнішня стриманість і вміння приховувати думки. Для нього особистий успіх мав вирішальне значення. Бісмарк був непідкупним. Вирішуючи основні політичні питання в інтересах юнкерсько-буржуазної держави, він був доступний впливові окремих фінансових груп. Його характерна риса, на що звертають увагу дослідники, – велика сила волі, якою він паралізував своїх партнерів. З одними був підкреслено чемним, з іншими – прямолінійним і грубим. Бісмарк міг для досягнення своєї мети пристосуватися до кожного, залежно від того, яке враження хотів справити на партнерів. Однак він завжди перебував у стані боротьби і готовності до вирішального удару. Як Талейран, так і Бісмарк відзначалися хитрістю. Останній майже завжди чітко знав, чого хоче, і вмів спрямувати всю силу волі на досягнення мети. Бісмарк як політик, державник, дипломат віддавав перевагу самостійній творчості, уникаючи порад. Із ким би він не вів боротьбу, супротивник завжди опинявся в ізоляції.

Головним аргументом для Бісмарка була сила, у якій він бачив альфу й омегу великого політичного та дипломатичного успіху. Трохи пізніше політик заявив: «Німецьке питання не може бути вирішене в парламентах, а тільки дипломатією і на полі битви, і все, що ми до цих пір базикаємо і вирішуємо, коштує не набагато більше місячних мрій «сентиментального юнака». Бісмарк умів нав'язувати свою волю міністрам, статс-секретарям, а особливо своїм співробітникам по відомству закордонних справ, незалежно від їхнього положення та рангу. Дипломатичні представники за кордоном, на його думку, ніколи не повинні були знати про справжні наміри більше потрібного, а їхню надмірну активність, якщо вона виходила за рамки його політики, він розцінював як «консульську хворобу», що може завдати тільки шкоди. Однак інколи він мирився з цією хворобою і навіть посилював її прояви, якщо вважав вигідним використати симптоми і наслідки у своїх внутрішньополітичних і дипломатичних цілях. Бісмарк завжди зміцнював свої зв'язки з керівними колами – вищим генералітетом, військовим міністерством і Великим генеральним штабом Пруссії. Він почувався в цих колах своєю людиною, хоча й не мав змоги брати участь у вирішенні деяких конкретних питань, що мали військове та політичне значення.

Уміючи поєднувати спритність із погрозами, Бісмарк завжди знаходив засоби, щоб нав'язати

свою волю прусському ландтагу. Опозицію він ненавидів і терпів лише в тій мірі, у якій вона йому не заважала. Взагалі-то Бісмарк боровся проти неї, з яких би елементів вона не складалася: консервативно-юнкерських, ліберально-буржуазних чи католицьких. Своїми несподіваними ударами, політичними або просто поліцейськими, а з другого боку – економічними поступками окремим групам правлячих класів чи просто великими подачками в державному масштабі, як відзначав А. Єрусалимський, він не раз вносив паніку в ряди опозиції, розколював її або повертав на свій бік одну частину, залишаючи іншу в стані ізоляції.

У своїй політичній і дипломатичній діяльності політик досить уміло спирався на пресу, яку, однак, не любив і навіть ненавидів, називаючи газету великим аркушем паперу, забрудненим типографською фарбою, проте завжди використовував її у своїх цілях. Він знав, що преса продажна, безпринципна і брехлива. Разом з тим Бісмарк розумів її роль і тому намагався вплинути на неї в потріб-

ному напрямі, уміло використовував друковане слово у своїх інтересах. Політик мріяв про той золотий час, коли всі газети Німеччини будуть писати тільки те, що йому потрібно.

Доленосними для Бісмарка, Пруссії та Німеччини стали 1861-1863 роки. У липні 1861 р., коли він виклав королю свої думки про Німецький союз, в уряді відбулися переміщення. Бісмарк тоді не отримав посади ні міністра закордонних, ні внутрішніх справ, оскільки, за словами короля, «не вистачає тільки людини, яка б усе перевернула». Попри те, внутрішньополітичні обставини наблизили його зоряний час.

Цьому сприяла і його дипломатична діяльність у Росії та Франції впродовж 1859-1862 років. Туди Бісмарка відправили за незгоду з новим пруським королем Вільгельмом. «Охолонути на берегах Неви. Там, мовляв, снігу багато, холодно і дрова дорогі...», – влучно зауважує В. Хасанов.

Кажуть, дорогою до Петербурга Бісмарк найняв ямщика, але мав необережність засумніватися, що його схожі на

шурів коні можуть їхати швидко. «Ничего-о!» – відповідав ямщик і понісся нерівною дорогою так, що Бісмарк затривожився, чи, бува, не випаде із саней. А ямщик тільки кричав «Ничего-о!», аж поки сани не перекинулися і Бісмарк не випав у сніг, до крові розбивши обличчя об пеня. «Ничего-о!» – промовляв ямщик, відмахуючись від сталевої палиці розлученого Отто, загрибаючи ручищами сніг і витираючи закривавлене обличчя дипломатичного посланника. Пізніше в Петербурзі Бісмарк замовив із цієї палиці кільце з написом «Ничего!» і зізнався, що в особливо важкі хвилини промовляв це слово і відчував полегшення. Недаремно, коли залізного канцлера звинувачували в надто м'якому ставленні до Росії, той відповідав, що в Німеччині лише він один говорить «нічого!», а в Росії – весь народ.

Бісмарка в Росії зустріли з надзвичайною теплою. Він не лише був прийнятий при дворі, а навіть перебував у дружніх відносинах із багатьма членами царської родини. Запросто обідав у палаці, міг вільно викурити одну-дві сигари в компанії самого імператора. Відомо, що Олександр II наполегливо запрошував Бісмарка на службу, але той виявився справжнім патріотом-юнкером – обов'язок перед Батьківщиною узяв гору над поштивістю потомственного дворянина, а далека Пруссія тримала його в лейтенантах. Огляди, паради, прийоми – усі навколо генерали, а він – лейтенант. Прикро, однак, на думку В. Хасанова, це давало Бісмарку імпульс

до кипучої діяльності. Він багато подорожує Російською імперією, знайомиться з визначними пам'ятками, жваво цікавиться культурою, вивчає мову, захоплюється прислів'ями і приказками, вбачаючи в цьому істинну суть народу.

Особливі взаємини пов'язували посла з геніальним керманічем російської дипломатії, найближчим радником царя Олександром Горчаковим. Досить сказати, що останній показував Бісмарку депеші російських послів із позначками та резолюціями імператора, – таким був рівень довіри між цими людьми. Можна припустити, звісно, що мудрий Олександр Михайлович робив це з певною метою, продиктованою державною необхідністю, однак форма доцільності виходила за межі узвичаєних норм. Є й документальні підтвердження їхніх добрих взаємин: після закінчення строку повноважень посла Пруського королівства Горчаков пише йому про кандидатуру наступника: «Ніхто не зуміє Вас замінити, хоч яким би був вибір, вклав у нього стільки від Бісмарка, скільки зможете». Сам Бісмарк твердив згодом, що він цінний для Горчакова як найкращий учень, що, по суті, було правдою, але не слід забувати про головне: у політиці друзів не буває й особисті відносини є справою другорядною. Недаремно динаміка їхнього спілкування нагадує температурний графік хворого на пропасницю: симпатія – дружба – ворожість – терпіння – вороженча. Причини того різні, так само, як різнилися

політичні цілі російської та німецької дипломатії. Достовірно одне: Бісмарк не лише багато навчився у Горчакова, а й прекрасно засвоїв основні механізми здійснення і формування зовнішньої політики Росії.

У 1861 р. принц-регент стає прусським королем Вільгельмом I. Отто фон Бісмарк по-своєму готувався до майбутньої коронації. Він розробив меморандум про перенесення прикордонних стовпів, щоб назавжди покласти край роздробленості нації. Ні мало ні багато – «перехрестити» Пруссію на Німеччину. Можна лише припустити, який переполох викликав у Берліні меморандум, однак до нього все ж дослухалися, належно визнаючи авторитет і політичний досвід Бісмарка. Переляканий Вільгельм I знову не включив його до складу нового кабінету, твердячи на кожному кроці: «Цього тільки бракувало: людини, яка б усе перевернула!» Однак, схоже, час політичних потрясінь, у якому Бісмарк почував себе як риба у воді, настав.

Наприкінці квітня 1862 р. князь залишив Петербург, везучи з Росії почуття значущості, готовність до здійснення великих справ, орден Олександра Невського, повне нерозуміння значення російських слів «нічого», «ладно» і «авось», а також повне неприйняття методів відомого лікаря Пирогова, котрий, як радикальний хірург-практик, мав намір відтяти йому пошкоджену на полюванні ногу. Тільки одного разу Бісмарк повернеться в Росію – уже як рейхсканцлер він у 1873 р. супроводжував імператора Вільгельма I

під час його офіційного візиту.

Пам'ять про Отто фон Бісмарка в Росії залишилася, зокрема на місці проживання прусського посланника в Санкт-Петербурзі на Англійській набережній, 50 у будинку Стенбок-Фермора в 1998 р. – до 100-річчя смерті – було встановлено меморіальну дошку за участю його потомка князя Карла-Едуарда фон Бісмарка. На ній німецькою та російською мовами написано: «Здесь в 1859-1862 гг. жил и работал ОТТО фон БИСМАРК, ПРУССКИЙ ПОСЛАНИК, БУДУЩИЙ КАНЦЛЕР ГЕРМАНИИ». У центральній частині дошки між текстами розміщено барельєф Бісмарка, над ним – його князівський герб.

Улітку 1862 р. Бісмарк вручив вірчі грамоти зарозумілому французькому імператорові Наполеону III. Однак у Парижі, попри розвиток мексиканської експедиції Максиміліана Габсбурга під французькою егідою, саме був «мертвий сезон», і Бісмарк розумів, що його дипломатична посада – тимчасова. Він залишив новий пост і подався до Лондона на Всесвітній виставку, де у властивій йому манері ошелешив місцевий політичний істеблішмент заявами про швидке призначення його прем'єр-міністром, реорганізацію армії, оголошення війни Австрійській імперії та об'єднання Німеччини. Можна лише гадати, що спонукало Бісмарка на такі заяви, однак упродовж наступних кількох років усе здійснилося, мов за помахом чарівної палички. Разом із тим уже через

півтора місяця – 8 жовтня 1862 р. Бісмарк був офіційно призначений державним міністром і виконувачем обов'язків міністра-президента Пруссії. Німецький соціаліст А. Бебель у своїх спогадах із цього приводу писав: «Конфлікт усе більше загострювався, і король, не знаючи що робити, покликав у вересні 1862 р. пана фон Бісмарка, який відомий як дуже енергійна і нещадна людина».

Пам'ятаючи про репутацію, що давно і міцно закріпилася за Бісмарком, не важко уявити реакцію на його призначення в колах, близьких до політики. Навіть найближчим родичам, у першу чергу дружині та синові, а також своїм помічникам король вимушений був пояснити несподіваний і небачений для них вибір як результат безвихідного становища, в якому він опинився. У пресі та відгуках політичних діячів переважали не стільки обурення, скільки зневажливі насмішки над «авантюристом», «посередністю», «безумцем», у чий руки віддано управління країною.

Однак якщо хтось ще сумнівався в тому, що Бісмарк ризикне оголосити війну палаті депутатів, то він постарався негайно розвіяти такі сумніви. Це, звичайно, не заважало йому постійно повторювати про своє небажання загострювати конфлікт. Бісмарк роками мріяв про самостійну діяльність, про можливість впливати на політику країни. Він довгі місяці чекав призначення на міністерський пост, чудово розуміючи складність обставин у Пруссії та знаючи, як буде діяти в цій обстановці. Бісмарк, без-

сумнівно, розумів, що в іншій, спокійнішій ситуації йому ніколи не бути міністром-президентом, а можливо, не бути й просто міністром. У перші місяці перебування при владі Бісмарк міг протиставити королю і його оточенню лише свою цілеспрямованість, рішучість, твердість, сміливість в управлінні бурхливою країною. Оскільки саме цих якостей не вистачало правлячій верхівці, вона виявилася для політика міцною опорою.

Призначення Бісмарка головою прусського уряду поклало початок його більш як чвертьвіковому співробітництву з королем Вільгельмом I. Смерть короля (тоді вже імператора) у 1888 р. по суті зумовила кінець блискучої кар'єри «залізного канцлера», хоча він до початку 1890 р. залишався рейхсканцлером. Союз короля (імператора) і міністра-президента (канцлера) спирався на ідейну близькість. Вільгельм I спочатку відлякувала крайня реакційність Бісмарка. Це пояснювалося не зовсім правильним розумінням його прагнень, односторонньою оцінкою як «шаленого юнкера», частково просто політичним боязном короля, невмінням і небажанням зробити логічні висновки, продиктовані власною позицією, небезпекою революції та загрозою загибелі династії. Насправді «картечний принц» не був ліберальнішим або прогресивнішим, ніж «шалений юнкер». Швидше навпаки. Недаремно у внутрішньополітичних поразках, які привели Бісмарка до влади, йому доводилося головним чином протистояти

легкодухості та нерішучості короля без усякого зазіхання на його монархічні переконання. За довгі роки перебування на посту міністра-президента Пруссії та канцлера Німецької імперії Бісмарк не раз вступав у гострі конфлікти з монархом щодо питань внутрішньої, а особливо зовнішньої та військової політики. Іноді Вільгельм I не розумів змісту, методів і цілей бісмарківської політики, яка часом здавалася йому хитрою і мудрою. Однак Бісмарк мало рахувався з цим. Як правило, він ставив короля-імператора перед фактом, який уже відбувся, а потім намагався знайти цьому фактові виправдання, щоб домогтися кінцевої санкції монарха. Якщо він не досягав успіху, то подавав прохання про відставку. Такий маневр Бісмарк повторював десятки разів. Вільгельм I звик до подібного роду погроз, інколи ставився до них іронічно, частіше – лякався і зрештою поступався.

Немає сумніву, що ставлення Вільгельма I до Бісмарка змінили сенсаційні успіхи політики «заліза і крові» в середині 60-х рр. XIX століття. Оглядач російського ліберального журналу «Вестник Европы» зауважував, що як у внутрішньому, так і в зовнішньому плані Бісмарк був вищим свого сюзерена, чудово його розумів і прекрасно використовував сильні та слабкі сторони монарха. Коли потрібно було, Бісмарк уміло грав і на пруському патріотизмі короля, і на почутті офіцерської честі, і на вірі в божественне походження монархічної влади, і на високому уяв-

ленні про королівський обов'язок, який змушував Вільгельма I старанно заглиблюватися в усі справи. При цьому він завжди виставляв напоказ свою монархічну лояльність і відданість. За характером людина відверта і різка, Бісмарк іноді дозволяв собі в розмовах із третіми особами насміхатися над королем або натякати на те, як із ним важко. Доводиться досягати поставленої мети будь-якою ціною – за допомогою дипломатичних інтриг, династичних воєн, підлості та віроломства. «Великі питання часу вирішуються не промовами і парламентськими резолюціями, а залізом і кров'ю», – заявляв Бісмарк.

Плануючи ті чи інші військові або дипломатичні дії, політик намагався одержати максимум відомостей про потенціал і фінансове становище інших держав. Одного разу Бісмарк сказав, що вважає добродушність дорогоцінною рисою дипломата. Але він зовсім так не думав і сам не мав такої якості, хоча на початку дипломатичної кар'єри ще мав витримку, яка в поєднанні з великою енергією дивувала всіх. Він також зовсім не був холоднокровним, скоріше гарячим і запальним. Німецький генерал і дипломат граф Швейниць, який багато років знав Бісмарка, вважав, що в його характері поєднуються такі риси: суверенне і при цьому життєрадісне свавілля, брутальна нещадність і обережне лукавство. Деякі риси, дивні і навіть наївні, можуть представляти його несерйозною людиною. Наприклад, це постійна поява

дипломата Бісмарка у військовому мундирі, хоча він перебував у ландвері, тобто був цивільним. Насправді ж політик вважав себе військовим за духом і покликанням і навіть відкрито пишався цим. «У моїх грудях, – сказав Бісмарк одного разу, – я ношу серце прусського офіцера, і це краще в мені».

Перші 16 місяців на посту міністра-президента Пруссії були критичним періодом його діяльності. Приступити в повному обсязі до здійснення своєї програми він ще не міг. Сам підсумок цих місяців був невизначеним, як і особисті перспективи Бісмарка. Між тим, усе, що принесли з собою наступні роки та десятиріччя, закладалося наприкінці 1862 і протягом 1863 рр.: усі напрями зовнішньої та

внутрішньої політики, методи керівництва державою, підхід до суті проблем і вибір дипломатичних кроків з метою їхнього вирішення. У 1871 р. Бісмарк став творцем і першим канцлером Німецької імперії, яка за два десятиріччя під його управлінням перетворилася на провідну державу Європи і світу.

Князь Отто фон Бісмарк за значенням своєї діяльності та масштабами політичних і дипломатичних обдаровань займає видне місце в історії XIX століття. Талановитий дипломат і державний діяч майже 30 років залишався центральною фігурою як у політичному житті Німеччини, так і в європейській і світовій зовнішній політиці. «Звичайно, – відзначав український дослідник Г. Пав-

ленко, – було б неправильно не бачити великих прорахунків і помилок у його політиці. Деякі дипломатичні та політичні комбінації Бісмарка, спрямовані на встановлення німецької гегемонії в Європі, зазнали зрештою фіаско і мали негативне значення для подальшої долі німецького народу».

На схилі віку сам Бісмарк говорив: «Важко і кепсько у мене на душі. За все життя я нікого не зробив щасливим, ні друзів, ні сім'ю, ні навіть себе. А зла заподіяв дуже багато. Я був причиною трьох воєн, з моєї ласки вбито тисячі невинних людей, за якими плачуть матері та жінки в різних країнах. У всьому цьому я дам звіт на небесах, але не маю радості життя... І якщо я напишу мемуари, нехай їх надрукують після моєї смерті, а читачі, закривши книжку, скажуть: «Який же був мерзотник».

У громадській думці утвердився образ Бісмарка як політика не тільки зухвалого і талановитого, а й геніального. За невеликий проміжок часу він перетворився у «національного героя». Недаремно ще в 1864 р. французький письменник П. Меріме сказав: «На жаль, на кожне століття припадає по одній великій людині. Для нашого – Бісмарк».

Донині історики розбираються у хитросплетіннях бісмарківської зовнішньої та внутрішньої політики, його дипломатичних кроках, що сформувалися ще на початку державницької діяльності першого канцлера Німецької імперії.

Список використаних джерел:

1. Бісмарк О. Мысли и воспоминания: В 3-х т. – М., 1940-1941.
2. Ерусалимский А.С. Бісмарк. Дипломатия и милитаризм. – М., 1968.
3. Павленко Г.В. Бісмарк. Германская империя и уроки истории // Новая и новейшая история. – 1971. – №5.
4. Сюдюков Игорь. Отто фон Бісмарк – «канцлер железа и крови» // День. – 2007. – 17 марта.
5. Хасанов В. Furor Teutonicus, або «Бісмарк, який пережив себе, але не свою велич» // Дзеркало тижня. – № 38 (566). – 2005. – 1-7 жовтня.
6. Чубинский В.В. Бісмарк. Политическая биография. – М., 1988.
7. Bled J.-P. Bismarck. Żelazny Kanclerz. – Warszawa, 2013.
8. Blüm H. Fürst Bismarck und seine Zeit: Eine Biographie für das deutsche Volk. Bd. I-6. – München, 1894-1895.
9. Call L. Bismarck: Der weiße Revolutionär. – F.a.M., 1980.

Сергій ТРОЯН,
доктор історичних наук,
професор, професор
кафедри зовнішньої політики
і дипломатії Дипломатичної
академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано особливості становлення державницьких поглядів, політичні та дипломатичні аспекти діяльності першого німецького рейхсканцлера Отто фон Бісмарка. Особливу увагу приділено «східному» вектору його політики та політиці «заліза і крові».

Ключові слова: Отто фон Бісмарк, рейхсканцлер, дипломат, східна політика, політика «заліза і крові».

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы особенности становления Отто фон Бисмарка как государственного деятеля, политические и дипломатические аспекты его деятельности. Особое внимание уделено «восточному» вектору политики и политике «железа и крови» дипломата и канцлера.

Ключевые слова: Отто фон Бисмарк, рейхсканцлер, дипломат, восточная политика, политика «железа и крови».

Ukrainians in Poland – a statistical outline

УДК: 327: 94

In the Polish law, the notions of national minority, ethnic minority, regional group and aliens are defined by the Act on National and Ethnic Minorities and on Regional Languages and the Aliens Act. The Polish law makes a clear distinction between national minorities, ethnic minorities and aliens.

Pursuant to the Act on National and Ethnic Minorities and on Regional Languages, a national minority is a group of Polish citizens who jointly fulfil all of the following criteria: it is numerically smaller than the rest of the population of Poland; it significantly differs from the remaining citizens in its language, culture or tradition; it strives to preserve its language, culture or tradition; is aware of its historical, national community, and is oriented towards its expression and protection; its ancestors have been living on the present territory of the Republic of Poland for at least 100 years; it identifies with a nation organised in its own state. Therefore, the following communities meet the criteria of a national minority: Belarusian, Czech, Lithuanian, German, Armenian, Russian, Slovak, Ukrainian and Jewish. Persons coming from homelands of these minorities, after obtaining Polish citizenship, join these minority groups. In accordance with the Polish law, people from other countries, while migrating to Poland for permanent residency, cannot obtain legal status of a national minority even after obtain-

ing Polish citizenship, as the condition of a minority group living 100 years on Polish territory is not fulfilled.

As defined by the aforementioned act, an ethnic minority is a group of Polish citizens who jointly fulfil the criteria for a national minority but do not identify with a nation organised in its own state. The following ethnic minorities meet these criteria: Karaims (Karaites), Lemkos, Romani and Tatars. Apart from Ukrainians, who form a national minority in Poland, this paper also presents the results of censuses concerning Lemkos. Some of them, represented by the Lemko Union, declare their national identity as Ukrainian, and therefore Lemkos have been included in this analysis. However, we must remember that a significant part of the Lemko people living in Poland definitely do not consider themselves as Ukrainians. Most of them consider Lemkos as a distinct ethnic group, but there are also some who identify with the Polish nationality (Michna 1995; Slezak: 1997, 2001, 2006).

Ukrainians in the interwar Poland

In the interwar period, Poland was a multinational state. The eastern territories of Poland were to a large extent inhabited by Ukrainians (Ruthenians), who also dwelled in large cities in other parts of the country. As far as the eastern provinces are concerned, Ukrai-

Анотація
У статті розглядаються результати переписів 2002 і 2011 рр. у контексті розподілу української громади в Польщі та Лемко. Автор подає загальні дані про кількість українців у Польщі, кількість осіб, які послуговуються в цій країні українською мовою, а також соціологічні дані по окремих провінціях. Стаття базується на фундаментальних правових засадах Польської Республіки, які стосуються національних та етнічних меншин, а також прав іноземців. Дослідження містить історичні аспекти і дані щодо чисельності та розподілу українців у Польщі в міжвоєнний період і після Другої світової війни.
Ключові слова: українці, Польща, національна міграційна політика, закон.

nians (Ruthenians) lived in six areas. In the former Eastern Galicia, these were two entire provinces (województwa): Stanisławów and Tarnopol as well as Lwów Province excluding eight districts (powiaty): Kolbuszowa, Łańcut, Krosno, Nisko, Rzeszów, Przeworsk, Strzyżów and Tarnobrzeg. In Lemkovyna (Kraków Province), Ruthenians lived in about half of the districts: Nowy Sącz, Grybów, Gorlice, Jasło and Krosno. The

Ruthenian population also inhabited the entire regions of Volhynia and Polesia, as well as the following districts in the area of Chełm Land and Podlasie: Konstantynów (excluding one commune), Biała Podlaska, Radzyn Podlaski (excluding three communes), Chełm, Hrubieszów, Bilgoraj (excluding one commune), Tomaszów Lubelski, as well as a single commune in Lubartów District and six communes in Krasnostaw

30-31 березня Посол України в РП А.Дешиця побував у Підкарпатському воєводстві. Під час зустрічі з українськими та польськими студентами Державної вищої Східноєвропейської школи у Перемишлі він звернувся до молоді: «Ви повинні стати послами України у польському суспільстві, інтегруватись з польськими студентами, доносити правду та знання про нашу державу і пам'ятати, що ви майбутнє України і, здобувши знання за кордоном, зокрема у Польщі, повинні застосувати їх на Батьківщині, бо подальший розвиток нашої держави залежить у першу чергу від вас».

District (Krysiński 1928a: 353, 1928b: 567-592).

As reminded by D. Matelski (1996: 184), A. Fischer divided Ukrainians into several ethnic groups. The first group are Carpatho-Ruthenians including Lemkos, Boykos and Hutsuls. They were characterised by a low level of Ukrainian national consciousness. The second group are Polishchuks including Pinchuks and Volhynian Polishchuks. They were characterised by a minimum level of Ukrainian or Belarusian national consciousness. The third group are Podlasians who, along with Zabuzanie (the inhabitants of the areas beyond the Bug River), lived in Podlasie and Chelm Land. While they represented a slightly higher level of Ukrainian national consciousness compared to the previous groups, they constituted just a small group. Another group are Ruthenians proper who lived north of Carpatho-Ruthenians. In this group, particularly Volhynians distinguished in terms of ethnicity. The last, fifth group are Ukrainians, the so-called Ukrainians proper, who inhabited the area of Soviet Ukraine (Fisher 1996: 184).

The census of 1921 included two questions: about nationality and religion. According to Krysiński, in 1921, the eastern territories, previously indicated as inhabited by a Ukrainian (Ruthenian) population, were populated by 3,150,439 Poles, 3,863,849 Ukrainians, 421,619 Belarusians, 15,971 Russians, 38,652 "locals", 647,873 Jews. Of course, the religious and ethnic composition of the Second Polish Republic was also affected by migrations, which Krysiński (1931: 18-60) also

writes about.

The census of 1921 comprised a civil part and a military part. According to my analysis, the data included in the census shows that the country was inhabited by 25,694,700 people according to the civil census, and 318,525 people according to the military census, which makes a total of 26,013,225. There were 3,898,428 Ruthenians (1,902,706 men and 1,995,722 women) according to the civil census, and 12,231 (12,171 men and 60 women), according to the military census, a total of 3,910,659.

A detailed analysis of the civil census is a good opportunity to examine the religious diversity of the Ruthenians living in Poland at the time. And so, the population of Ukrainians (Ruthenians) was constituted by 16,239 Roman Catholics and Armenian Catholics, 2,667,840 Greek Catholics, and 9 people of other Catholic denominations (including, e.g., Mariavite Church). 1,207,739 Ruthenians were Orthodox Christians and 47 people declared other Eastern Catholic denominations. In this national group, there were 1,992 representatives of the Evangelical Church of the Augsburg Confession, the Evangelical Reformed Church and Evangelical Union Church, and 720 people were members of other Protestant groups. Moreover, among the Ukrainians (Ruthenians), there were also 3,751 Jews, 35 people of other non-Christian religions, 50 non-denominational people, and 6 persons of unknown denomination.

The census of 1931 did not include questions about nationality (ethnicity). Information was collected on mother tongues and reli-

gions, and based on this data, we can estimate the number of particular national groups. According to this census, 24 districts of eastern Poland had a population of 3,171,000, including 449,000 Ukrainians (Ruthenians). However, the Ukrainian-Ruthenian population exceeded 25% of the total population in only five districts, and 40% in only one, while it inhabited five districts of Polesia, Bielsk Podlaski District, seven eastern districts of Lublin Province. Moreover, six districts (Sanok, Krosno, Jaslo, Gorlice, Nowy Sacz and Nowy Targ) were inhabited by Lemkos (Krysiński 1937: 579).

Directly from the census books we can learn that in Poland, 10.1% of its 31,915,779 citizens, that is 3 221 975 people declared that they spoke the Ukrainian language, while 3.8%, that is 1,219,647 people declared the Ruthenian language. 707 088 people, accounting for 2.2% of Poland's population, indicated the "local" language as the one they spoke. The data from the entire country also shows that in Poland at that time, 11.8% (nearly 3.8 million) of the population were Orthodox Christians, and 0.5% repre-

sented other Christian denominations except for the Eastern Orthodox Church and the Latin Church (therefore including Greek Catholics).

In six provinces, the use of the Ukrainian or Ruthenian language was noted, and four provinces were populated by Greek Catholics.

Ukrainians in the Polish People's Republic

After World War II, significant ethnic changes took place in Poland. They consisted in repatriation of the Polish population from the Ukrainian SSR, resettlement of Ukrainians (Eberhardt 1996: 122-123, Kersten 1989: 472-477, Banaśiak 1997: 161-172), and others. The number of Ukrainians meeting the criteria for resettlement was estimated at 480 to 546 thousand, although, in reality, the number amounted to at least 700 thousand (Sakson 1997: 56-57, Misilo 1996: 29, Potocki 1984: 226). During Operation Vistula, people of Ukrainian nationality, Lemkos and mixed families were resettled to northern and western areas of Poland (Misilo 1992: 392, Motyka 1998:

Table 1. Population distribution in the Recovered Territories in 1947

Province	Number of the settled		Ratio of the number of Ukrainians to the total population of the province in %
	Families	Persons	
Białystok	252	991	lack of data
Gdańsk	1,116	4,293	4.7
Olsztyn	13,390	54,581	11.5
Poznań	1,692	7,706	3.7
Szczecin	11,483	49,371	8.2
Wrocław	4,755	24,014	5.9
Total	32,688	140,956	lack of data

Source: Iwanicki 1994: 75.

129-131, Pudlo 1987:30; Боярчук Л., 1998; Bobusia 1996: 154, Holuszko 1995: 24, Olszewski 1993: 76-79; Chojnowska 1992: 24). According to the data of the State Repatriation Office, a total of about 150 thousand people were resettled to the western lands, 80% of which were settled in the northern region, and the remaining 20% in the western region (Kwilecki 1964: 379). More accurate data on the distribution of the displaced people is presented in Table 1. It shows that most people were resettled in Szczecin and Olsztyn provinces.

The first post-war census in Poland took place in 1946. It included a question about nationality, however the data collected on the ethnic situation is considered unreliable. In the subsequent censuses, there were no questions concerning nationality, native language or religion.

The first estimates of the ethnic composition of Poland in the communist era are from 1954. According to them, Poland was then inhabited by 162 thousand Ukrainians, which made up 0.6% of the total population. Between 1955 and 1957, a migration of ethnic Germans and Jews from Poland and Poles to the USSR took place. This migration resulted in a change in the ethnic composition of Poland: the number of Ukrainians was estimated at 170 thousand at that time (Byszkowski 1976: 164, Wlk.Enc.Powsz. PWN 1967: 71). Table 2 shows the number of Ukrainians in particular provinces in 1961. According to the data, the majority of representatives of this nationality lived in Olsztyn Province (51 thousand), then Koszalin,

Кафедральний собор Святих Вінсента і Якова у Вроцлаві, де збирається українська греко-католицька парафія.

Rzeszow and Lublin provinces (between 20 and 30 thousand), followed by Wrocław, Szczecin, Zielona Gora provinces (9 to 16 thousand); Białystok and Gdansk provinces (4.5 to 5 thousand), and finally Opole and Poznan provinces (1 to 1.5 thousand Ukrainians).

According to the data from the Department of the Culture of Ethnic Minorities (Departament Kultury Mniejszosci Narodowych – DKMN) on the size of par-

ticular ethnic minorities in Poland, at the end of the 20th century, Poland was inhabited by: 300-500 thousand Germans, 300 thousand Ukrainians, 200-250 thousand Belarusians, 20-25 thousand Lithuanians, approx. 20 thousand Slovaks, 20-30 thousand Romani, 10-15 thousand Jews, approx. 3 thousand Czechs, up to 8 thousand Armenians, up to 5 thousand Tatars (DKMN 1999). The estimates of the size of minority communities in Poland in the 1990s were based on standard calculations of the rate of natural increase over the years. They did not include the assimilation process that the Ukrainian minority was subject to.

Ukrainians in Poland in light of the 2002 census

The census taken in 2002 included two questions that are interesting for our research. The first one concerned ethno-national affiliation, and the second one – the language spoken at home. The questions were as follows:

What is your national

identity? (not to be confused with nationality, that is citizenship, which we asked about in question 16). In the case of rejection of the Polish national identity and declaration of a non-Polish ethnicity, please enter its name.

What language(s) do you usually speak at home?

The choice of answers: only Polish, Polish and other (which one?), only other (which one?). The respondents who chose answer 2 or 3 were required to name the language(s).

The form of the National Census of 2002 did not contain questions about religion. Therefore, only questions concerning the declared ethno-national affiliation and the language spoken at home were asked. The main reservations that the representatives of national and ethnic minorities had about the wording of these questions related to the fact that people of a dual identity, e.g., Polish and Ukrainian, Polish and Kashubian, were not given an opportunity to express it.

According to the census, in 2002, Poland had a population of 38,230,080, nearly 471.5 thousand of which were persons of non-Polish identity. At the time, the country was inhabited by 30,957 people of Ukrainian national identity, 27,172 of whom had Polish citizenship, which should be considered equivalent to their belonging to the Ukrainian minority, while 3,749 had the alien status. In the case of 36 people, we do not know their national identity. As far as the representatives of the Lemko community are concerned, there was a total of 5,863 Lemkos in Poland at the time, only 13 of whom did not have Polish citizen-

Table 2. Ukrainian population in Poland in 1961

Province	Number in thousands
Białystok	5.0
Gdansk	4.5
Koszalin	29.0
Lublin	20.0
Olsztyn	51.0
Opole	1.5
Rzeszow	26.0
Poznan	1.0
Szczecin	11.0
Wrocław	16.0
Zielona Gora	9.0
Total	174.0

Source: Winnicki 1965: 91.

ship or their citizenship was undetermined.

Tables 3 and 4 show more detailed data on answers to the questions about national identity and language spoken at home, collected during the census in particular provinces. In the case of the question about national identity, the largest number of people of Ukrainian national identity inhabited Warmia-Masuria Province, that is over 12 thousand, which accounted for more than 0.8% of the population of that province. Slightly more than 11,700 of those Ukrainians had Polish citizenship.

Following it were the provinces: West Pomerania – nearly 4 thousand Ukrainians, including about 3.7 thousand with Polish citizenship; Podkarpackie – about 3.3 thousand Ukrainians, including almost 3 thousand with Polish citizenship, Pomerania – nearly 3 thousand Ukrainians with more than 2.8 with Polish citizenship. The third group of provinces inhabited by a significant number of Ukrainians includes: Lower Silesia – over 1.8 thousand Ukrainians with more than 1.4 thousand with citizenship; Podlasie – similarly, over 1.5 thousand with more than 1.4 thousand with citizenship, and Mazovia – nearly 1.3 thousand with less than 600 with citizenship. The remaining provinces were inhabited by 141 to 769 people with Ukrainian identity.

The presence of the representatives of the Lemko community was observed in six provinces. They were almost exclusively Polish citizens. The largest concentration of Lemkos was in Lower Silesia (over 3 thousand declaring this ethnicity) and Malopolska prov-

Table 3. Declared Ukrainian and Lemko identity and citizenship by province in 2002

Province	Total population	Ukrainian identity		Lemko identity	
		total	citizens	total	citizens
Lower Silesia	2,907,212	1,859	1,422	3,084	3,082
Malopolska	3,232,408	754	472	1,584	1,580
Podkarpackie	2,103,837	3,271	2,984	147	147
Opole	1,065,043	275	109	10	10
West Pomerania	1,698,214	3,943	3,703	66	66
Mazovia	5,124,018	1,281	579	30	30
Lubuskie	1,008,954	769	615	x	
Pomerania	2,179,900	2,987	2,831		
Wielkopolska	3,351,915	392	247		
Kujawy-Pomerania	2,069,321	191	108		
Lodz	2,612,890	290	122		
Swietokrzyskie	1,284,796	141	35		
Lublin	2,199,054	695	389		
Podlasie	1,208,606	1,441	1,361		
Silesia	4,742,874	660	309		
Warmia-Masuria	1,428,357	12,009	11,701		

x – lack of data

inces (nearly 1.6 thousand). Significantly less Lemkos inhabit Podkarpackie Province – only 147 people, while they are the least numerous in West Pomerania (66 people) and Opole (10 people) provinces.

As for the data on the language spoken at home, unfortunately, the compilations made by the statistical offices of particular provinces lack some data. This mainly concerns the data from Warmia-Masuria Province that does not present a

list of particular national identities in relation to the language spoken at home. However, given that Warmia-Masuria Province was inhabited by over 12,000 people of Ukrainian identity, and only 2,226 spoke exclusively a non-Polish language, it can be concluded that the majority of people declaring themselves as Ukrainians spoke two languages or only Polish. The data from the provinces does not contain information about which languages,

except Polish, were spoken by the population of particular provinces who spoke two languages at home.

On the other hand, we have complete data on the use of the Lemko language at home from all the provinces, where residents declared use of such language. Residents of six provinces declared that they spoke this language at home. Only in Lower Silesia Province, the number of people using the Lemko language at home (almost 3 thousand) is higher than the number of inhabitants of this province who only speak a non-Polish language at home (approx. 1.8 thousand). Therefore, it can be concluded that a significant number of people who use the Lemko language at home also speak Polish (the total number of people speaking two languages at home amounts to more than 28.2 thousand here). The Lemko language is also used

Вшанування українською громадою Польщі пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр.

at home by 1.8 thousand inhabitants of Malopolska Province, nearly 700 in Lubuskie, over 130 in Podkarpacie, 90 in Opole and 11 in Pomerania provinces. These people almost always have Polish citizenship too.

There is no data in this matter from Opole Province but, taking into consideration the number of people declaring themselves as Lemkos who have Polish citizenship, we can state with almost absolute certainty that it is also true with regard to the relation between the Lemko language and citizenship.

The largest number of people who speak Ukrainian at home live in Podkarpacie (nearly 2.8 thousand), Pomerania (over 2.1 thousand), and Podlasie provinces (nearly 1.5 thousand). The vast majority of those people also have Polish citizenship, therefore they constitute a Ukrainian minority – treated as an indigenous people. In other provinces, the number of people speaking Ukrainian at home does not exceed 500, the least in Kujawy-Pomerania (63 people) and Swietokrzyskie provinces (72 people).

Завершення публікації у наступному числі «З.С.»

Table 4. Ukrainian and Lemko languages spoken at home by province in 2002

Province	Total population	Polish and non-Polish	Non-Polish	Ukrainian language		Lemko language	
				total	citizens	total	citizens
Lower Silesia	2,907 212	28,212	1,766	1,344	1,142	2,921	2,914
Lubuskie	1,008 954	8,080	5,286	499	429	686	682
Malopolska	3,232 408	24,235	25,919	474	344	1,791	1,780
Podkarpacie	2,103 837	16,776	17,647	2,757	2,606	131	131
Pomerania	2,179 900	73,322	76,902	2,103	2,048	11	11
Opole	1,065 043	99,548	108,431	175	x	90	x
Wielkopolska	3,351 915	15,073	716	201	133	x	
West Pomerania	1,698 214	14,519	1,349	348	339		
Kujawy-Pomerania	2,069 321	11,585	12,857	63	28		
Lodz	2,612 890	10,827	12,301	135	63		
Mazovia	5,124 018	36,669	41,097	730	443		
Swietokrzyskie	1,284 796	5,303	5,774	72	37		
Lublin	2,199 054	9,637	10,947	525	359		
Podlasie	1,208 606	44,251	56,151	1,452	1,414		
Silesia	4,742 874	93,836	104,102	329	x		
Warmia-Masuria	1,428 357	19,109	2,226	x	x		

x - lack of data

Bibliography:

Banasiak S., 1997, *Wysiedlenie Niemcow z Polski z perspektywy polwiecza* [w:] Lach S. (red.), *Wladze komunistyczne wobec Ziem Odzyskanych po II wojnie swiatowej*, Slupsk.
 Bobusia B., 1996, *Wybor tekstow zrodlowych dotyczacych sytuacji na terenach objetych akcja „Wisla” w 1947 roku (przechowywanych w Centralnym Archiwum Panstwowym CAW)* [w:]

„Rocznik Historyczno-Archivalny” t. XI.
 Byczkowski J., 1976, *Mniejszosci narodowe w Europie 1945-1974 (wybrane zagadnienia)*, Opole, ss. 164; *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, 1967, T. IX, Warszawa.
 Chojnowska A., 1992, *Operacja*

„Wisla” (przesiedlenie ludnosci ukraińskiej na ziemie zachodnie i polnocne w 1947 r.) [w:] „Zeszyty Historyczne” z. 102.

Dane DKMN z 17 marca 1999 roku.

Monika SLEZAK,
 Academy of Special Education in Warsaw, Poland

SUMMARY

The article discusses the results of the censuses of 2002 and 2011 in the context of the abundance and distribution of Ukrainian minority in Poland and the Lemko. Shows the general data on the number of Ukrainians in Poland and the number of people using the Ukrainian language in Poland as well as data on the individual provinces.

Everything was preceded by information on the meaning of the Polish law concepts such as national and ethnic minority, a foreigner. The article includes a historical introduction, outlining the abundance and distribution of Ukrainians in Poland in the interwar period and after the war.

Keywords: Ukrainian, Poland, national migration policy, law

АННОТАЦІЯ

В статті розглядаються результати переписів 2002 і 2011 гг. в контексті розподілення української діаспори в Польщі і Лемко. Автор надає дані про кількість українців, проживаючих в цій країні, а також кількість людей, які користуються українською мовою в польських провінціях.

Стаття базується на основоположних поняттях польських законів, регламентуючих життєдіяльність національних і етнічних меншин і іноземців. Матеріал включає історичні свідчення про численності і розселенні українців на території Польщі в міжвоєнний період і після Другої світової війни.

Ключові слова: українці, Польща, національна міграційна політика, закон.

Індія: нові внутрішньополітичні та зовнішньополітичні імперативи

УДК 94: 327

Парламентські вибори в Індії за традицією поставили кілька світових рекордів. Відбувалися вони не за один день, а впродовж майже місяця в різних штатах. Це обумовлюється як міркуваннями внутрішньої безпеки, адже на кожному етапі голосування мобілізувалися значні сили безпеки, так і суто технічними причинами. Виборці в Індії голосують за допомогою виборчих машин, яких не вистачає на всю величезну країну для голосування в один день. Тому техніку доводиться перевозити зі штату до штату разом із обслуговуючим персоналом. Загалом у країні було відкрито 930 тис. виборчих дільниць, де мали право проголосувати 814 млн. виборців. У підсумку на дільниці прийшли 550 млн. виборців, тобто майже 66% їхньої загальної чисельності. Це є рекордом за всю постколоніальну історію Індії. Однак він затьмарюється результатами голосування. «Індійський національний конгрес», з діяльністю якого пов'язано чимало сторінок новітньої політичної історії Індії, зазнав небаченої досі поразки. До влади прийшов своєрідний альянс партій, який опоненти називають «індійськими фашистами», а прихильники — шансом на радикальні позитивні зміни. Програш «Індійського національного конгресу» прогнозували ще до вибо-

рів. Ця партія та очолюваний нею «Об'єднаний прогресивний альянс» послідовно втрачали популярність. Яскравим свідченням цього стала поразка ІНК на виборах до місцевих органів влади у низці ключових штатів Індії. Однак ніхто не міг передбачити, що поразка буде такою вражаючою. Конгресу чимало разів пророкували завершення його історії. Так було в 1977 р., коли на виборах перемогла націоналістично-індуїстська «Джаната парті», або в 1999 р., коли її ідейна наступниця «Бхаратія джаната парті» зі ще більшим відривом розгромила конгрес. Однак ІНК регулярно повертався до влади з опозиції. Цього разу «Об'єднаний прогресивний альянс» на чолі з ІНК набрав 19% голосів, що дає йому лише 59 місць із 545 у парламенті. Тоді як у попередньому скликанні він мав 262 місця.

Що дало можливість опозиції триумфально взяти владу? На нашу думку, справа не стільки в особливій популярності «Бхаратія джаната парті», скільки в тотальному розчаруванні індійського електорату ІНК. Саме цей протестний електорат притягла на свій бік

Summary
The article deals with main trends in alterations of Indian home and foreign policy landmarks after the electoral victory of the 'Bharatiya Janata Party' headed by Narendra Modi. It is stated that the 2014 elections happened to be a serious blow for the 'Indian National Congress' (INC). The article proves that foreign policy priorities of the new Indian government consider the challenges of modern system of international relations and, are based on political realism and transnational co-dependence principles, the case of China - Japanese relations being considered.
Keywords: Bharatiya Janata Party, co-dependence, India, Indian National Congress, China, political realism, Hindutva, Japan.

опозиція. Десять років тому ІНК прийшла до влади з популярними гаслами захисту прав простих індусів, перетворення країни на світову потугу, але відчутних успіхів так і не було досягнуто. В Індії останніми роками спостерігалось падіння темпів економічного зростання, збільшувався рівень інфляції, зростали ціни на товари першої необхідності. Одночасно індійське

суспільство шокували корупційні скандали. Не було вирішено застарілу аграрну проблему.

На нашу думку, ще однією вагомою причиною поразки ІНК стала відмова від того, що звалось «курсом Неру». Так називали зусилля влади перетворити Індію на один із центрів світового розвитку. Вагомою складовою цього курсу була суверенна зовнішня політика країни.

Завдяки цьому Індія стала неофіційним лідером держав «третього світу». Після розпаду СРСР вона розпочала поступовий дрейф у бік Заходу. Особливо яскраво це стало помітно після перемоги ІНК на виборах 2004 року. Відтоді товарообіг зі США виріс із 30 до 100 млрд. доларів. Сполучені Штати зайняли перше місце серед торговельних партнерів Індії. Потужним стимулом зближення з Америкою стала «ядерна домовленість» 2006 р., згідно з якою США визнали

Індію ядерною державою. Було знято американське ембарго на постачання Делі ядерних технологій і матеріалів, натомість американські фірми були допущені до будівництва нових атомних станцій в Індії. Сполученим Штатам Індія потрібна як геополітична протизагроза Китаю, а також як ключовий союзник в азіатському регіоні. Як заявив Президент США Барак Обама: «Індія має стратегічне значення для інтересів США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та у світі в цілому». Однак співробітництво з Вашингтоном для Делі не є безпроблемним. Серйозним випробуванням стало затримання в США індійського віце-консула Дев'ямі Хабрагаде у грудні 2013 року. Її арештували, наділи кайданки, кинули до кримінальних злочинців за звинуваченням у невиведенні домашньої прислуги суми, обумовленої контрактом. Цей скандал обурило багатьох індусів, які звинуватили ІНК у потуранні тому, що США витерли ноги об Індію.

Отже, індійський електорат здійснив протестний вибір. Зазначимо, що «Бхаратія джаната парті» базує свою ідеологію на своєрідній доктрині індійського націоналізму під назвою «хіндута» (індуськість). Її відмінна риса – проголошення особливості індійської нації, під якою розуміється сукупність усіх народів, які сповідують традиційні релігії: індуїзм, буддизм, джайнізм та інші. А також вороже ставляться до ісламу. Ці риси дали привід деяким дослідникам казати про різновид «індуського фашизму», який спирається не на національну, а на

релігійну винятковість. Політичним утіленням цих ідей стала «Бхаратія джаната парті», програма якої констатує, що джерелом натхнення для партійців є давня культура й етика, а кожен новий член БДП дає клятву вірності «інтегральному гуманізму».

Натхненником виборчої кампанії БДП став її 63-річний лідер Нарендра Моді – харизматичний політик, який вдало використовує стереотипи електорату. Презентуючи себе як вихідця з низів, Моді чітко відрізнявся від свого головного конкурента – віце-президента ІНК Рахула Ганді. Останній у очах багатьох індійців є представником «золотої молоді», якій влада дістається у спадок. Нагадаємо, що Рахул є сином Раджива Ганді й онуком Індіри Ганді. На користь Нарендри Моді працювали реальні справи. Понад десять років він очолював західний індійський штат Гуджарат, де домігся помітних успіхів у розвитку економіки. Опоненти, правда, закидали йому, що він, стимулюючи притік у штат іноземних інвестицій, не дуже турбувався про соціальні стандарти для працюючих індійців. Однак дешева робоча сила саме і є конкурентною перевагою Індії. У виборчій кампанії Н. Моді обіцяв поширити свій досвід економічного дива Гуджарату на всю країну, залучити сотні мільярдів інвестицій. Активно використовував войовничу риторику, БДП наполягала на проведенні жорсткішої політики щодо сусідніх Пакистану і Китаю.

ІНК попереджав, що повернення до влади БДП

Фото з офіційного сайту «Бхаратія джаната парті» bjp.org

загострить в Індії міжнаціональну та міжконфесійну ворожнечу. Однак цей прогноз не справдився. Нова влада не створює нові конфлікти, тим більше, що попередній досвід перебування БДП при владі засвідчує факт прагматичності партійної еліти, яка чітко відокремлює передвиборчу риторику від реальної державної політики (1).

Один із перших міжнародних візитів Н. Моді здійснив до Токіо. Індійський та японський лідери жваво обговорювали проблему стримування Китаю. Це не дивно, адже Індія та Японія мають територіальні суперечки з КНР. Показово, що Делі та Токіо домовилися підняти рівень своїх відносин до «стратегічних» і регулярно проводити військові маневри за участю США. Крім того, Індія та Японія анонсували намір зміцнювати двосторонні військові зв'язки. Передбачається, що Японія продасть індійським військово-морським силам літаки-амфібії. Це може бути першим продажем японської військової техніки за кордон за останні півстоліття. Моді також анонсував поглиблення співпраці з Японією в галузі розвитку військових технологій, зважаючи на

взаємну зацікавленість у мирі та безпеці на морях. Японія користується традиційною повагою в Індії. Це має доволі глибоке історичне коріння, адже Субхас Чандра Бос займає в таблиці про ранги друге місце після Махатми Ганді. У роки Другої світової війни Бос співпрацював із японською армією, очолюючи збройний опір британським колоніальним військам. Для індійських прихильників націоналістичної БДП економічні успіхи Японії як великої азіатської держави є предметом гордості. Японці також із симпатією ставляться до індійців.

Токійський візит Н. Моді жваво обговорювали китайці. Газета «China Daily» писала, що Японія та Індія працюють над планом стримування Китаю. Однак більшість китайських експертів вважає, що Делі дотримується обережної політики щодо Китаю. Спеціаліст з міжнародних відносин Цзі Менкуй вважає, що Індія не дала позитивної відповіді Токіо на пропозицію приєднатися до союзу з метою ізоляції Китаю (2).

Розвиток зв'язків між Делі та Пекіном став центральною темою переговорів під час візиту до Індії Голови КНР Сі Цзіньпіна.

Символічно, що його візит розпочався в політичній вочині прем'єр-міністра Н. Моді, у штаті Гуджараті. Значимості візитові додавав той факт, що Голова КНР відвідав Індію вперше за останні вісім років. Обидва лідери підкреслювали, що дві найбільші держави світу повинні розширювати взаємодію. Голова КНР у статті, надрукованій в індійській газеті «Hindu», закликає поєднати китайські досягнення з унікальними розробками індійців у галузі інформаційних технологій та науки. Про особливий характер індійсько-китайських відносин, безумовно, свідчив певний відхід від суворого регламенту дипломатичного протоколу, коли китайського лідера спочатку прийняли не в столиці, а в Гуджараті (3). Підсумком індійсько-китайських переговорів стало підписання 12 угод щодо розвитку торговельно-економічного співробітництва. Моді і Сі Цзяньпін обговорили всі аспекти двосторонніх відносин, включно з територіальною суперечкою. У найближчі п'ять років Китай планує інвестувати в економіку Індії до 20 млрд. доларів. Делі та Пекін вважають, що досягнуті домовленості забезпечують позитивний розвиток стратегічного партнерства між ними. Зокрема, Китай підтримав приєднання Індії до Шанхайської організації співробітництва. Можна очікувати на більш інтенсивну індійсько-китайську співпрацю у вирішенні глобальних проблем. Вони висловилися за мир і стабільність у Афганістані. На думку Н. Моді, індійсько-китайське економічне співробітництво здатне

надати нового імпульсу розвитку світової економіки. Серед підписаних угод виділяється домовленість про співробітництво в мирному дослідженні космосу, меморандум про співробітництво в розвитку індійської інфраструктури, передусім залізничних колій. Китай має намір створити в Індії два технічні парки. Індійська преса наголошує на важливості взаємодії з китайською економікою, яка за своїми обсягами є другою у світі. Газета «Indian Times» зазначає, що у 1980 р., коли в Китаї тільки розпочалися економічні реформи, він відставав від Індії за розмірами валового внутрішнього продукту, однак досить швидко обійшов її за цим показником.

Досягнуті індійсько-китайські домовленості мають проривний характер. Останніми роками мали місце погіршення відносин КНР із Індією та Японією. Китайсько-японські відносини загострилися не в останню чергу через вплив США на Токіо. Водночас, донедавна китайсько-індійські відносини розвивалися більш конструктивно. Цьому сприяли індійсько-китайські контакти у групі БРІКС. Більш конструктивний клімат у відносинах між Пекіном і Делі дає шанси для пошуку компромісів з остаточного врегулювання територіальних суперечностей між ними (4). На думку керівника Центру індійських досліджень Інституту сходознавства РАН Т. Шаумян, поки що Індія і Китай не перебувають у стані гострої конфронтації. Звичайно, є проблеми на кордоні, де іноді загострюється військово-політична ситуація, але

визнання сторонами необхідності вирішення територіальних проблем — це позитивне явище. Заради цього можна навіть зафіксувати статус-кво. Не виключено, що Китай визнає Аруначал-Прадеш штатом Індії, натомість Індія могла б визнати Алайчин китайською територією. Китай та Індія намагаються віддавати пріоритет торговельно-економічному співробітництву, реформувати свої економіки, піднімати престиж на міжнародній арені. Тому наразі питання можливого індійсько-китайського збройного конфлікту не стоїть. Війна не відповідає національним інтересам сторін.

Позитивним моментом є також статус спостерігача, який Індія має в Шанхайській організації співробітництва. Не виключено, що ця країна разом із Пакистаном буде прийнята до ШОС, а розвиваючи співробітництво із ШОС, Індія водночас взаємодіє з Китаєм, зокрема, вони активно виступають за стабілізацію становища в Афганістані та недопущення там до влади радикальних ісламістів (5).

Отже, на нашу думку, у відносинах між Індією та її ключовими азійськими партнерами — Китаєм і Японією — спостерігається тенденція своєрідної прагматичної гібридизації політичного реалізму з ідеями транснаціональної взаємозалежності та спільного виживання, без якого неможливе процвітання.

Список використаних джерел:

1. Кожемякин С. Тектонический сдвиг. Индия меняет курс // <http://kojemyakin.livejournal.com/693796.html>
2. Скосырев В. Премьер Индии загадал загадку японцам // Независимая газета. — 2014. — 3 сентября.
3. Скосырев В. Дели готов простить Китаю старые обиды // Независимая газета. — 2014. — 18 сентября.
4. Блинов А. Пекин инвестирует в Индию 20 миллиардов долларов // Независимая газета. — 2014. — 19 сентября.
5. Макушев Д. Татьяна Шаумян: Индия и Китай стремятся ограничить влияние США // <http://www.regnum.ru/news/polit/1894130.html>

Ігор ГОРОБЕЦЬ,
кандидат історичних наук, Дипломатична академія України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні тенденції внутрішньополітичних і зовнішньополітичних орієнтирів Індії після перемоги на парламентських виборах «Бхаратія джаната парті» на чолі з Нарендрою Моді. Доведено, що зовнішньополітичні пріоритети нового індійського уряду враховують виклики сучасної системи міжнародних відносин і спираються на політичний реалізм, принципи транснаціональної взаємозалежності.

Ключові слова: «Бхаратія джаната парті», взаємозалежність, Індія, Індійський національний конгрес, Китай, політичний реалізм, хіндутва, Японія.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные тенденции внутриполитических и внешнеполитических ориентиров Индии после победы на парламентских выборах «Бхаратия джаната парти» во главе с Нарендрой Моді. Доказано, что внешнеполитические приоритеты нового индийского правительства учитывают риски современной системы международных отношений и основываются на политическом реализме и принципах транснациональной взаимозависимости.

Ключевые слова: «Бхаратия джаната парти», взаимозависимость, Индия, Индийский национальный конгресс, Китай, политический реализм, хиндутва, Япония.

Куба після закінчення «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

УДК: 327.94

Дослідження феномену Куби, яка з централізованою та зарегульованою економікою зуміла зберегти соціалістичний режим після розпаду СРСР за рахунок надзвичайних економічних заходів і пошуку нових міжнародних партнерів, завжди цікавив науковців. Нинішній етап, на якому ми спостерігаємо активізацію діалогу між США та Кубою, розпочався наприкінці 2014 р. і вартий окремої уваги.

Куба — найбільший за площею острів Карибського моря з населенням 11,2 млн. осіб. Місцеві жителі люблять порівнювати його з кайманом або з велетенською ящіркою за незвичайну форму. В історичній ретроспективі у цієї країни було три столиці — Баракоа, Сантьяго-де-Куба і Гавана, однак нині лише Гавана з її колоніальною архітектурою та іспанськими фортами є найбільшим містом. Водночас двовладдя зберігається, адже розташоване за 870 км на схід від Гавани Сантьяго-де-Куба є альтернативним економічним центром, куди транспорт дістається за 12-14 годин. Варто підкреслити, що в політичному та символічному відношеннях це місто є більш важливим, адже саме в ньому іспанці програли війну американцям у 1898 р., відбувся напад партизанів на знамениті казарми Монкада в 1956 р., а в 1959 р. було повалено режим Фульхенсио Батісти. Тому кубинці

називають Сантьяго «Революційним містом». Улітку 2015 р. воно відзначатиме 500-річчя з дня заснування і вже все населення острова почало готуватися до цієї події [1].

Більшістю на Кубі є білі, частка яких становить 64,1%, тоді як чорношкірі та мулати вважаються меншинами. Як і в інших країнах Карибського моря, сюди в колоніальну добу завозили рабів із Західної Африки, тому в структурі населення зустрічаються вихідці з цього континенту. У декількох містах Острова свободи (Сьєнфегос і частково Сантьяго-де-Куба) місцеві жителі зовнішністю нагадують французів, адже їх предки-фермери перебралися сюди під час та після революції негритянських рабів на Гаїті 1804 року.

Головною галуззю економічної активності на Кубі вважається туризм. Оскільки країна звільнилася від іспанського панування доволі пізно, тут збереглося багато колоніальних палаців та будин-

Summary

The policy of Cuba's adjustment to the new international conditions after the demise of the Soviet Union is analyzed along with reasons behind the thaw in complex relations between Cuba and the USA.

Keywords: Cuba, the USA, tourism, trade, sanctions.

ків. Острів також відомий десятками іспанських фортець, зведених на пагорбах колонізаторами для захисту від англійських піратів. Крім того, з початку XX ст. і до 1959 р. тут з'явилося чимало готелів і будівель, спроектованих за зразком знакових споруд у США, серед інвесторів яких були не лише законотворчі громадяни, а й американські гангстери Лакі Лучано та Санто Траффіканте-молодший. Найвідомішими пам'ятками цього періоду є Капітолій у центрі Гавани та готель «Національ» у районі Ведадо. Міста країни називають «Музеєм автомобілів під відкритим небом», оскільки на вулицях домінують американські машини 50-х років — переважно «Шевроле» та «Бьюіки». Кабріолети використовують для перевезень туристів, а інші моделі затребувані як групові таксі для 8-9 осіб. До революції на

острові було зареєстровано 60 тис. автомобілів із США, більшість із них досі використовують через високі податки на нові імпортовані машини. Відомо також, що Куба є батьківщиною найменшого птаха світу (карликового колибрі) та місцем міграції мільйонів червоних крабів, а біля її північно-східного узбережжя живуть акули, яких годують аквалангісти.

У 2014 р. Куба прийняла 3 млн. туристів, заробивши на цьому 2,5 млрд. доларів. Серед них найбільш численною групою були канадці, яких приїхало 1,175 млн. осіб. Далі розташувалися німці, британці, італійці та французи. Лише 8085 іноземців прибули сюди як круїзні пасажери, що є одним із найгірших показників у всьому регіоні. Водночас Куба суттєво поступається своєму основному регіональному суперникові Домініканській Республіці за кількістю іноземних туристів. Для цього є низка причин. Насамперед, санкції США змусили провідні готельні мережі відмовитися від інвестування в нерухомість на острові. Як наслідок, галузь розраховує тільки на 35 тис. готельних місць. Вона не має готелів, зареєстрованих у світових базах даних типу «Hotels» чи «Booking», а

до неї також не так часто подорожують американські туристи. Крім того, переважна більшість круїзних лайнерів ігнорує порти острова, а саме ця стаття прибутків є основною в країнах Карибського моря. Автобусів для подорожей островом не вистачає, тому під час великих свят квитки придбати надзвичайно важко.

Куба має доволі диверсифіковану економіку, функціонування якої пов'язане зі зборами та переробкою цукрової тростини і тропічних фруктів. Нині виробництво цукру становить 1,8 млн. т, а засіяні площі перевищують 400 тис. га [2]. На полях задіяні старі радянські трактори, урожай нерідко перевозять на мулах, а більшість заводів була збудована до революції американськими інвесторами, які згодом не мали можливості їх модернізувати. Західні компанії відмовилися вкладати кошти в націоналізоване майно США, тому старе обладнання поступово почало виходити з ладу. Сік цукрової тростини (гуарапо) дуже популярний серед кубинців, оскільки він калорійний та замінює їжу. У перші роки після розпаду СРСР місцеві жителі

вживали його, щоб урятуватися від голодної смерті. Куба має доволі багато конкурентів у Карибському басейні, які також пропонують на світових ринках свій цукор, тому політична еліта країни замислилася про диверсифікацію цієї галузі економічної активності. Зокрема, її стагнацію можна подолати за допомогою виробництва етанолу, як це робить Бразилія. Крім того, 11 кубинських заводів випускають декілька різновидів рому, що користуються значною популярністю на світовому ринку. Ця галузь також безпосередньо пов'язана з туризмом, адже іноземці активно споживають знамениті коктейлі «Дайкірі», «Куба Лібре» і «Мохіто», основною складовою яких вважається світлий кубинський ром. Загалом алкогольні напої найвідомішої компанії Куби «Havana Club» затребувані у світі, адже минулоріч було реалізовано 50 млн. їх пляшок, що є третім найкращим міжнародним показником після обсягів продажу «Bacardi» та «Captain Morgan».

Із 1717 р. символом ще колоніальної Куби стали сигари, сировина для виробництва яких надходила переважно із захід-

ної провінції Пінар-дель-Ріо та з півночі Вілла Клари. Водночас проблема полягає в тому, що до революції їх виробництвом займалися приватні інвестори. Після хвилі націоналізації, ініційованої режимом Фіделя Кастро, вони перебралися до Майямі, Пуерто-Ріко, Гондурасу та Домініканської Республіки і там почали вирощувати тютюн із кубинського насіння, продаючи вироби з нього під своїми старими марками до Сполучених Штатів. Тому нині існує два паралельні ринки – один європейський і канадський, де домінують кубинські сигари, відомі як Los rulos cubanos, а інший – у США, куди постачають свої товари ті виробники з Латинської Америки, яких можна назвати колишніми кубинцями. У 2014 р. завдяки збуту в Іспанії, Франції, КНР, Німеччині та Швейцарії тютюнових виробів, як найбільш популярних кубинських товарів на міжнародному ринку, країна отримала 439 млн. доларів. Крім того, Куба вже 17 років проводить Фестиваль сигар, де гурмани можуть оцінити будь-яку тютюнову продукцію, що випускається у країні.

Серед мінералів, якими відзначається Острів свободи, домінують нікель і кобальт. Найбільші їх поклади є на сході у провінції Ольгін, завдяки чому він посідає важливе місце у світовій видобувній галузі поруч із Австралією, Росією та Канадою. Нікель використовують для виробництва нержавіючої сталі, а кобальт – у сплавах, стійких до дії

високих температур. Основними споживачами мінеральних багатств країни виступають Канада і Китай [3]. Разом із тим, галузь дуже чутлива до впливу світової економічної кризи, адже внаслідок цього зменшується продаж автомобілів у розвинених країнах. Куба також має поклади нафти, які залягають на великій глибині біля її північного узбережжя, але застарілі місцеві технології не дають можливості перейти до їх комерційного освоєння.

Важливу роль в економічному житті відіграють грошові перекази від діаспори, що проживає у США. Нині налічується 1,8 млн. таких людей, які надіслали до колишньої батьківщини у 2014 р. 2,7 млрд. доларів. Кубинська громада в цій країні сформувалася внаслідок використання двох маршрутів для переїзду. Частина біженців із острова безпосередньо перебралася з порту Марієль до Майямі чи Орlando через вузьку 180-кілометрову Флоридську протоку, а інша – прибула через розташований поруч із США мексиканський півострів Юкатан. Ще одним джерелом надходження коштів є Венесуела, у якій працюють десятки тисяч кубинських лікарів та інструкторів. Грошові перекази відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки сприяють становленню галузі приватного підприємництва, представники якої займаються обслуговуванням туристів. Зокрема, держава не має коштів для надання позик громадянам, які планують відкривати приватні готелі та ресторани, тому отри-

мання ними доларів від родичів є надзвичайно важливим. Вони також дають змогу виправити ситуацію з дефіцитом валюти, зумовлену кризою в сільському господарстві та необхідністю імпортувати продовольство на суму, що перевищує кілька мільярдів доларів.

Після проголошення незалежності від Іспанії Куба де-факто стала протекторатом офіційного Вашингтона. Країна виграла від запровадження сухого закону в США, оскільки американські туристи охоче подорожували сюди в пошуках розваг і алкогольних напоїв. Заборона азартних ігор у Лас-Вегасі сприяла становленню цієї індустрії на острові не в останню чергу завдяки інвестиціям американських кримінальних синдикатів. У 1950-х роках Кубу називали «Столицею казино Карибського басейну». Під впливом туристів із США на острові стали популярними бейсбол, бокс і джаз, а також відбувалася культурна і спортивна взаємодія громадян обох країн. Зокрема, американські яхтсмени, як правило, включали Кубу до маршрутів своїх регат. Окрім цього, країна стала улюбленим місцем відпочинку студентів із США завдяки дешевим туристичним послугам, демократичній ціні квитків на пороми та великій кількості нічних клубів. Характерно, що після припинення туристичних потоків до Варадеро Мексика скористалася цим чинником у своїх інтересах і побудувала на власному узбережжі Карибського моря курорт Кан-

кун, розрахований на туристів із США та Канади.

Історію Куби після революції 1959 р. можна умовно поділити на два періоди – у роки існування соціалістичного табору та після закінчення «холодної війни». Протягом першого з них режим Фіделя Кастро виживав за рахунок допомоги Радянського Союзу, що постачав дешеві енергоносії та купував цукор за завищеною ціною, а у другий – він уже був змушений пристосовуватися до складних економічних реалій. Після розпаду СРСР на Кубі розпочалася потужна економічна криза і уряд у відповідь запровадив заходи економії в добу «Особливого періоду в мирний час», який тривав із 1991 по 1995 роки. Стали помітними перебої з постачанням продовольства і пального, а багато підприємств припинило свою діяльність. Сотні недобудованих радянськими фахівцями об'єктів стояли в напівзруйнованому стані. Характерно, що найбільші складності чекали на цукрову галузь, яка втратила основного покупця. У ній почало проявлятися спочатку приховане, а потім і відкрите безробіт-

тя. Згодом у 2003 р. довелося закрити половину зі 110 заводів і пустити їх обладнання на металобрухт. Нині на острові працює тільки 49 таких об'єктів.

У 1994 р. брати Кастро запровадили систему обігу подвійної валюти, яка включала у себе як песо, так і конвертований песо (кук). Через десятиріччя населенню заборонили використовувати долар, а при обміні потрібно було сплачувати значний податок. Нині 87 куків обмінюють на 100 американських доларів, тому іноземні туристи намагаються не брати на Кубу «зелені», надаючи перевагу євро. Держава заробляє на родичах емігрантів, які щороку отримують долари з Флориди і змушені обмінювати їх із комісією. Пересічні кубинці розраховуються за товари і послуги у звичайних песо (1 кук дорівнює 25 звичайним песо), а для іноземних туристів і родичів емігрантів, що отримують долари, існує його конвертований різновид. Відповідно, за кубинські песо можна придбати значно менший асортимент товарів, а придбання будь-якої дорогої речі передбачає необхідність розплачува-

тися великою кількістю купюр. Нині уряд планує відмовитися від кука і надрукувати звичайні гроші номіналом 500 і 1000 песо, щоб вирішити проблему [4].

Після розпаду СРСР США намагалися посилювати санкції проти Куби, щоб нарешті усунути від влади режим родини Кастро. Цьому мали сприяти Акт Торічеллі від 1992 р. та Закон Хелмса-Бертон, прийнятий 1996 року. Перший із них забороняв «донькам» американських корпорацій у третіх країнах торгувати з Кубою. Згідно з його іншими положеннями судна, які заходили в кубинські порти, не мали права відвідувати Сполучені Штати ще 6 місяців після цього. Другий закон передбачав можливість подання позовів у судах США проти іноземних компаній, що використовують конфісковане у власників з Америки майно чи ті цінності, якими раніше розпоряджались кубинські біженці, що стали громадянами цієї наддержави. Він також забороняв в'їзд на територію Сполучених Штатів працівників ТНК, які раніше побували на Кубі [5].

В умовах економічної кризи уряд зробив ставку на розвиток медицини, адже у цю сферу надходили значні обсяги допомоги у добу існування СРСР. Нині вона розвивається в чотирьох напрямках – лікарняний туризм, медична освіта для представників країн Африки та Латинської Америки, виробництво ліків і вакцин, експорт робочої сили з медичними спеціальностями. На відміну від про-

довольчих крамниць, у аптеках можна придбати багато медикаментів, а шпиталі ретельно відреставровані. Дослідницькі центри розміщено у великих колоніальних палацах, які держава взяла під свій контроль заради розвитку медицини.

У 2000-х роках експорт робочої сили став по суті єдиною надією кубинської економіки на порятунк. Куба має найбільшу кількість лікарів у світі на душу населення: 1 фахівець на 148 осіб. Оскільки оплата праці ескулапів є незначною, країна зацікавлена в тому, щоб спрямовувати їх за кордон. Наприклад, у Венесуелі медик отримує 425 дол. на місяць, тоді як на батьківщині удесятеро менше. Крім того, переважна більшість кубинців ніколи не подорожувала, тому подібна робота є нагодою побачити світ. Нині вони працюють у 60 країнах на комерційній основі, а в Західній Африці та на Гаїті надають допомогу в епідемічних районах і конфліктних зонах за рахунок бюджету Куби. У зв'язку з цим лідери низки африканських країн мають намір висунути медиків із Острова свободи на Нобелівську премію миру. Загалом вони приносять її економіці понад 6 млрд. дол. на рік, тоді як вивезення на зовнішні ринки нікелю – лише 1,1 млрд. доларів. Цікаво, що лікарі отримують окрему зарплату від країни перебування, але більшу частину суми за посередницькі послуги все-таки забирає собі кубинська держава.

За схожою схемою Куба постачає на міжнародні ринки вчителів іспанської

мови і спортивних інструкторів. Крім того, лікарі, працевлаштовані за кордоном, використовують знайомі їм кубинські ліки, підвищуючи в такий спосіб обсяги їх продажу. Країна має 30 власних унікальних розробок і спеціалізується на дженериках – виробництві медикаментів, на які більше не поширюється дія патентів. Загалом «експорт» медичних фахівців і експертів у різних галузях народного господарства приносить 11 млрд. дол. на рік, а вивезення на зовнішні ринки ліків забезпечує ще 900 млн. доларів. Куба також готує молодих лікарів у Латиноамериканській школі медицини, створеній 1998 року. З моменту відкриття і до останнього часу її фахівці допомогли 20 тис. студентів освоїти різні спеціальності, нині ж шестирічну медичну освіту чи прак-

тику на острові здобувають ще 11 тис. іноземців.

Крім того, урядом робилися спроби розвивати лікарняний туризм, орієнтуючись на жителів Латинської Америки та Канади. Зокрема, була ініційована кампанія 3S – «Sun, sea and surgery» (сонце, море і операції), яка рекламувала клініки країни та її коралові пляжі. Кубинці очікують, що після відлиги у відносинах із офіційним Вашингтоном американці будуть масово їхати до країни, де їм робитимуть діагностику організму, операції на очах, зубні протези. Крім того, місцеві медичні заклади зможуть запрошувати на навчання представників іспаномовної громади у США. Декілька років тому Куба вже розпочала рекламну кампанію в Канаді, однак канадський ринок неможливо порівняти за розмірами з аме-

риканським. Перевагою карибської країни є власні ліки, незначний час очікування пацієнтів на операційне втручання завдяки наявності великої кількості хірургів, надзвичайно дешева оплата праці медичних працівників. Серед відомих людей, які лікувалися на Кубі, варто назвати очільників Еквадору та Венесуели Рафаеля Корреа та Уго Чавеса, а також футболіста Дієго Марадону.

Однак лише розвиток медицини і експорт медичних послуг не міг принести бажане покращення життя населення. За нинішньої складної ситуації на острові є чимало прихильників капіталістичних змін, але, як правило, про це відкрито не говорять. Кубинці стомилися від соціалістичних реалій, де все визначається дефіцитом і великими чергами. У більшості магазинів на полицях можна побачити тільки ром і один-два види м'яса. Дефіцитними вважаються гігієнічні та споживчі товари. Із 1962 р. місцеві жителі змушені користуватися продовольчими картками (відомими як «la libreta»), на які практично за безцінь продають рис, тушки курей, яйця і макаронні вироби, але ці товари бувають у наявності далеко не завжди. Винятком є розвинена галузь пивоваріння, що орієнтується на туристів. Пережитком соціалізму можна вважати й те, що нових автомобілів на вулицях дуже мало – у столиці домінують старі американські машини, а за її межами переважно зустрічаються радянські «Ниви» та «Лади». Вони часто вихо-

дять із ладу і для них важко знайти запчастини. Крім того, у Гавані 70% житлового фонду не відrestauroвано, це ж стосується більшості міст Куби, окрім Трінідада — колишнього центру рабовласництва і цукрової промисловості. Причини незадовільного вигляду кубинських міст полягають у дефіциті коштів на ремонт, потужних карибських ураганах весняно-літнього періоду, підвищеній вологості, а також відсутності приватних будівельних компаній. Донедавна тут узагалі було заборонено продавати житло, що не сприяло розвиткові галузі. Щороку в старій частині столиці в середньому обвалюється 230 будинків, а багато людей мешкає в руїнах. Муніципалітети також не мають доступу до рекламних коштів, оскільки Куба — єдина країна в Карибському басейні, де на вулиці міст неможливо зустріти комерційну рекламу.

За таких умов дедалі

важче здійснювати пропаганду, однак уряд усе-таки докладає значних зусиль для ідеологічного впливу на населення. Так, багато будинків вкрито гаслами, крилатими виразами героїв антиколоніальної визвольної боротьби «Бронзового титана» Антоніо Масео і Максиміліано Гомеса, а також лідерів переможної революції 1959 р. Ернесто Че Гевари чи Фіделя Кастро. Серед портретів національних лідерів на дорогах і вулицях міст перше місце посідає Фідель Кастро, якого зображають у різному віці як втілення образу простого кубинця — селянина, робітника чи військовослужбовця. Брати Кастро вважають, що американське ембарго коштувало країні 1,1 трлн. дол. і цим виправдовують критичний стан її народного господарства. Подібну точку зору поділяє і державна пропагандистська машина, яка стверджує, що управління країною політична еліта здійснює доволі ефективно,

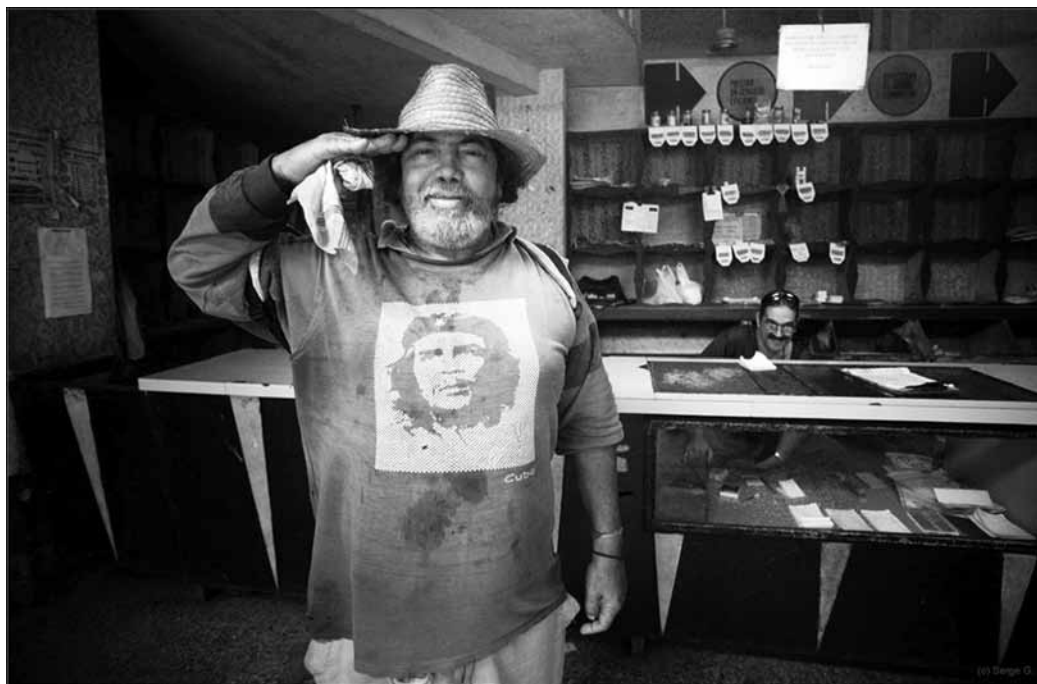
адже за умови протистояння із США ситуація не могла б розвиватися інакше.

Із другої половини 2000-х років на Кубі розпочалася обережна лібералізація економіки. У 2008 р. новий очільник Рауль Кастро дозволив самозайнятість населення, поставивши за мету у 2010 р. перевести 35% робочої сили у приватний сектор. Унаслідок цього з'явилися паладари (приватні ресторани) і каси партікулари — прибудови до будинків кубинців, де дозволено розміщати туристів. Спочатку паладари відкривали у старих колоніальних помістях із антикварними меблями, але згодом стали використовувати для цього будь-яке житло. У країні з'явилися курси англійської мови для людей, зайнятих у туристичній галузі. Така лібералізація заради розвитку туризму мала й негативний бік. Зокрема, на Кубі сформувався цілий прошарок англомовних людей

(джінтерос — тобто «жокеї», названі так, бо вони маніпулюють туристами), які ніде не працюють і намагаються заробити на іноземцях, надаючи їм певні послуги або просто обманюючи їх. У Гавані процвітає проституція, якою переважно займаються представниці негритянських верств населення, менш заможні, ніж білі. Місцеві жителі надзвичайно люблять чайові, під якими маються на увазі залізні монети номіналом у один конвертований песо. Нині в приватному секторі працює 450 тис. осіб, тоді як у державному — 5 мільйонів.

Варто звернути увагу на країни, які давали можливість виживати Острову свободи в добу дії американських санкцій. Серед них виділяється Венесуела, у якій до влади в 1998 р. прийшов колишній військовий і популіст Уго Чавес, що пообіцяв здійснити «соціалістичну революцію ХХІ століття». В основі зовнішньої політики цього діяча була кампанія постачання країнам регіону нафти в обмін на продовольство чи будь-які послуги задля підтримки їхніх ліворадикальних режимів. Новий Президент Венесуели вирішив за рахунок порятунку економіки Куби підвищити свою популярність серед лівих сил і потоваришувати з Фіделем Кастро, як із символом «холодної війни» та уособленням протистояння із США.

Із 2000 р. Венесуела постачає до Куби понад 100 тис. барелів нафти на день (задовольняючи в такий спосіб 61% її потреб), натомість 30 тис.

лікарів і 10 тис. інших фахівців працюють у халупних поселеннях «Малої Венеції» за між-державним контрактом. Крім того, венесуельці мають можливість лікуватися в більшості великих клінік Куби, адже подібні послуги оплачує офіційний Каракас. Безпосередня вигода для кубинської економіки від цих програм оцінюється в 5,4 млрд. дол. на рік. Можливо, що в майбутньому американські компанії з технологіями глибоководного буріння зуміють добути сотні мільйонів барелів, які залягають біля узбережжя Куби, але тим часом венесуельська нафта продовжує відігравати провідну роль у національній економіці.

Нині союз обох країн є під питанням, оскільки Венесуела, державна корпорація якої «Petroleos de Venezuela» продає своїм громадянам найдешевший у світі бензин, уже не в змозі субсидувати десятки країн регіону Карибського моря і Центральної Америки нафтою. Падіння цін на «чорне золото» у 2014 р. взагалі ставить під сумнів виконання бюджету «Маленької Венеції», що отримує 95% іноземної валюти за рахунок продажу на світових ринках енергоносіїв, але країна продовжує витрачати 7 млрд. дол. на шедрі паливні субсидії.

Розпад СРСР навчив кубинців більше ніколи не покладатися на одного спонсора, оскільки світова кон'юнктура є мінливою. Офіційна Гавана поступово втрачає інтерес до Венесуели, у якій набули поширення політична нестабільність, гіперін-

фляція і товарний дефіцит. Крім цього, інформація про таємні переговори США і Куби, що відбувалися протягом року за спиною у венесуельського президента Ніколаса Мадуро, також може викликати загострення між обома країнами.

Якщо Венесуела стала порівняно новим кубинським партнером, то цього не можна сказати про КНР, дипломатичні відносини з якою були встановлені ще в 1960 році. Офіційний Пекін вирішив надавати допомогу Кубі, оскільки він побачив у налагодженні зв'язків із цією країною нагоду помститися США за Тайвань. Вважається, що кубинські ринкові реформи Рауля Кастро у 2008 р. були частково запозичені у Ден Сяопіна. Китайська допомога надійшла, насамперед, у транспортну галузь. Зокрема, нині переважна більшість автобусів на Острові свободи виробництва фірми «Yutong», а на легковики «Geely» припадає половина обсягів імпорту нових авто. Кубинсько-китайський товарообіг перевищує 2 млрд. дол. і Піднебесна є другим за значенням партнером Куби після Венесуели. Закуповуючи

половини будівельних кранів планети», також спроможна будувати на острові об'єкти житлової та комерційної нерухомості за досить помірною ціною.

Закінчення в наступному номері «З.С.»

Список використаних джерел:

1. Santiago de Cuba, *Heritage City* // *Panamerican world*. – 2014. – April 17. – <http://www.panamericanworld.com/en/article/santiago-de-cuba-heritage-city>
2. Cuba's Sugar Industry to Use Bagasse for Bioenergy // *IPS news*. – 2015. – February 12. – <http://www.ipsnews.net/2014/09/cubas-sugar-industry-to-use-bagasse-for-bioenergy/>
3. Christopher Ecclestone. Putting the Cuban nickel and cobalt resources back into its orbit // *Investor Intel*. – 2014. – September 25. – <http://investorintel.com/gold-silver-intel/cracking-open-cuba-next-vietnam/>
4. Caf Fuerte. Cuba Issues New Bills in Preparation for Monetary Unification // *Habana Times*. – 2015. – January 15
5. Matt Peppe. How Obama Could End The Cuban Embargo // *Counterpunch*. – 2015. – January 12. – <http://www.counterpunch.org/2015/01/12/how-obama-could-end-the-cuban-embargo/>

Павло ІГНАТЬЄВ,
доктор політичних наук,
професор

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто політику Куби з пристосування до нових міжнародних умов після розпаду СРСР. Проаналізовано причини відлиги у її відносинах із США на сучасному етапі.

Ключові слова: Куба, США, туризм, торгівля, санкції.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется политика Кубы, которая касается приспособления к новым международным условиям, возникшим после распада СССР. Проанализированы причины удушения взаимоотношений Кубы и США на современном этапе.

Ключевые слова: Куба, США, туризм, торговля, санкции.

Зовнішня політика Португальської Республіки – виразний прояв геополітичної концепції політології

УДК 94: 327

Зовнішня політика ПР є одним із найбільш виразних проявів геополітичної концепції політології, оскільки протягом своєї історії вона будувалася в умовах нестабільної рівноваги – між континентальним тиском і пошуком морського альтернативного шляху розвитку. Ці геополітичні умови і постійні спроби балансування стали результатом довгострокового руху, що наклали відбиток на прийняття стратегічних рішень та історичні характеристики португальської зовнішньої політики.

Зовнішня політика Португалії мала три етапи розвитку міжнародних зносин, що співвідносяться з трьома різними історичними періодами.

Перший етап можна умовно обмежити періодом з року створення Королівства Португалія (1147 р. – коронування графа Афонсу Енрікіш (Афонс I Португальський) до епохи Великих географічних відкриттів (XV-XVII ст.), у якій португальці, раніше іспанців, стали першопрохідцями в далеких морських подорожах. У цей період зовнішні відносини Португалії здійснювалися в рамках Піренейського півострова. В основному вони розвивалися між п'ятьма більш-менш однаковими за розміром і потенціалом політичними утвореннями, що існували на півострові: Кастилією, Леоном, Наваррою, Арагоном і Португалією.

Боротьба проти ісламу

Пам'ятник Афонсу I Португальському у Лісабоні

всередині півострова і науково-технологічні обмеження зводили нанівець розвиток будь-яких довгострокових відносин поза межами цієї території. Отже, протягом Середньовіччя зовнішні стосунки Португалії розвивалися всередині Піренейського півострова в міжнародному середовищі майже природного балансу.

Слід зауважити, що Реконкіста (визвольна боротьба християнських народів Піренейського півострова проти мусульманських мавританських (арабських і берберських) завойовників у VII-XV ст.) для Португалії завершилася значно раніше, у XIII ст. із завоюванням у 1250 р. Португалією земель Алгарве та подальшим зміцненням португальського королівства в кордонах, що встановилися на той час [1].

Другий етап розвитку зовнішньої політики розпочався у XV ст. й тривав п'ять довгих сторіч. Він

Summary

The article deals with the stages of formation and modern directions of the foreign policy of Portuguese Republic. Basing on the historical and geopolitical conditions of its development, nowadays Portuguese foreign policy has three main vectors of trend: European, Atlantic and of postcolonial relations. It gave Portugal possibility to occupy worthy place in the European Union, the NATO and the Commonwealth of Portuguese languages countries.

Keywords: foreign policy, Portuguese Republic, European vector, Atlantic vector, postcolonial relations, Ukrainian-Portuguese relations.

завершується в період між 1974 і 1986 рр. з процесом деколонізації, демократизації та європейської інтеграції країни. Початок цього періоду ознаменувався, по-перше, перемогою над ісламом і об'єднанням Іспанії католицькими монархами, що перетворили Піренейський півострів на володіння двох нерівних за розміром і потенціалом країн – Португалії та Іспанії. По-друге, науково-технологічні досягнення уможливили сталий розвиток міжнародних відносин поза межами півострова. Середньовічний баланс перетворився на геополітичний дисбаланс, змусивши Португалію домагатися компенсації за нього. Атлантичне узбережжя і міжнародні від-

носини поза територією півострова дають змогу сформувати вектор компенсації (корекції): морський вектор. З тих часів Португалія починає жити в умовах постійної спроби балансувати між континентальним тиском з боку Іспанії та пошуком морської компенсації за рахунок Атлантики.

Протягом XV – початку XVI ст. – португальці дослідили атлантичне узбережжя Африки, у 1498 р. португальська експедиція під керівництвом Васко да Гама, обігнувши Африку і відкривши прямий торговий шлях до Азії, змогла досягти Індії, де створила свої колоніальні володіння: Гоа, Дадра і Нагар-Хавелі, Даман та Діу, а також Мумбаї. Незабаром пор-

Битва при Лас Навас де Толса 16 липня 1212 року між об'єднаним військом католицьких королівств Кастилії, Арагону, Наварри і Португалії та армією маврів династії Альмохадів, яка закінчилася стратегічним розгромом мусульманських сил. Битва вважається поворотною точкою процесу Реконкісти, за якою відбулося незворотне вигнання мусульман з Піренейського півострова.

тугальці пішли ще далі на схід, досягли Островів Прянощів у 1512 р. і висадилися в Китаї роком пізніше, де заснували португальську провінцію Макао. У 1520 р. у Малайському архіпелазі на острові Тимор португальці побудували поселення Ділі, яке стало в подальшому столицею португальської колонії Східний Тимор, що проіснувала близько 460 років. У 1543 р. вони першими з європейців досягли берегів Японії, заснували торговий пост у Нагасакі і тривалий час мали монополію на торгівлю з цією країною.

Варто зазначити, що протягом цих років Іспанія теж не залишилася поза такого могутнього таласократійного руху людської цивілізації. До її найбільш геополітично значущих здобутків на цьому шляху необхідно віднести відкриття Нового Світу – Америки, та першу у світі навколосвітню подорож експедиції Фернана Магеллана (португальця на іспанській службі), головною метою якої було віднайти західний шлях до Азії (до Островів Прянощів).

Такі успіхи Португалії та Іспанії в пошуках нових морських торговельних шляхів та захопленні заморських земель спричинили зіткнення геополітичних інтересів цих піренейських держав, що зумовило необхідність вирішення конфлікту шляхом міжнародних переговорів. У результаті цього 7 червня 1494 р. було підписано Тордесільський договір, а 22 квітня 1529 р., – Сарагоський договір. Тордесільський договір – міжнарод-

Васко да Гама

ний договір між Іспанією і Португалією – розділяв світ на португальську та іспанську колонії. Булою папи Олександра VI всі нововідкриті землі між двома країнами поділялися меридіаном, що проходив за 370 миль на захід від Азорських островів. Нововідкриті землі на схід від цієї лінії за договором відходили до Португалії, а землі на захід, крім Бразилії, – до Іспанії [2, с. 225]. Лінія розділу на іншій стороні світу була проведена через кілька десятиріч за Сарагоським договором.

Епоха Великих географічних відкриттів і перетворення Португалії на велику колоніальну державу тих часів призвели до стратегічного відходу від Європи (розуміється як від іспанської загрози) і затвердження морського вектора й атлантичного варіанта зовнішньої політики Португалії. При цьому у виборі атлантичного вектора спостерігалися два довгострокові історичні рухи зовнішнього орієнтування держави: по-перше, привілейований альянс із морською державою (організацією) (протягом історії: альянс із Великою Британією, США, НАТО); по-друге,

Відплиття Васко да Гама до Індії

імперського проекту (у його різних проявах: Індія, Бразилія, Африка). На нашу думку, варто нагадати, що диверсифікація альянсів поза територією півострова проходила таким шляхом: спочатку заснування альянсу в трикутнику: Лісабон – Мадрид – Лондон, а після 1945 р. – Лісабон – Мадрид – Вашингтон. Саме така модель лежала в основі міжнародних відносин Португалії протягом п'яти століть і напрямів стратегічної орієнтації, що формують португальську зовнішню політику до завершення діяльності держави цього історичного етапу.

Ці варіанти віддалення від європейських проблем, утвердження атлантичної та колоніальної Португалії, а також трикутний баланс між Лісабоном, морською державою (Велика Британія, а потім США) і Мадридом спостерігаються в португальському зовнішньополітичному курсі перед громадянською війною в Іспанії та є наслідком її нейтралітету під час Другої світової війни. І саме ці ж напрями стали основою португальської зовнішньої позиції щодо організації міжнародного поряд-

ку під час «холодної війни»: інтеграція в атлантичну систему безпеки (вступ Португалії в НАТО); стриманість і прагматизм стосовно процесу європейської інтеграції з участю в проектах економічного співробітництва та відмовою від будь-якої форми політичної інтеграції; і, нарешті, відмова від деколонізації та безкомпромісний захист своєї колоніальної імперії.

Завершенню другого періоду розвитку португальської зовнішньої політики передували падіння монархії з проголошенням 5 жовтня 1910 р. Португальської Республіки та після короткої анархічної республіканської ери з частотою зміною мілітаризованих урядів встановлення диктаторського режиму А. Салазара в 1932 р., який фактично продовжувався до безкровного військового перевороту (25 квітня 1974 р.) – «Революції гвоздик».

Салазар увів концепцію «нової держави» (порт. Estado Novo), засновану на доктрині корпоративізму. Метою своєї диктатури він назвав стабілізацію. Згідно з основними положеннями Конституції 1933 р. Португалія разом

зі своїми колоніальними володіннями проголошувалася «унітарною корпоративною республікою» [3], у якій існував режим національної демократії та яка отримала форму авторитарної диктатури.

Усвідомивши неминучість поразки гітлерівської Німеччини, А. Салазар у жовтні 1943 р. надає англійцям і американцям право використовувати в якості військової бази Азорські острови. Уряд США 2 лютого 1948 р. отримує від Португалії авіабазу на Азорських островах, звідки останні витісняють англійців. У вересні 1948 р. Португалія приєднується до плану Маршалла, а в 1949 р. стає членом НАТО. Через вето СРСР у Раді безпеки ООН Португалію не приймали в цю організацію аж до 1955 року.

Таким чином, класичну модель зовнішньополітичного курсу Португалії того періоду можна окреслити так: віддалення від Європи і віддання переваги атлантичному та колоніальному варіантам. У політичній сфері з дипломатичної та стратегічної точок зору можна говорити про перевагу атлантичного вектора: інтеграція в НАТО і привілейоване співробітництво з Вашингтоном і Лондоном. В економічній сфері з гео-економічних позицій перевага віддається в основному так званим заморським і колоніальним країнам.

Третій новітній етап розвитку зовнішньої політики Португалії ознаменувався крахом авторитарного режиму і процесом переходу до демократії, що розпочався «Революцією гвоздик» 25 квітня

Оригінал сторінки від Тордесільського договору

1974 року. Це спричинило переосмислення зовнішньополітичної стратегії країни.

Із 1990-х років минулого століття до цих трьох векторів додався четвертий: участь Португалії в будівництві міжнародної безпеки, що проявилось в залученні португальських військових до миротворчих операцій НАТО,

Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй. Збройні сили Португалії стали інструментом її зовнішньої політики. Так, португальські військові контингенти з 1994 р. під егідою ООН брали або беруть участь у багатьох миротворчих операціях у різних кутках світу. Серед них можна згадати: Боснію і Герцеговину (IFOR/SFOR/EUFOR, 1995-2008 рр., EUPM – Miss o de Pol cia da UE, 2003-2005 рр.), Косово (KFOR/UNMIK, 1999-2008 рр.), Східний Тимор (UNTAET/UNMISSET, 2002-2005 рр.), Афганістан (ISAF, 2002-2008 рр.), Ліван (UNIFIL, 2006-2008 рр.), Ірак (UNAMI, EUJUST LEX, із 2005 р.), Чад/Центрально-африканську Республіку (EUFOR TCHAD/RCA, з 2008 р.) тощо [5].

1939 рік, 17 березня. За кілька днів до вступу збройних сил генерала Франко у Мадрид між Португалією та Іспанією був підписаний у Лісабоні «Пакт про дружбу та ненапад», за яким Португалія фактично визнала уряд Ф. Франко. Ініціатива виходила від іспанської сторони. Відносини між двома державами Піренейського півострова, таким чином, вступили у нову фазу, яка, з одного боку, гарантувала більш дружні стосунки (чого не спостерігалось в минулому), а з іншого боку, давала надію зберегти простір півострова поза зоною конфлікту під час Другої світової війни, що насувалася. За умовами підписаного договору Салазар і Франко зобов'язалися взаємно дотримуватися кордону обох держав, а також проводити консультації між собою для вироблення спільної позиції з міжнародних питань. Трактат був справжньою дипломатичною грою, оскільки Салазар знав, і існують документи, що підтверджують це, про намір Франко захопити Португалію - він у будь-який момент міг порушити договір.

Отже, сьогоднішню модель зовнішньої політики Португалії можна охарактеризувати так:

по-перше, змінюється сприйняття і суперечлива логіка співіснування між материком і морем. На сьогодні Європа та атлантичний регіон не тільки не протистоять один одному, навпаки, вони доповнюють один одного. Для португальської зовнішньої політики бути атлантистом може означати додаткову цінність для Європи, так само, як бути європейцем може мати додаткову цінність для атлантичного регіону, зокрема Південної Атлантики, де розвиваються постколоніальні відносини;

по-друге, в євроатлантичному біомі зберігається єдина геополітична спрямованість, але набувають значення і старі стратегічні пріоритети: традиційно Португалія вважалася як атлантичною, так і колоніальною країною, коли вага морського вектора була надмірною, вона прагнула континентальної компенсації. Сьогодні, навпаки, вона вважається європейською країною, і, як член ЄС, прагне збільшити своє значення та потенціал завдяки належності до атлантичного регіону та постколоніальних відносин;

по-третє, у результаті глобалізації, взаємозалежності міжнародних відносин і зміцнення багатосторонніх дипломатичних форматів до старого двостороннього трикутника: Лісабон, Мадрид і морська держава сьогодні приєднується новий багатосторонній трикутник, побудований завдяки присутності Португалії в міжнародних організаціях, які

Револуція гвоздик у Португалії, Лісабон, 25 квітня 1974 року.
Фото: Jean-Claude Francolon / Gamma-Rapho / Getty Images / Fotobank.ru

відповідають стратегічним національним інтересам: ЄС у Європі, НАТО в Атлантиці та СПК у постколоніальних відносинах;

по-четверте, сучасна зовнішня політика Португалії базується на нових цінностях: демократії, верховенстві закону та безпеці людини. На нашу думку, слід нагадати тему дискусії між африканістами і європейцями. Для африканістів збереження імперії означало продовження війни і війна означала продовження авторитарного правління. Для європейців європейська інтеграція передбачала деколонізацію, а деколонізація означала демократизацію. І португальська демократія, яка досягла однієї з найбільших перемог у своїй зовнішній

політиці з питанням проголошення незалежності Східного Тимору, що цілком зафіксовано в дипломатії цінностей, приймає цей принцип як один із пріоритетів своєї зовнішньої політики.

Окресливши напрями зовнішньої політики Португалії, зупинимося на українсько-португальських відносинах. Варто зауважити, що Португальська Республіка визнала Україну як суверенну державу 7 січня 1992 року. Дипломатичні відносини між обома країнами було встановлено 27 січня 1992 року. Посольство Португалії в Києві відкрито у грудні 1993 року. У березні 2000 р. в Лісабоні засновано Дипломатичне представництво України.

На нашу думку, можна зробити такі висновки:

сьогоднішня політика Португалії мала три етапи розвитку міжнародних відносин, що співвідносяться з трьома різними історичними періодами; еволюція зовнішньої політики Португальської Республіки проходила від атлантизму і колоніалізму до європеїзму, атлантизму і постколоніалізму; сучасна зовнішня політика Португалії базується на нових цінностях: демократії, верховенстві закону та безпеці людини; загальний аналіз українсько-португальських відносин свідчить про наявність позитивних тенденцій їхнього розвитку. Активна позиція української сторони щодо всебічного співробітництва з Португалією сприяє становленню інтересу португальської сторони до розширення відносин, усвідомлення нею вигідності розвитку політичних, економічних, гуманітарних контактів з нашою країною.

Список використаних джерел:

1. *От Порту до Алгарве* : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.plam.ru/hist/portugalija_dorogi_istorii/p3.php.

2. Киндлер Г., Хильгеман В. *Всемирная история*: пер. с нем. / Г. Киндлер, В. Хильгеман. – М.: Рыбари, 2003. – 638 с.

3. *A Constituição de 1933. Da Fiscalização da Constitucionalidade*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.verbojuridico.com/doutrina/2009/tiagoazevedo_constituicao1993.pdf.

4. Pinto A.C. *O fim do império português: a cena internacional, a guerra colonial, e a descolonização, 1961-1975* / António Costa Pinto. – Lisboa: Livros Horizonte, 2001 – 112 p.

5. Antas J.C. *Portugal nas Missões de Paz* / José Carlos Antas: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zasilva-missoesdepaz.blogspot.com/2008/06/portugal-nas-misses-de-paz.html>

6. *Політичні відносини між Україною та Португалією*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portugal.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pt/diplomacy>.

7. *Договірні-правова база між Україною та Португалією*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portugal.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pt/legal-acts>.

Ігор ХРАБАН,
доктор політичних наук,
професор, начальник
кафедри Военно-дипломатичної академії

АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про етапи формування та сучасні напрями зовнішньої політики Португальської Республіки. Базуючись на історичних і геополітичних умовах свого розвитку, нинішня португальська зовнішня політика має три основні вектори спрямування: європейський, атлантичний і постколоніальні відносин. Це дало змогу Португалії зайняти гідне місце в Європейському Союзі, НАТО.

Ключові слова: зовнішня політика, Португальська Республіка, європейський вектор, атлантичний вектор, постколоніальні відносини, українсько-португальські відносини.

АННОТАЦИЯ

В статье говорится об этапах формирования и современных направлениях внешней политики Португальской Республики. Основываясь на исторических и геополитических условиях своего развития, нынешняя португальская внешняя политика имеет три основных вектора направленности: европейский, атлантический и постколониальных отношений. Это дало возможность Португалии занять достойное место в Европейском Союзе, НАТО.

Ключевые слова: внешняя политика, Португальская Республика, европейский вектор, атлантический вектор, постколониальные отношения, украинско-португальские отношения.

Бренд країни та економічна дипломатія: іспанський досвід для України

УДК 327:94

Ідентичність повинна бути конкурентною

В умовах гібридної війни та геополітичної турбулентності українська дипломатія докладає максимум зусиль, аби перетворити, за висловом американського драматурга Юджина О'Ніла, «барабанний бій політиків на звуки арфи».

«Футурошок», про який писав Елвін Тоффлер у 1970-ті роки минулого століття – це наша повсякденність. Темпи змін нечувано зросли, з ними – виклики та загрози. Водночас ми оточені неймовірними можливостями, які можуть вивести Україну на якісно новий рівень розвитку. Для цього потрібно стати одночасно гнучкими для змін і твердими в намірі.

Адам Сміт свого часу говорив: «Щоб створити багатство країни, дуже багато чого потрібно перетворити на руїни». Ми достатньо зруйнували, настав час спрямувати енергію на регенерацію, перш за все економічну, бо ідентичність повинна бути конкурентною. Війна війною, а економіка – *super omnia*.

Реалізувати це завдання можна шляхом мобілізації адміністративних ресурсів, запозичення та адаптації прогресивних моделей менеджменту і використання потенціалу громадянського суспільства.

Просування іміджу країни — це сума зусиль усіх громадян

Досить повчальним видається в цьому сенсі досвід

іспанського проекту Marca España, що був народжений на початку 2000-х. У 2012 р. в умовах кризи та скорочення бюджетного фінансування Королівським указом йому було надано статус державної програми. «Залучити більше інвестицій; сприяти інтернаціоналізації компаній та продажу товарів і послуг; поліпшити доступ до міжнародних ринків фінансування на більш вигідних умовах; відігравати більш активну роль і поширити вплив у різних міжнародних форумах і центрах прийняття рішень, створити нові робочі місця», — такими є амбітні цілі державної політики в рамках цієї стратегії [1, с. 1].

Marca España — це спільний проект усієї країни, що користується підтримкою місцевих адміністрацій, посольств, консульств і філій за кордоном, бізнесу, ЗМІ, громадських організацій. Проектом опікується Корона. Керуюче ядро — Міністерство

Summary
The priority direction of the modern Ukrainian diplomacy is a promotion of economic interests of national business and creation of a positive image of the country. The article analyzes innovative methods of public policy of the Kingdom of Spain in the framework of the project Marca España, which is implemented to promote country brand in the world, to improve investment climate, to find new markets
Keywords: economic diplomacy, creative diplomacy, brand Ukraine, Marca España, brand management, national interest, soft power, image of the country

закордонних справ і співробітництва Іспанії. Очолює проект Верховний комісар уряду у справах Marca España Карлос Еспіноса-де-Лос Монтерос (Carlos Espinosa de Los Monteros). Маючи ступінь у галузі права та ділового адміністрування, він володіє великим досвідом керування транснаціональними компаніями. Верховний комісар має ранг Державного секретаря, працює безоплатно. Його основна функція полягає в плануванні, координації та стимулюванні діяльності різних державних і приватних організацій, спрямованих на просування іміджу Іспанії [2].

Рада зі справ Marca España (Consejo de Marca España) складається з

«головних акторів» — президентів/керівників/власників організацій, що об'єднані в робочі групи за різними напрямками: публічна, економічна, спортивна дипломатія, культурна та наукова діяльність, ЗМІ, громадянське суспільство, автономні галузі. Основні принципи планування — відкритість та інтерактивність. У тісному контакті з органами влади, мережею дипломатичних представництв і бізнес-асоціацій розробляється щорічна Карта заходів (Mapa de Actividades), що враховує зовнішню активність представників державних органів та членів їхніх сімей і доступна на офіційному порталі Marca España.

Програма фінансується не МЗС Іспанії, а виключно зацікавленими компаніями. Компанії фінансують свою рекламу на державному (найвищому) рівні — держава, зі свого боку, рекламує підприємства, які своїми досягненнями створюють її імідж. Проект перебуває в постійній динаміці. За два роки завдяки активному укладенню рамкових і цільових угод між державою та недержавними акторами він перейшов у розряд важковаговиків, об'єднуючи сотні національних компаній і мультинаціональних корпорацій. Най-

більш вагомі — Форум провідних брендів (Foro de las Marcas Renomradas) та Асоціація мультинаціональних компаній (Multinacionales extranjeras por marca España) [3].

Промо-компанії Marca España — це мрія інформаційного гурмана. Креативність, естетика, інтелект, інноваційні рекламні технології. Маленький приклад... На початку березня на відкритті Mobile World Congress в Барселоні Карлос Еспіноса-де-Лос Монтерос презентував аудіовізуальне шоу — оду талантові іспанців. «Це вражаюча подорож через почуття і емоції показує, як змінюється Іспанія завдяки таланту, зусиллям, пристрасті і творчості кожного. Просування іміджу країни — це сума зусиль всіх громадян», — сказав Верховний комісар [4]. Протягом ближчого часу промо-відео здійснили турне по інших столицях світу.

Інтелектуальний цикл бренд-менеджменту

Проект реалізується у співпраці з фахівцями провідних науково-дослідних інститутів: Школи бізнесу та маркетингу ESIC (Business & Marketing School), Королівського Інституту Елькано (Real Instituto Elcano), Інституту зовнішньої торгівлі (ICEX) тощо, які створили «інтелектуальний цикл бренд-менеджменту» Marca España [5]. Окрім планування, моніторингу, аналізу, рекомендацій, цикл включає унікальну систему оцінки (sistema MES AS), що діє в рамках Постійної лабораторії іміджу Іспанії (El Observatorio

Permanente de la Imagen de España). Система дає змогу відслідковувати еволюцію змін сприйняття Іспанії за кордоном, здійснювати вимір ефективності та вносити корективи в поточні та перспективні плани [6]. До речі, у 2015 р. понад 150 тис. іспанських компаній будуть експортувати товари та послуги на суму близько 350 млрд. євро. Саме в результаті продуктивної взаємодії суспільства, бізнесу і держави стала можливою така синергія.

Зрозуміло, національний брендинг — це довгострокова стратегія і швидких, фантастичних результатів очікувати не варто. У рейтинзі країн-брендів Country Brand Index 2014-15 агентства FutureBrand, Іспанія не входить у топ-20, а має статус «країни, цікавої з культурно-туристичної точки зору». (Україна там фігурує як «просто країна»). А в Good Country Index — 2014 Саймона Анхольта (Simon Anholt) Іспанія посідає 19 місце (Україна — 99).

У будь-якому разі тенденції глобального ринку говорять про те, що фахівці в галузі територіального брендингу (і бренд-аташе) будуть відігравати значну роль у структурі Міністерств закордонних справ і потрібно включати цей інструмент в арсенал публічної дипломатії України.

Свобода бути собою

Якщо мета проекту Marca España — ребрендинг і відновлення довіри, то Україна потребує формування бренду. У глобальному світі хороший імідж країни є активом, що сприяє зміцненню полі-

тичного, економічного, культурного, соціального та науково-технічного стану. Бренд повинен стати частиною свідомості кожного українця, оскільки він, перш за все, буде його носієм і популяризатором. До розроблення концепції бренду України логічно було б долучити українські науково-дослідні інститути, рекламні та PR-агенції, оголосивши конкурс креативних проєктів. На наше переконання, народні кулібіни теж не залишилися б осторонь.

Мета будь-якого конфлікту — гармонія. Рано чи пізно, встановиться баланс сил та інтересів. І в цій новій геополітичній конфігурації самодостатня, єдина і сильна Україна буде продуктивно взаємодіяти з усіма партнерами, займаючи гідне місце у глобальній і взаємозалежній системі світового порядку. Однак розгортати простір майбутнього потрібно вже сьогодні. Кожному.

Список використаних джерел:

1. Real Decreto 998/2012, de 28 de junio, por el que se crea el Alto Comisionado del Gobierno para la Marca España - Королівський декрет, за яким створюється посада

Верховного Комісара Marca España // Boletín Oficial del Estado. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.boe.es/boe/dias/2012/06/29/pdfs/BOE-A-2012-8672.pdf>

2. Офіційний сайт МЗС Королівства Іспанія. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.exteriores.gob.es/Portal/es/PoliticaExteriorCooperacion/MarcaEsp/Paginas/Inicio.aspx>

3. Асоціація мультинаціональних компаній. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://multinacionalesmarcaespana.org/>

4. Офіційний сайт Marca España. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://marcaespana.es/actualidad/sociedad/marca-espa%C3%B1a-lanza-un-mensaje-integrador-para-promocionar-la-imagen-en-el-exterior>

5. Офіційний сайт Marca España. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://marcaespana.es>

6. Офіційний сайт Business & Marketing School. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.esic.edu/noticias/mesias-sistema-inteligencias-aplicadas-marca-espana-primeros-indicadores/>

Олена ДІЛЬ,
магістрант

Дипломатичної академії
України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Пріоритетним напрямом сучасної дипломатії України є просування економічних інтересів національного бізнесу та створення позитивного іміджу країни. У статті проаналізовано інноваційні методи державної політики Королівства Іспанія в рамках проєкту «Marca España», створеного з метою популяризації бренду країни у світі, поліпшення інвестиційного клімату, пошуку нових ринків.

Ключові слова: економічна дипломатія, креативна дипломатія, бренд Україна, Марка Іспанія, національні інтереси, м'яка сила, імідж країни.

АННОТАЦИЯ

Приоритетным направлением современной дипломатии Украины является продвижение экономических интересов национального бизнеса и создание позитивного имиджа страны. В статье проанализированы инновационные методы государственной политики Королевства Испания в рамках проекта «Marca España», созданного с целью популяризации бренда страны в мире, улучшения инвестиционного климата, поиска новых рынков.

Ключевые слова: экономическая дипломатия, креативная дипломатия, бренд Украина, Марка Испания, бренд-менеджмент, национальные интересы, мягкая сила, имидж страны.

Концепція «м'якої сили» в американсько-китайських відносинах

УДК 94 : 327 (73+510)

У теорію міжнародних відносин поняття «м'яка сила» ввів американський політолог, професор Гарвардського університету Дж. Най: «М'яка сила – це можливість отримати те, що ви бажаєте, за рахунок привабливості, а не примусу або платежів» [1, с. 10].

«М'яка сила» дає державі можливість впливати на об'єкти, не віддаючи їм команди, тобто, об'єкт добровільно виконує заплановані суб'єктом цілі. «Якщо об'єкт впливу вірить у важливість твоїх цілей, то можна переконати його зробити щось без застосування сили чи якогось додаткового стимулу».

За своєю суттю «м'яка сила» Дж. Ная перегукується з ідеєю Лао-Цзи (VII ст. до н.е.), який вважав, що у світі немає нічого, що було б слабшим і ніжнішим за воду, однак при цьому вода може зруйнувати найміцніший предмет. Ідею «м'якої сили» можна знайти також у Конфуція, Сунь-Цзи, хоча у них вона ще не набула форми цілісної концепції. На сучасному етапі термін «м'яка сила» з'явився у публіцистиці та наукових працях КНР наприкінці останнього десятиріччя XX століття. Китайські аналітики розширюють рамки концептуального визначення Дж. Ная, виділяючи, наприклад, три джерела «м'якої сили»: інституційна влада (здатність держави пропонувати і розбудовувати нові міжнародні інститути); ідентифікуюча влада (вплив держави на інші

країни шляхом визнання її провідної ролі); асимілююча влада, тобто привабливості до себе культурними цінностями, ідеологією, соціальною системою [2].

У жовтні 2011 р. в Пекіні відбувся VI пленум ЦК КПК 17-го скликання. Однією з головних тем цього заходу було питання реформ у сфері культури. Пленум розглянув культурну «м'яку силу» як один із найефективніших інструментів просування національних інтересів КНР у світі, було ухвалено постанову з метою просування «м'якої сили» Китаю та забезпечення його «культурної безпеки».

Ознайомлення американців із культурою КНР було визначено офіційним Пекіном як пріоритетний напрям публічної дипломатії. Це передбачало, зокрема, широку участь у великих міжнародних заходах, здійснення взаємодії з науковцями та масмедіа, проведення культурних обмінів.

Перший Фестиваль китайських фільмів у США було організовано у 2010 р. (м. Нью-Йорк) каналом «China Central Television» та Радою з мистецтва американців китайського походження «Chinese American Arts Council».

Робота з популяризації китайської літератури мала успіх після того, як у 2012 р. Мо Ян отримав Нобелівську премію з літератури. Китайські актори і режисери Джекі Чан, Джет Лі, Чжан Імоу, які протягом багатьох років працю-

Summary

The article examines the role of "soft power" in the U.S.-China relations, which is aimed at developing cooperation and harmonization between the USA and the PRC, particularly in the joint solution of the global problems, such as global economic crisis, global warming, international terrorism etc.

Keywords: "soft power", "hard power", US-China relations, public diplomacy, Confucius Institute.

ють в американському «Голлівуді», мають чимало шанувальників не тільки в Сполучених Штатах, а й усьому світі. Стрімко зростаюча китайська культурна індустрія сприяє просуванню КНР у глобальному інформаційному просторі.

Сполучені Штати також зацікавлені в реалізації концепції «м'якої сили» в американсько-китайських відносинах. Зокрема, Президент США Барак Обама у 2010 р. анонсував спільну програму «100 000 Strong», спрямовану на збільшення кількості американських студентів у КНР.

Програма щодо збільшення кількості студентів, які вивчають китайську мову в США, була започаткована у 2006 році. Таким чином, 2500 американських університетів організували курси за програмами попереднього зарахування до вищих навчальних закладів тих студентів, які обирали спеціальність «китайська мова».

Сполучені Штати подали заяву на створення штаб-квартир Інституту Конфуція, і головний офіс цього інституту в КНР надав усебічну допомогу у відкритті в США філій, включно з відправкою волонтерів для організації навчального процесу. Перший Інститут Конфуція було відкрито у 2004 р. на базі Університету Нанкай

(Китай) і Університету штату Меріленд. Нині у Сполучених Штатах є найбільша у світі кількість Інститутів Конфуція, покликаних сприяти розвиткові американсько-китайських відносин і взаєморозумінню культур.

У березні 2007 р. Прем'єр-міністр КНР Вень Цзябао у своєму виступі зробив пряме посилання на стародавні політичні системи, зазначивши, що «традиційна китайська культура, від Конфуція до Сунь Ятсена, має безліч цінних елементів, що стосуються характеру народу і демократії (любов, людяність, колективізм, гармонія різних точок зору, а також суспільне розуміння світу («Піднебесна є суспільним надбанням»)). Таким чином, керівництво КНР заявило про побудову «гармонійного суспільства», у назву якого входить ключове поняття конфуціанства – hé (和, гармонія). Запорукою побудови такого суспільства визначається довіра народу» [3, с. 163].

Джозеф Най роз'яснює різницю між «твердою» і «м'якою» силами через концепцію рівноваги «їнь» і «янь». Наприклад, у ході війни в Іраку американська сторона отримала перемогу за допомогою «твердої сили», але втратила колишній вплив у сенсі «м'якої

сили». Учений вважає, що Китай упродовж останніх років нарощує «тверду силу», проте варто усвідомлювати необхідність розумного застосування «твердої» і «м'якої» сил, що в поєднанні створює «розумну силу», тобто, – досягається рівновага між «їнь» та «янь».

«Тверда» та «м'яка» сили пов'язані, оскільки обидві є аспектами можливості досягати цілі, впливаючи на поведінку інших. Дж. Най порівнює «м'яку силу» з так званою кооптуючою владою, а «тверду» – з командною. Командна – це можливість змінити те, що робить інший шляхом примусу чи стимулу, а кооптуюча – можливість сформулювати те, що хочуть інші; вона може ґрунтуватися на привабливості культури, цінностей чи можливості маніпулювати порядком денним політичних рішень [1, с. 7]. Типи поведінки між командуванням і кооптуванням простягаються вздовж спектра від примусу до економічного стимулу [1, с. 8].

Янь Сюетун, керівник Інституту міжнародних проблем університету Сінхуа, визначає «м'яку силу»

як «здатність держави до політичної мобілізації всередині і ззовні» – уміння використовувати матеріальні ресурси, які самі по собі не є матеріальними ресурсами. В якості засобів «м'якої сили» КНР використовує економічну та гуманітарну допомогу, публічну дипломатію, привабливість духовної та матеріальної культури стародавнього та сучасного Китаю. Ефективним інструментом «м'якої сили» є постійно зростаючі китайські інвестиції, що особливо привабливі для країн, які розвиваються. КНР, на відміну від Заходу, не ставить перед ними вимоги стосовно дотримання прав людини.

Експерт по Азії Джошуа Курланцік у книзі «Наступальний шарм: як м'яка сила Китаю змінює світ» закликає офіційний Вашингтон зайнятися вивченням «м'якої сили» більш ретельно, щоб не відстати від «Китайського Дракона».

Піднесення КНР є об'єктивним фактором, усі теми світового значення – глобальна криза, кліматичні зміни, екологія, регіональна політична та економічна зміни тощо розгля-

даються і вирішуються при налагодженні співпраці між США та Китаєм [3]. Протягом останніх років КНР стала організатором найбільших міжнародних і локальних заходів: спортивних (Азійські й Олімпійські ігри), культурних (Світова виставка в Шанхаї, культурні тижні в Берліні тощо), політичних (саміт АСЕАН, Міжнародна конференція ООН з питань прав жінок, Боаський саміт для Азії) тощо.

Отже, сьогодні США та КНР займають провідні позиції в ключових міжнародних організаціях (ООН, МВФ, Світовий банк), проектах, форумах тощо. Джозеф Най вважає, що попри те, що в Китаї та Америці «м'яку силу»

бачать по-різному, у них є пункти співпадання позицій. Деякі аналітики стверджують, що зіткнення між КНР і США неминуче, однак Дж. Най вважає, що ця думка помилкова: у відносинах двох країн є місце і суперництва, і співробітництва. Так, без американсько-китайської співпраці не обійтися перед обличчям світової фінансової кризи, глобальної зміни клімату, у справі профілактики та лікування інфекційних захворювань, а також у боротьбі з міжнародним тероризмом. А основою для розвитку співробітництва є саме «м'яка сила», і якщо кожна зі сторін зміцнить свою «м'яку силу», то конфлікт не відбудеться.

Список використаних джерел:

1. Nye J. S. *Soft power: The mean to success in world politics* / Joseph S. Nye. – New York: Public Affairs, 2004. – 191 p.
2. *Soft Power. China's Emerging Strategy in International Politics* / ed. by Mingjiang Li. – Lanham: Lexington Books, 2011. – 284 p.
3. Кіктенко В.О. Конфуціанство та/або комунізм: перспективи політичного розвитку Китаю / В.О. Кіктенко // *Східний світ*. – 2013. – № 2 – 3. – С. 160-171.

Микола МОВЧАН,
кандидат політичних наук

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено роль «м'якої сили» («soft power») в американсько-китайських відносинах, що спрямована на співпрацю та зближення США і КНР, зокрема, на спільне вирішення глобальних проблем, таких як боротьба з глобальною економічною кризою, потеплінням, міжнародним тероризмом тощо.

Ключові слова: «м'яка сила», «тверда сила», американсько-китайські відносини, публічна дипломатія, Інститут Конфуція.

АННОТАЦИЯ

В статье исследована роль «мягкой силы» («soft power») в американско-китайских отношениях, которая направлена на развитие сотрудничества и сближение США и КНР, в частности, совместное решение глобальных проблем, таких как борьба с глобальным экономическим кризисом, потеплением, международным терроризмом и т.п.

Ключевые слова: «мягкая сила», «твердая сила», американо-китайские отношения, публичная дипломатия, Институт Конфуция.

Єгипет – ворота на Близький Схід

(Історичні традиції інституційного розвитку дипломатії та дипломатичної практики Арабської Республіки Єгипет (др. пол. XX – поч. XXI ст.): зовнішньополітичний вимір)

УДК 94:327

Дипломатія Арабської Республіки Єгипет (АРЄ) має усталені історичні традиції системно-політичного та інституційного розвитку, що формувалися протягом багатьох століть. В історії політико-правової думки та інституційного розвитку органів зовнішніх зносин АРЄ дипломатія завжди розглядалася як частина політичної культури суспільства, як один із найголовніших засобів захисту національних інтересів держави і процесів єгипетського державотворення.

Арабська Республіка Єгипет – найбільша за населенням і територією та одна з найбільш розвинених країн арабського світу, відіграє винятково важливу роль на Близькому Сході. Для пошуку шляхів до стабільності в одному з найбільш вибухонебезпечних регіонів світу великий науковий інтерес становить дослідження розвитку історичних традицій дипломатії та сучасного зовнішньополітичного курсу Єгипту, що перебуває в центрі арабського світу. Як показують події, що відбувалися в близькосхідному регіоні в другій половині XX ст., від того, які політичні позиції займає Єгипет і яку зовнішню політику він проводить, багато в чому визначається загальне співвідношення сил на Близькому Сході, залежить розвиток міжнародно-політичної ситуації в багатьох сусідніх, а також деяких інших ісламських державах. Це особливо важливо зараз, коли весь

арабський світ, переживаючи епоху політичної, інституційної, економічної, соціальної та культурної модернізації, багато в чому вже півстоліття наслідує приклад єгипетської революції 1952 р. і рухається з певними варіаціями в руслі радикальних перетворень, здійснених або здійснюваних у Єгипті. Разом із тим, у Каїрі не можуть не рахуватися з сьогоденними інтересами арабського світу, з ситуацією, що складається в Ємені, Західній Азії, Північній Африці та суміжних державах. З урахуванням цього АРЄ отримала статус провідної регіональної держави та, до певної міри, впливає й на деякі аспекти світової політики.

Історичний досвід Єгипту в другій половині XX ст. має велике значення, оскільки ця держава першою в арабському світі стала на шлях соціалістичної орієнтації та першою ж зійшла з нього; першою провела «Травневу виправну революцію» (1971 р.) і була першою країною арабського світу, що стала на шлях демократизації. Не менше значення має й досвід реалізації зовнішньополітичної стратегії Єгипту. Досить відзначити, що АРЄ зуміла об'єднати зусилля арабських країн у військовому протистоянні з Ізраїлем, і водночас першою із них встановила дипломатичні відносини з останнім, що мало далекосяжні наслідки для багатьох арабських народів.

Регіональна роль АРЄ не піддається сумніву світо-

Summary
The main courses of the foreign policy of Egypt and the stages of the establishment of its diplomacy in a globalized world are the subjects of the article. It is focused on the institutional development, progress, problematics issues and prospects of the modern diplomatic and consular services of the diplomatic practice of Egypt in the article.
Keywords: foreign policy, diplomacy, institutionalization, diplomatic service, consular service, model of diplomacy, Egypt.

вим співтовариством, оскільки, за висловом помічника Мубарака Ель-Фекі: «Єгипет завжди був воротами на Близький Схід» [1].

Історія Єгипту другої половини XX ст. тісно пов'язана з особистими якостями й особливостями характеру його лідерів. Загальновідомо, наскільки радикально змінювалися зовнішньополітичні орієнтири в періоди правління Г.А. Насера і А. Садата. Після приходу до влади в 1981 р. президента Хосні Мубарака в зовнішній політиці Єгипту відбулися досить відчутні зрушення і коригування, що зумовили перегляд у деякій мірі позицій Каїра щодо арабо-ізраїльського конфлікту, відносин із США та Ізраїлем. Результати цих змін цілком помітні та безпосередньо впливають на політико-дипломатичну ситуацію в близькосхідному регіоні, сприяють зміцненню миру і стабільності, ослабленню напруженості в регіоні, вирішенню кризових і передкризових ситуацій, як регіональних, так і у відносинах арабських країн із західними державами, та в політико-дипломатичному діалозі між собою. Авторитарний стиль управління не завадив Хосні Мубараку поліпшити відносини Єгипту з міжнародною спільнотою,

який до приходу його до влади перебував фактично в ізоляції.

Традиційно зовнішня політика і модель дипломатії Єгипту формується під впливом цілої низки факторів, серед яких найважливішу роль відіграють взаємини Каїра з Вашингтоном, Тель-Авівом і арабським світом. Залежно від того, як розвивалися відносини в цих напрямках, не тільки складалася внутрішньополітична ситуація в самому Єгипті, а й відбувався значний флуктуаційний вплив Єгипту на ситуацію на всьому Близькому Сході.

На рубежі XX-XXI ст. Арабський Схід залишався ключовим осередком військово-політичних та економічних тенденцій, епіцентром найважливіших історичних подій і процесів, що визначають розклад сил і характер міжнародних відносин не тільки в ньому самому, а й у загальносвітовому масштабі. Це, з одного боку, обумовлювало значущість регіону, а з іншого, – його вибухонебезпечність, нерідко здійснювало негативний вплив, як на системі міжарабських відносин, так і в цілому на загальний стан справ у світі. Внутрішньополітична нестійкість у країнах регіону, численні міждержавні,

міжетнічні та міжконфесійні конфлікти були факторами, що перешкоджали розвиткові арабських країн у цей період.

Тогочасне керівництво добре розуміло, що питання регіонального лідерства Єгипту і просування його національних інтересів повинні здійснювати професійні єгипетські дипломати. Саме тому досить важливим інституційним кроком у країні стало створення спеціального навчального закладу для підготовки дипломатичних кадрів. В установчих документах було зазначено: «...З метою цілеспрямованої підготовки висококваліфікованих дипломатичних кадрів і професійної підготовки міністерських кадрів з 1966 р. в системі міністерства діє Дипломатичний інститут (ДІ)» [2].

З моменту свого створення інститут допоміг вирішити нагальну потребу в кадрах у дипломатичній сфері в країнах арабського світу та Африки. Він також організовує численні навчальні освітньо-професійні програми для дипломатів з країн Азії, Європи, Північної та Латинської Америки. Співпрацює в різних галузях з аналогічними установами в країнах, із якими Єгипет пов'язують особливі відносини.

Інститут був створений на підставі указу президента в червні 1966 р., підкресливши, що його місією є забезпечення сучасної практичної підготовки для членів дипломатичного та консульського корпусу і підвищення їхньої продуктивності на найвищому рівні.

Уперше призначений працівник дипломатичної

служби – дипломатичний аташе, отримує найбільшу підготовку в інституті одразу ж після зарахування на роботу до Міністерства закордонних справ, щоб у подальшому розвивати свої здібності й удосконалювати професійні навички під час дипломатичної практики.

Програма навчання включає загальні знання з історико-культурної тематики: дипломати повинні знати історію та культуру своєї країни, країн перебування, мати всебічну підготовку, щоб ефективно й успішно здійснювати свою дипломатичну місію, яка стає все більш складною з точки зору представництва, комунікації та інформації. Інститут формує у дипломатів інтелект і характер, їхню обізнаність у питаннях політики, історії, культури, права та у сфері загальних знань.

Теоретичний аспект підготовки доповнюється практичним компонентом, який включає навички інформаційно-комунікаційної підготовки.

Моделювання сесій також проводиться в інтересах осіб, що навчаються. Крім того, вони отримують можливість мати прямі контакти і взаємодію з їхніми закордонними колегами, у першу чергу – дипломатами, які запрошуються до Єгипту на тренінгові програми, а також

беруть участь у міжнародних конференціях і семінарах.

Навчальна програма з питань зовнішньої політики Єгипту включає в себе поглиблене вивчення відносин із сусідніми країнами, процесу безпеки та мирного врегулювання на Близькому Сході, стабільності та розвитку в Африці, Руху неприєднання, європейсько-середземноморського співробітництва, відносин із великими державами, такими як США, Європейський Союз, Росія, Китай і Японія, а також питання, що становлять інтерес для країн, які розвиваються в Африці, Азії та Латинській Америці.

В інституті вивчають також курс єгипетської економіки, її характер, основні риси і проблеми, з якими вона стикається. Крім того, навчання спрямоване на підвищення розуміння питань, що стосуються міжнародної торгівлі, інвестицій і фінансів, навколишнього середовища, глобального економічного порядку; міжнародних економічних, торговельних і фінансових установ та організацій, а також основних економічних понять і принципів, що мають відношення до комерційної дипломатії та економічної дипломатії тощо.

Інститут є філією Мініс-

терства закордонних справ, однак має автономний професійний і академічний характер, що повинен задовольняти дипломатичні потреби та сприяти продуктивності єгипетських дипломатів. Інститут має широку і добре організовану мережу відносин співробітництва з аналогічними органами й установами в усьому світі, у тому числі завдяки участі в різних міжнародних діалогах, таких, як діалог Африки з Латинською Америкою, завдяки укладенню угод про співробітництво із закордонними організаціями та установами, такими як американський Фонд Форда, Національна школа адміністрації (ENA) у Парижі, Інститут Організації Об'єднаних Націй тощо.

Протягом останніх 25-ти років Інститут організовує курси двічі на рік для африканських дипломатів, кожен із них тривалістю 2-3 тижні, а також для англомовних, франко- і португаломовних дипломатів. Навчання в цьому інституті проходять також на короткотермінових курсах працівники дипломатичної служби України та слухачі Дипломатичної академії України при МЗС України [3].

При Дипломатичному інституті діє Інститут дипломатичних досліджень, який також розміщений у Каїрі та опікується підготовкою кадрів з питань врегулювання конфліктів і підтримання миру в Африці.

Необхідність ретельної підготовки єгипетських дипломатів продиктована вимогами часу. По-перше, усі вони повинні мати свідоцтво про закінчення вищих навчальних закла-

дів. Багато з них закінчували англійські, американські та французькі університети. По-друге, вони добре володіють іноземними мовами, перш за все англійською і французькою. По-третє, сама дипломатична служба АРЕ добре організована, а дипломати – професійні та висококваліфіковані.

У цілому, єгипетській дипломатії характерні такі типові риси, як відчуття національної гордості, жорсткий стиль ведення переговорів, суворе дотримання національної незалежності (будь-яке втручання в їхні внутрішні справи рішуче відвертається). В арабських країнах, у тому числі в Єгипті, існують свої норми етикету, дипломатичного протоколу, просто звичаї, як правило, пов'язані зі стилем повсякденного життя, релігії, ідеології [4; 5].

На сьогодні Міністерство закордонних справ Арабської Республіки Єгипет є органом виконавчої влади, безпосередньо підзвітним главі держави. Очолює міністерство міністр, який має першого заступника і 13 заступників, що займаються окремими напрямками: багатосторонніми відносинами, економічними зв'язками і міжнародною співпрацею, міжарабськими справами на Близькому Сході, африканськими, азійськими, європейськими й американськими справами, міжнародно-правовими відносинами і договорами, консульськими справами, справами іммігрантів, єгипетських експатріантів і біженців, культурною співпрацею, адміністративно-фінансовими питаннями, питаннями протоколу, дипломатичних кадрів.

Главі міністерства підпорядковується також держміністр у закордонних справах (займається зовнішньоекономічними зв'язками). При міністрові діє Консультативна рада (своєрідна колегія міністерства), у яку, крім чинних керівників міністерства і «відставних», входять представники «мозкових центрів».

Повсякденну роботу міністра забезпечує його канцелярія (секретаріат), голова якої з 2002 р. має посаду заступника міністра. Центральний апарат міністерства Єгипту нараховує 28 департаментів і управлінь (територіальних і функціональних). МЗС країни має розгалужений закордонний апарат, що нараховує 123 посольства, 29 генеральних консульств і 4 постійні представництва (у ООН, а також при відділенні ООН у Женеві, міжнародних організаціях у Відні і ЮНЕСКО в Парижі).

Єгипетський МЗС не має спеціальних вищих закладів зовнішньополітичного і зовнішньоекономічного профілю. Комплектування відомства кадрами здійснюється шляхом конкурсного відбору випускників вузів.

Кандидати складають письмові іспити з чотирьох предметів – іноземної мови (англійська або французька як перша і на вибір одна з найбільш поширених мов), сучасних політичних відносин, політекономії та міжнародних економічних відносин, історії дипломатії та сучасної історії арабського світу та Африки. Єгипетські дипломати повинні відповідати спеціальним вимогам згідно з чинним законодавством АРЕ.

Балансуючи між обстоюванням загальноарабських інтересів і власних планів зміцнення провідних позицій у регіоні, МЗС Єгипту активно взаємодіє з усіма регіональними та світовими «центрами сили». Основну увагу і ресурси Єгипет зосереджує на вирішенні завдань, спрямованих на підтримку миру і стабільності в регіоні, забезпечення власних національних інтересів і безпеки. Єгипет прагне відігравати роль регіонального коспонсора в процесі близькосхідного врегулювання, заявляючи, що на ньому лежить історична відповідальність перед палестинською проблемою. Каїр виступає як посередник у переговорах

між палестинцями та ізраїльтянами, що, з одного боку, дає змогу АРЕ підтримувати статус активного дипломатичного центру в арабському світі, а з іншого – накладає велику відповідальність за стан справ у зоні палестинсько-ізраїльського конфлікту.

Чинником, що перешкоджає більш інтенсивному здійсненню міжнародної та дипломатичної діяльності Єгипту, є комплекс соціально-економічних проблем, для вирішення яких держава виділяє колосальні кошти, що зрештою істотно підриває фінансову ресурсозабезпеченість зовнішньої політики. Таким чином, перед керівництвом Єгипту стоїть непросте завдання проведення збалансованого зовнішньополітичного курсу, який відповідав би реальним можливостям країни і разом з тим не звужував традиційно широке коло її інтересів.

Відсторонення президента Мухаммеда Мурсі в липні 2013 р. поставило перед новою керівною групою Єгипту низку проблем внутрішнього і міжнародного характеру. Одна з них стосується легітимності нового політичного режиму в очах більшості населення країни та міжнародного співтовариства.

У 2013-2015 рр. розвиток політичного та політико-дипломатичного процесів у АРЕ підтвердив досить поширену думку про те, що Єгипет і єгиптяни – країна і народ цілком непередбачувані. Ще на початку 2013 р. у «братів» була вся повнота влади, сьогодні ж вони опинилися під заборонаю, перейшли на нелегальне становище, а військові, користуючись колосальною під-

тримкою населення, повернулися до влади. Цілком імовірно, що нова єгипетська влада буде спроможна зміцнити свої позиції як у державі, так і на міжнародній арені. Фельдмаршал Абдель Фаттах Ас-Сісі з червня 2014 р. став новим Президентом Єгипту, а країна поступово повертається до політичної та економічної стабільності. Але, знаючи Єгипет, нічого не можна стверджувати напевно...

Зазначимо, що сучасна зовнішня політика цієї країни характеризується активністю і багатовекторністю, відображаючи тим самим амбіції керівництва країни у справі зміцнення провідних позицій АРЕ в арабо-мусульманському світі й підтримки її високого авторитету на міжнародній арені [6].

Таким чином, пріоритетними завданнями єгипетської зовнішньої політики і дипломатії початку ХХІ ст. залишається розвиток зв'язків з африканськими країнами, перш за все, розташованими в басейні річки Ніл, середземноморськими державами та Європою, а також «збереження дружніх відносин із США». Єгипет в умовах нових викликів і загроз глобалізованого світу, судячи з усього, про-

довжуватиме проведення багатовекторної політики, при цьому акцент буде зроблено на активізацію європейського і російського напрямів.

Для сучасного Єгипту відносини зі США є основою їх зовнішньополітичного курсу та дипломатичного діалогу і кардинальних змін не передбачають. Водночас варто підкреслити, що Єгипет, ураховуючи послаблення позицій гегемонії Америки на Близькому Сході, буде урівноважено балансувати між Росією і США, залежно від політико-дипломатичної ситуації в кожному конкретному випадку.

Велику ставку в Каїрі щодо справи зміцнення і розвитку відносин на Арабському Сході роблять на участь АРЕ в міжнародних організаціях, найважливішою з яких для Єгипту є Ліга Арабських Держав (ЛАД). Офіційний Каїр вважає ЛАД головною міжарабською організацією і пов'язує з нею зміцнення міждержавних відносин у регіоні та здійснення інтеграційних проєктів. Свою роль центру регіональної дипломатії Єгипет прагне підкріплювати посередницькими місіями для врегулювання міжарабських спірних питань і конфліктів.

Одним із важливих напрямів міжнародного співробітництва АРЕ є співпраця з НАТО. Глобальні загрози, такі як міжнародний тероризм, поширення зброї масового знищення, світова економічна криза, змушують держав-членів Альянсу та держав Близького Сходу об'єднувати свої зусилля для адекватного реагування на виклики сьогодення.

Отже, зовнішня політика і модель дипломатії Єгипту ХХІ ст. діє за принципами поміркованого нейтралітету. Сучасна єгипетська зовнішня політика і дипломатія вирішують широке коло завдань, основним із яких залишається утвердження країни як головної регіональної держави на Близькому Сході, головного актора міжнародних відносин у цьому міжнародно-політичному регіоні, який відіграє важливу роль у міждержавних відносинах і політико-дипломатичній системі арабо-мусульманського світу.

Перед нинішнім керівництвом АРЕ стоїть непросте завдання проведення збалансованого зовнішньополітичного курсу, що відповідав би реальним можливостям країни і разом з тим не обмежував її традиційно

широке коло політико-дипломатичних і соціокультурних інтересів у ХХІ столітті.

Список використаних джерел:

1. Ахмед Ибрахим Махмуд. *Министерство иностранных дел Египта. – Каир: Центр политических и стратегических исследований «Аль-Ахрам», 2003. – 109 с. (на арабском языке).*
2. *Arab Republic of Egypt. Ministry of Foreign Affairs. – 6nd edition. – Cairo, 2014. – 196 p.*
3. *Дипломатичний інститут МЗС АРЕ: 1966-2016 (арабською мовою) / Из власного архіву автора. – К., 2015. – 26 с.*
4. Богучарский Е.М. *Дипломатическая служба арабских государств // Азия и Африка сегодня. – 2008. – № 12. – С. 55-60.*
5. Khashan H. *The Arabs at the crossroads: Political Identity and Nationalism / Hilal Khashan. – Florida: University Press of Florida, 2000. – 168 p.*
6. *Egypt to build new administrative and business capital east of Cairo // BBC News. – 13 March 2015.*

Вячеслав ЦИВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні напрями зовнішньої політики АРЕ та етапи формування її дипломатії в умовах глобалізації. Особливу увагу приділено інституціональному розвитку, здобуткам, проблемам і перспективам сучасної дипломатичної служби та дипломатичної практики АРЕ.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, дипломатична служба, модель дипломатії, АРЕ.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные направления внешней политики АРЕ и этапы формирования ее дипломатической службы в условиях глобализации. Особое внимание уделяется институциональному развитию, достижениям, проблемам и перспективам современной дипломатической и консульской службы АРЕ.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, институционализация, дипломатическая служба, консульская служба, модель дипломатии, АРЕ.

Політичні перехрестя Німеччини: від Веймарської республіки до «Третього рейху»

Непересічною науковою подією історико-міжнародного характеру став нещодавній вихід у світ двох публікацій кандидата історичних наук, професора кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Запорізького національного університету Олександра Давлетова¹. Навчальний посібник присвячено особливостям формування та еволюції політичної системи Веймарської Німеччини, а монографія – генезі нацистської Німеччини крізь призму дослідження біографій найближчого оточення Адольфа Гітлера.

Посібник містить численні вставки з офіційних документів, мемуарів, епістолярних матеріалів, офіційних повідомлень, партійних документів тощо, а це, безумовно, свідчить про його високий науковий і методичний рівень.

Перший змістовий модуль, що складається з чотирьох тем, розкриває фундаментальні передумови формування партійно-політичного механізму Веймарської республіки. Автор детально охарактеризував партійно-політичний механізм Німецької імперії 1871-1918 рр., а також його функціонування і радикальне переформатування під впливом Великої війни

1 Давлетов О.Р. *Політична система Веймарської Німеччини (1919-1933 рр.): Навч. посібн.* / Олександр Рашидович Давлетов. – К., 2014. – 176 с. (ISBN 978-966-02-7333-7); Давлетов О.Р. *Паладини фюрера: з Веймарської республіки до «Третього рейху».* 12 політичних портретів: Монографія / Олександр Рашидович Давлетов. – К., 2014. – 160 с. (ISBN 978-966-02-7255-2).

1914-1918 рр., Листопадової революції 1918-1919 рр. і краху монархічних устоїв у Німеччині. У цій частині навчального посібника проаналізовано також безпосередній вплив Версальської угоди 1919 р. на формування конституційних засад Веймарської Німеччини. Відзначено, що, окрім роботи і рішень Паризької мирної конференції, безпосередній вплив на становлення політичної системи повоєнної Німеччини справили вибори до Установчих Національних зборів (19 січня 1919 р.), у ході яких перемогу здобула Соціал-демократична партія Німеччини – 37,9 % голосів виборців (165 мандатів). Саме Установчі Національні збори 31 липня 1919 р. прийняли нову німецьку конституцію, заклавши основи республіканського устрою і демократичні засади функціонування партійно-політичної системи Веймарської Німеччини.

Другий модуль виступає змістовим продовженням першого, також включає чотири теми і висвітлює особливості еволюції політичної системи Веймарської Німеччини. Автор піддав

послідовному і всебічному науковому аналізу проблему генези політичних партій буржуазного табору Веймарської доби (партія католицького Центру, Баварська народна партія, Німецька національна народна партія тощо), місце робочих партій – Соціал-демократичної партії Німеччини та Комуністичної партії Німеччини – у республіканському політичному механізмі, специфіку еволюції Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини як політичної партії «нового типу» і, зрештою, місце рейхспрезидента в партійно-парламентській системі Веймарської Німеччини. Автор резонно підсумував, що в силу низки причин насамперед внутрішньополітичного характеру вже в 1929-1930 рр. партійно-політична система Веймарської республіки перебувала в стані поступово прогресуючої кризи, що призвела до її краху та встановлення в 1933 р. тоталітарної диктатури НСДАП під керівництвом А. Гітлера.

У монографічній праці О. Давлетов зробив головний акцент на аналізові анатомії нацистського режиму на

основі дослідження біографій найближчих соратників А. Гітлера за часів Веймарської республіки (1919-1933 рр.) і Третього рейху (1933-1945 рр.). Фактично йдеться про системне вивчення партійно-політичної еліти НСДАП на території Німеччини та різного роду впливи, які поплічники А. Гітлера справили безпосередньо на фюрера та політичний, суспільний і господарський каркаси нацизму як державної ідеології та практики.

Умовно всіх дванадцятьох паладинів вождя Третього рейху (людей, безмежно відданих нацизму і особисто А. Гітлеру) можна поділити на кілька груп. До першої – господарської – увійшли міністри продовольства та сільського господарства нацистської Німеччини Ріхард Дарре і Герберт Бакке, керівник «Імперської економічної ради» Готфрід Федер. До другої – освітньо-культурної, наукової – варто віднести Міністра освіти, науки та культури Третього рейху Бернхарда Руста та керівника Головного управління освіти в Імперському управлінні НСДАП Ганса Шемма. До третьої – керівники окупованих територій – належать Генеральний Комісар Литви у Третьому рейху Адріан Теодор фон Рентельн, генерал-губернатор Польщі Ганс Франк і гауляйтер Відня Бальдур фон Ширах. Четверту доволі строкату групу становлять Міністр внутрішніх справ нацистської Німеччини Вільгельм Фрік, начальник штабу СА Ернст Юліус Рьом і «рейхсфранкенфюрер» Третього рейху Гертруда Шольтц-Клінк. Особливе

місце посідає Міністр пропаганди Третього рейху та офіційного спадкоємця фюрера на посаді рейхсканцлера Йозеф Геббельс. Представлені біографічні нариси написано в строго науковому, однак легкому для сприйняття стилі, на основі

використання автором широкого кола історичних праць і документів.

Загалом монографія і навчальний посібник О. Давлетова поглиблюють сучасну візію політичних процесів доби Веймарської республіки і Третього рейху в Німеч-

чині, доповнюють науковий внесок української історіографії в дослідження актуальної історичної та міжнародної проблематики. Книги професора О. Давлетова варті серйозної уваги всіх, хто цікавиться питаннями німецької історії 1919-

1945 рр., зокрема студентів, слухачів, науковців, викладачів, учителів.

Сергій ТРОЯН,
доктор історичних наук,
професор, професор кафедри
зовнішньої політики і
дипломатії Дипломатичної
академії України при МЗС

Зовнішньополітична парадигма України. Історія і сучасність

Побачила світ глибоко змістовна, потрібна і цікава книга завідувача кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України, професора Людмили Чекаленко – підручник для вищої школи «Зовнішня політика України»¹. У ньому розкрито проблематику зовнішньої політики України від найдавніших часів до сьогодення. Висвітлюючи історичні етапи становлення зовнішньої політики нашої держави, Л.Д. Чекаленко аналізує витоки, принципи і здобутки зовнішньополітичної площини, механізми забезпечення суверенного існування країни у світовому вимірі, захисту прав громадянина, економічного зростання тощо.

В основу книжки покладено принципово важливу концепцію континуїтету формування і розвитку зовнішньополітичної парадигми України впродовж значного історичного періоду української державності. Ідучи за автором, зазначимо, що наша держава, як і її політика, здобула досвід могутньої Київської

Русі, коли було започатковано не тільки загальні уявлення про світ і людське існування, а й основи міжнародного буття. Наступний крок, що охоплює період Козаччини, містить чимало елементів тогочасного державотворення, зовнішньополітичної діяльності, що успадкувало і примножило Військо Запорозьке. Період із 1917 р. відзначається боротьбою за незалежність Української держави, цивілізованим виходом у світ міжнародних відносин, застосуванням дипломатичних засобів і методів обстоювання українських інтересів. У період радянського існування вивчаються тогочасні форми міжнародного буття України в межах СРСР. На сучасному етапі зі здобуттям державного суверенітету розкриваються зовнішньополітичні складові утвердження України як суб'єкта міжна-

родного права з державними цілями, власною зовнішньою політикою, міжнародними зобов'язаннями.

Професор Людмила Чекаленко, яка має практичний досвід дипломатичної роботи, обґрунтовано доводить, що перед сучасною Україною саме тепер постала гостра потреба обстоювання завоювань українського народу, що супроводжується зовнішньополітичними рішеннями, напруженою роботою дипломатів, представників безпекового фронту. Зі сторінок підручника дізнаємося про концепцію походження України та українців, «Революцію гідності», про сучасну українську дипломатію, яка бореться на всіх рівнях міжнародної та регіональної безпеки за нашу Україну, наш суверенітет, нашу незалежність з трибун міжнародних світових і регіональних організацій, а також на двосторонньому рівні.

Джерелами підручника є документи про державотворення і зовнішню політику України, архівні матеріали, історичні згадки, літописи, перекази, фольклор. Серед доданих до текстів підручника контрольних запитань і списку літератури привертає особливу увагу українська історіографія. Це і творчий доробок Михайла Грушевського, Володимира Антоновича, Ярослава Дзири, Дмитра Донцова, Дми-

тра Дорошенка, Олександри Єфименко, Івана Крип'якевича, Наталії Полонської-Василенко, Ореста Субтельного, Олександра Шульгіна, Дмитра Яворницького та багатьох інших вітчизняних дослідників.

За структурою і змістом підручник «Зовнішня політика України» відповідає навчальним програмам «Зовнішня політика України», «Міжнародні відносини і світова політика», «Історія України», «Євроінтеграція і політика України», «Міжнародне право», «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародна інформація» тощо.

Приємно зазначити, що до рецензування гідної уваги професіоналів і широкої громадськості книжки Л.Д. Чекаленко долучилися провідні українські викладачі й учні: д.і.н., проф. М.В. Кірсенко, д.і.н., проф. В.М. Матвієнко, д.і.н., проф. А.І. Кудряченко. Певен, книга безперечно знайде свого читача і стане в нагоді студентам ВНЗ, викладачам, політикам, усім, за словами автора, хто прагне опанувати досвід минулого, щоб будувати Україну – спроможну стати рівною серед рівних, провідних країн Європи і світу.

Валерій КОПІЙКА,
директор Інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка, д.політ.н., професор

¹ Людмила Чекаленко. *Зовнішня політика України: Підручник / За наук. ред. ректора ДАУ Надзвичайного і Повноважного Посла М.А. Кулініча / Відп. ред. першої проректор ДАУ при МЗС України В.Г. Циватий / 2 вид., доповнене і оновлене. – К.: «LAT&K», 2015. – 477 с., 8 с. іл.*

Буки – маленька гордість великої України

Кожен справжній поціновувач української краси чув про мальовниче село Буки, що на Київщині. Адже тут, біля живописної річки Роставиці, у 1996 р. засновано унікальний ландшафтний парк площею 2,7 га. І саме в цьому місці співробітники Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв відсвяткували двадцять третю річницю від часу свого заснування. До відзначення долучилися представники іноземного дипломатичного корпусу, Державного управління справами та Міністерства закордонних справ.

Із хлібом-сіллю й теплими словами зустріла учасників заходу гостинна родина Суслових. Експерсійну програму було розпочато після покладання квітів до Хреста пам'яті на честь загиблих у Великій Вітчизняній війні, жертв репресій і голодоморів, героїв-ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС.

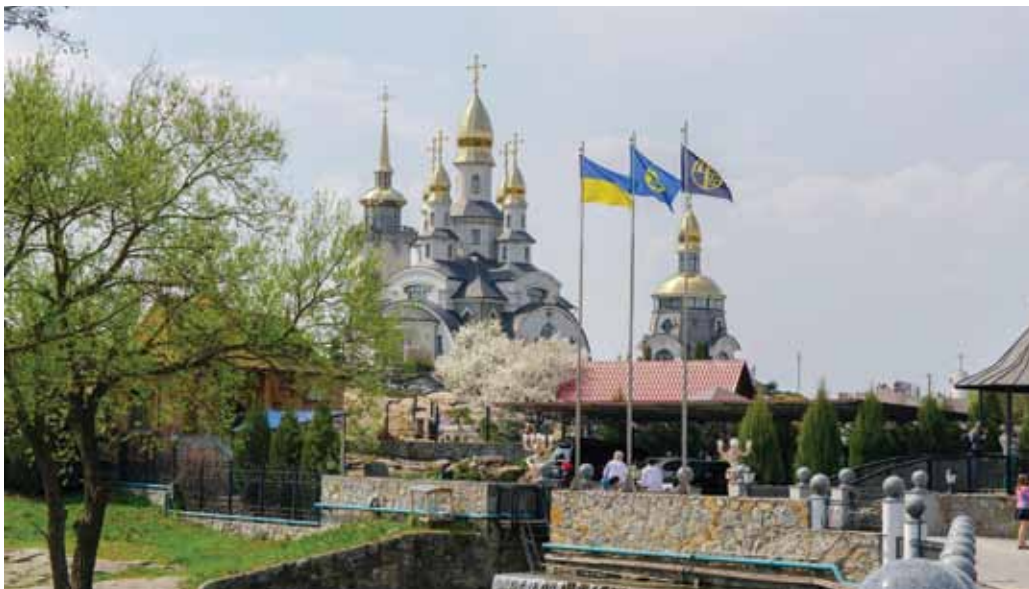
На відвідувачів чекав і справжній сюрприз – демонтований у 90-ті роки минулого століття під час реконструкції майдану Незалежності в столиці, перевезений до Буків і фактично врятований головний фонтан країни – Дружби народів. Нині він відреставрований і чудово

працює. Можна лише уявити, скільки праці та коштів було витрачено на його порятунк. Однак це, як вважають господарі, варте того, бо маємо справу зі справжньою реліквією.

Цікавими і пізнавальними були відвідини храмового комплексу, за створення якого Юрій Бабич отри-

мав Державну премію в галузі архітектури. Із великим інтересом гості оглянули нижню частину храму, де впорядковано хрестильню для відповідного таїнства. Згідно із задумом архітектора, цей обряд охороняють фігури дванадцяти апостолів, учнів Ісуса Христа. Додаткової урочистості приміщенню надає мармурова чаша, встановлена на бронзовому Дереві життя, біля підніжжя якого сидять янголи. Як розповів священнослужитель, чимало людей з усіх куточків нашої країни прагнуть охрестити своїх дітей саме тут.

Протягом експерсії іноземні гості звернули увагу й на те, що в багатьох деталях храмового комплексу є символічний зміст. Скажімо, куполи каплиць, зведені на честь синів, виконано у вигляді шоломів княжих воїнів. А дах головного храму, який у вигляді хрес-

та височить на кам'янистому пагорбі, із чотирьох боків нагадує голуба з розпростертими крилами, що символізує мир на нашій планеті.

Учасникам заходу сподобалася думка про головне призначення всього храмового комплексу – втілення мрії господаря про створення великої родини та духовний розвиток дітей, які могли б відвідувати бать-

ківський будинок, коли виростуть.

Напрочуд цінним також є те, що разом із появою Храмового комплексу та ландшафтного парку, у селі з'явився приватний дитячий будинок «Центр розвитку дитини «7» для дітей сиріт». Заклад такого типу запрацював із 2001 р. в українському селі чи не вперше. Як розповіли гостям, у центрі створено всі

належні умови для життя та правильного розвитку юних вихованців. Є спортивний майданчик, басейн. Саме ці діти найчастіше стають гостями сформованої тут унікальної Галявини казок і цілого міні-зоопарку з ведмедями, левом та іншими мешканцями. А у ставку розводять рибу, яка, зокрема, входить до раціону дитячого харчування. Усього в майбутньому власник

ландшафтного парку прагне створити сім подібних дитячих будинків.

Милуючись краєвидами парку, екскурсанти дізналися, що село Буки має глибоке коріння. Адже поблизу археологи виявили стародавні поселення – залишки городища часів Київської Русі.

Учасники заходу, зокрема іноземні гості та їхні родини, були дуже задоволені незабутньою екскурсією, враженнями та відпочинком. Віриться, що відкриття для дипломатів іще однієї сторінки невідомої історії України сприятиме плідній співпраці на світовому рівні.

За інформацією ГДП

Закінчення матеріалу – на 4-й стор. обкладинки

ОГОЛОШЕННЯ
Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв повідомляє, що віднині послугами дирекції «Автоцентр» можна скористатися за новою адресою: вул. Героїв Космосу, 8. Дипломатичні скриньки розміщено за адресою: вул. О. Гончара, 33Б.

Тоталітаризм – очима карикатуристів світу

*«Дайте мені засоби масової інформації, і я з будь-якого народу зроблю стадо свиней»
(Йозеф Геббельс)
«Геббельс був талановитою людиною»
(Володимир Путін)*

У Полтавській галереї мистецтв 1 квітня відкрилась нова міжнародна виставка карикатур. Цього разу відвідувачі мали нагоду ознайомитися з кращими роботами учасників V Міжнародного конкурсу карикатури та шаржів «Тоталітаризм» (організатори: Міжнародний фестиваль мистецтв «Гоголь-фентезі» (м. Херсон), Міжнародна виставка-конкурс карикатур «Карлюка» (м. Полтава).

За задумом організаторів, конкурс сфокусував гострі пера авторів на висміюванні ідей створення у світі «нового порядку», за якого будь-яку агресію проти сусід-

ньої держави можна виправдати «покликом крові», як це було в роки розквіту фашистських режимів. Що показово, Михайло Златковський (Москва, Росія) очолив багатонаціональне журі, до складу якого увійшли Віллем Рейсінг (Амстердам, Нідерланди); Олег Дергачов (Монреаль, Канада); Сергій Сиченко (Хайфа, Ізраїль); Валерій

Курту (Берлін, Німеччина); Віктор Богорад (Санкт-Петербург, Росія); Мир Теймур Мамедов (Баку, Азербайджан); Валерій Кругов (Херсон, Україна).

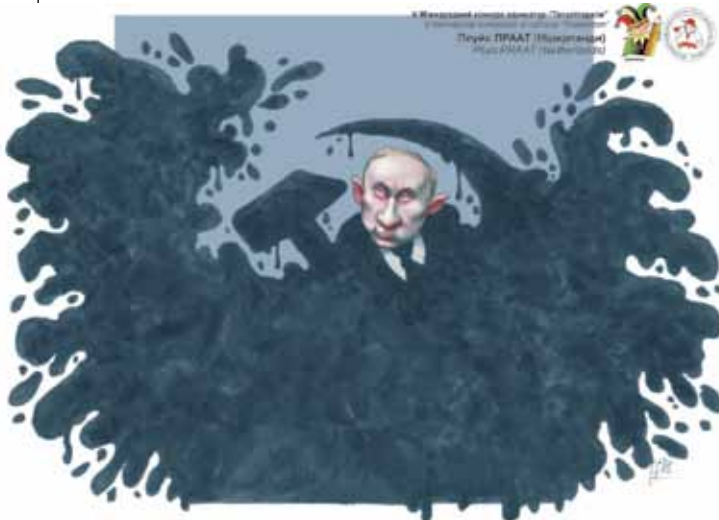
Цього разу митцям було запропоновано два напрями: «Тоталітаризм і пропаганда», у якому пропонувалося розкрити використання ЗМІ з метою ведення інформаційної війни проти сусідніх держав і водночас створення віртуальної реальності для власного народу, що виправдовує захоплення чужих територій, порушення міжнародних договорів, пряму підтримку терористів і ведення воєн; та – «Один народ, одна країна, один

вождь!» як своєрідний парад шаржів на організаторів тоталітарної пропаганди і представників ЗМІ, що підтримують тоталітарні режими.

Слід нагадати, що конкурс став продовженням теми розвитку революційних подій в Україні. Першим у цьому ряду був конкурс «Український вибір. Україна – Європейський Союз», який проходив під час першого етапу революції (з початку грудня 2013 р. до 1 квітня 2014 р.). Карикатуристи з 32-х країн продемонстрували тоді засобами малюнку своє принципове ставлення до вигнання

V Міжнародний конкурс карикатур «Тоталітаризм»
У International competition of cartoons «Totalitarianism»
Олексій КУСТОВСЬКИЙ (Україна)
Oleksij KUSTOVSKIY (Ukraine)

V Міжнародний конкурс карикатур «Тоталітаризм»
У International competition of cartoons «Totalitarianism»
ПРААТ (Нідерланди)
PRAAT (Netherlands)

V Міжнародний конкурс карикатур «Тоталітаризм»
У International competition of cartoons «Totalitarianism»
Марина БОНДАРЕНКО (Росія)
Marina BONDARENKO (Russia)

кривавого тирана та формування громадянського суспільства на хвилі революційного опору.

Другому етапу революції – боротьбі з внутрішньою контрреволюцією та зовнішньою агресією Росії – був присвячений конкурс «Дявольська бензоколонка», який також викликав неабияке творче пожвавлення, привернувши увагу карикатуристів із 26 країн світу. Цього разу формальним приводом для нього став день народження

творця нової шовіністичної імперської Росії – Володимира Путіна.

Нарешті прийшла черга третього етапу і ми представляємо переможців Міжнародного конкурсу карикатури та шаржів «Тоталітаризм»:

1 премія – Олексій Кустовський, Україна;

2 премія – Плуїс Праат,
Нідерланди;

3 премія – Марина Бондаренко, Росія.

Дипломи конкурсу отримали: Дору Аксінте (Румунія), Олександр Костенко (Україна),

Ніколай Арнаутов (Болгарія), Павло Дорохін (Білорусь), Хенрік Себула (Польща), Михайло Шлафер (Україна), Карло Маїна (Італія), Андрій Левченко (Україна), Сергій Січенко (Ізраїль), Огюст Гюрел (Турція), Збігнєв Невєгловський (Польща), Валерій Тарасенко (Росія).

На думку організаторів творчого змагання Валерія Кругова та Михайла Шлафера, за конкурсними роботами можна легко простежити, як у різних куточках планети люди чудово розуміють: путінський режим нині становить таку ж загрозу миру, як свого часу гітлерівський. Отже, основним його підсумком стало те, що висвітленням проблем загрози путінського режиму та його агресивної політики не лише для нашої країни, а й людства в цілому привертається увага світової спільноти. Оскільки карикатурі у кращих її зразках не потрібен переклад і її мову скрізь

розуміють одра-
зу, ці конкурси є
істотною проти-
вагою шаленій
багатомільярд-
ній пропаганді,
яку «штампую-
ють» проти
України новояв-
лені геббельси
та кисельови.
Мета організа-
торів – знайти
засоби, щоб із
виставкою озна-
йомилося яко-
мога більше
людей і врешті-

решт провести її у Штаб-квартирі ООН та Парламенті Європейського Союзу у Брюсселі. Це стане додатковим контраргументом щодо безпідставності ідей «кремлівських мрійників» відновити СРСР.

Матеріали для публікації
надані
Валерієм КРУГОВИМ та
Михайлом ШЛАФЕРОМ

